

82.3(2=632.1)-06
Ш 624

Таныспай ШИНЖИН

**Алтай-Буучай ла
Кан-Кере баатырлар**

Таныспай ШИНЖИН

Алтай-Буучай ла Кан-Кере баатырлар

Кай чөрчөктөр

Горно-Алтайск

2019

84(2Рос-Алт) 6-6
Ш624

82.3(2=632.1)-441.08

Алтай-Буучай ла Кан-Кере баатырлар / Шинжин Иван (Таныспай) Баксурович. Составитель Э. И. Шинжин – Горно-Алтайск: БУ РА «Республиканский центр народного творчества», 2019. – 290 с.

A9250 ✓

БУ РА «Национальная
библиотека
имени М.В. Чевалкова»

Алтай Республиканын Эл кайчызы Таныспай Шинжиннин бу бичигине эки жаан кай чөрчөк кирген. Чикай Малчиевтен «Кан-Бүдей каан ла Кан-Кере баатыр» ла Бөдөс Шинжиннен уккан «Алтай-Буучай Јер-Киндик эненин баатыр уулы» деген чөрчөктөр. Бичикте салынган чөрчөктөрдin төс учурлу шүүлтези јаш үйени чындыкка, ада-энени ле билени сүүрине, төрөлин ле албатызын тооп, олорды јакшы керектер бүдүрiп јүрерине төс геройлордын сүр-кеберлери ажыра ууламјы-лайт.

© И.Б. Шинжин
© БУ РА «Республиканский центр
народного творчества»

КИРЕ СӨС

Таныспай (Иван) Баксурович Шинжин Ондой аймакта Кичинек-Үлегем деп өзөктө чыккан. Ада-энези колхозчы улус болгон. Олор жада каларда, Бөдөс аказынын билезинде өскөн. Ол колхозто жылкычы болуп иштеген. Үзеери ол кайчы кижиге. Көп кай чөрчөктөрдү адазынан угуп алган болтыр. Онын кичинек карындажы Тензе, ол до кайлайтан. Ого коштой ол сыбыскы, көөмөй, каркыраа кайлардын жүзүндерин сүрекей өдүм, жараш күүле кайлайтан. Же бу кай бүдүмдерди баатырлык кай чөрчөктөрдү айтса, кайлаза, тузаланбас дейтенин ол ундыбаган.

Ого үзеери Т. Шинжин олордон, анчада ла жаан аказынан уккан бир кезек чөрчөктөрдү, эске алып, бичип, «Алтын-Саадак» деген бичикте чыгарган. Бир канча жаан чөрчөктөрдү, темдектезе, «Кезер», «Жангар», «Ак-Көбөн», «Чингис-каан» дегендерин мынан ары бичип салар амадулу жүрөт.

Бу киреге жетире жүрөрдө, ол көп-көп кайчыларга жолугуп, олоордын кай чөрчөктөрүн башка-башка өйлөрдө, тойлоордо, байрамдарда, сүрекей ажарулу угатан.

Бу бичикке Т. Шинжиннин уккан чөрчөктөрүнөн эки чөрчөк кирет. 1967 жылда Ч. Малчиевтен уккан «Кан-Бүдөй каан ла Кан-Кере баатыр», «Алтай-Буучай Жер-Киндик-Эненин баатыр уулы» деген чөрчөктү 1947 жылда он үч жаштуда Бөдөс аказынан уккан. Ол «Алтай-Буучай» деген чөрчөктүн база бир айрызы. Түней ле учуры жаан, солун. Оны кычыраачылар, байла, жылбиркеп, сонуркап кычырар деп иженедис.

Э. И. Шинжин.

КАН-БҮДЕЙ КААН ЛА КАН-КЕРЕ БААТЫР

Азийгы, азийгы ойлөрдө
Алтын туулу, јаланду
Алтай деген бу јеристе
Албатызын, ада-энезин
Канду јуудан козулап,
Кан-Кере деп ол баатыр
Калык ортодо јадыптыр.
Кара-Боро јуучыл ады
Ак јалаңда отоп јүрет.
Акту бойы Кан-Кере
Ада-энезинин јанында
Амыр-энчү бу отурат.

Бир күн Кан-Бүдей адазы
Баатыр уулына ол айтты:
"Элик, сыгыннын эм эдин
Энчейгенде јиир күўнис бар.
Эликтеп барар кырларга
Эки күн эмес, эки ай
Эмди јолдо ол короор.
Сыгынду јерге једерге
Сегис ай тегин түгенер".
Кан-Бүдей каан мынайда
Кан-Кереге комуадады.
Кан-Керенин эки көзи
Көк јылдыстыј суркурады.
Карган ада-энезине

Килегендү ачык айтты:
"Адым Кара-Боро эмди
Аргалу ла деп санангар.
Акту бу ла бойымды
Анчы ла деп иженигер!"
Айак чайды ол ичеле,
Ак јаланда адын имдеп
Ат чакыга бу алдыртты.
Андап-куштап барарын
Кара-Боро сезип ийди.
Кан-Кере мөңүн үйгенди
Ат бажына бачым сукты.
Арка-белге токум-ээрди
Арта салып, колондорды
Анда бектеп тарткан турды.
Айылга түрген киреле,
Арчымактарын ол алды.
Андар-куштар бу адатан
Окторын саадакка салды.
Ойто кайра чыккалакта,
Кан-Бүдей адазын мында
Кучактай согуп, јаагын
Јаакка јөлөп, эзендешти.
Јанында турган энези
Јууктай базып, уулынын
Јаагынан бу окомдоды.
Көстөри јашла мелтиреди,
Кан-Кереле эзендешти.
Арчымактар ла азыкты,
Андаар-куштаар саадакты
Кан-Кере алган бойынча,
Кара-Боро ол ло адына,
Чыгып келеле, ончозын
Чыт этире арта салды.
Адына јенил минеле,
Ары болуп ол атанды.
Турган изи артып калды,
Тууларга андап сурт этти.

Эрте айлынан чыгала,
Эликтү ол кырларына
Эки канза тарткалакта
Эмди Кан-Кере јеткен турды.
Кыр эдегинде бай терек
Конорго јакшы эм ыжык.
Јазап төзин ајыктайла,
Јапаш тутпаска сананды.
Анда отты бу салала,
Алгыйга курсак азып ичти.
Күндүде кырга ол чыгып,
Куран, керекшин эм барын
Эртеде билип ле аларга
Энчикпей ичкери болды.
Эликтерге сестирбеске
Энчейип, бөкөйип басты.
Күн кызарып ол кырдан
Кызыл түлкүдий ашкалакта,
Эки эликти јаныс окло
Эмди јыга аткан турды.
Кају төмөн эмеш сүүртеп,
Кара-Боро атка артты.
Түрген атка мине согуп,
Терек јаар бачым јортты.
Эки эликтин терезин
Эмеш те ой бу өткүрбей,
Сойо мында ол тартты.
Суулу алгыйга оок этти
От салып кайнадып ийди.
Отозын деп омок адын,
Ээрин алып, одорго салды.
"Эрте туруп, чайлайла,
Сыгындарлу сындарга
Согоон кептү чыгарым" – деп,
Эмди бойына айдынды,
Элик эдин чыгарып јиди.
Ээр-токумын ол төжөнип,
Эрик билбей уйуктай берди.

Тенери түмен жылдызын
Түгезе чалыдып ол ийди.
Тойо отоп амыраган
Түн ортодо Кара-Боро ат
Ўкү болуп анда кубулып,
Ўркүнчек сыгынду ол кырга
Бачым уча бербей кайтты.
Бастыра бар сыгындарды
Кайда жүргендерин бу көрди.
Арыктары отоп жүрет,
Арка-ичи семистери
Амырап меесте жаткылайт.
Ажыктап мыны ондойло,
Куш үкү бүдүмдү ат
Кайра учуп одорго келди.
Кара-Боро ат кеберин
Катап алынып отоды.
Чанкыр тенери түбинде
Чокту жылдыстар суркурайт.
Тан удабас жарып адар,
Телекей уйкудан бу турар.

Кажайып тан адарда ла
Кан-Кере уйкудан турды.
Ўйгенди бийик көдүрди,
Ўзенини тын шыныратты.
Кара-Боро ат жаланнан
Казалап келип тура түшти.
Кан-Кере адын ээртеди.
Кайнаткан чайын ичеле,
Косту одын ол өчүрди.
Курч окторын саадагыла
Көдүре белге тагынды.
Кара-Борого минеле,
Андаар кырга суна берди.
Анду туунын тал-ортого
Кара-Боро бу токтоды.
"Кайда сыгындар жүргенин
Качан да адым билер" – деп,

Кан-Кере адынан тўжўп,
Ок-жааны эмди саадактан
Он колло суура ла тартты.
Кырланды 6р6 чыгала,
Курч, 6ткўн к6ст6риле ол
Карлу туу арказында
К6п сыгындарды јарт к6рди.
Отоп чыккан бу олордын
Онын анда јыга атты.
Бу да кире 6лтўргенин
Болорсынды јиит анчы.
Ончо анды атка артып,
Одуга тўрген бурулды.
Ого-бого 6й 6тп6ди,
Он аннын терезин сойды.
Сыгындардын терелерин
Серўўн эзинге кургатты.
Эттерин ооктоп каптарга
Эптеп салды ол јанарга.
Эм ле сананып ийгежин,
Эликтер атпай бу калтыр.
Эртезинде эрте туруп,
Элбек бўктерлў ле каскак
Кырга чыгып эликтеди.
Керекшиндерди атпады –
Кичинек чааптарлу олор.
Курандардан онды адып,
Одузына бачым тўшти.
Ондоп болбогоны мындый:
Јети башту Јелбеген
Јеерен-Чоокыр буказына
Јык толо эттў каптарды
Јазап коштоп бу турганы.
"Эттў каптарды букадан
Эмди ле слер тўжўргер!" – деп,
Аттан тўшпей ле Кан-Кере
Ачу айтты Јелбегенге.
Андый ачу ол ўнинен
Анда Јелбеген чочыды.

"Андар эттери менин!" – деп,
Алгыра салды Желбеген.
Кара-Бородон Кан-Кере
Калып түжеле, күлүктин
Кејиринен кезе тутты,
Кыр ажыра мергедеп ийди.
Буказынан каптарын бу
Бастыразын түжүрерде ле,
Желбеген бу једип келди.
Јалтанбай ла Кан-Керенин
Јардынан бек ала койды.
Бу ла тушта Желбегенди
Буттарынан тын тудала,
Кан-Кере беш кыр ажыра
Канча күчиле ыраада
Кажыкка бодоп ол чачты.
Эликтер терезин сойоло,
Эттерин каптарга сукты.
Бастыра эттү каптарын
Быжулап атка коштоды.
Кара-Борого минеле,
Кайра айлына атанды.
Кайыр кырларды бу ашты,
Канча сууларды ол кечти.
Анча-мынча ой бажында
Айлына келип токтоды.
Кан-Бүдей Кан-Керени
Колын көдүрип, уткуды.
Көп андар адып экелгенин
Көгүстен сүүнип мактады.
Ан эттерлү ол каптарды
Адалу-уулду бу мында
Аттан јерге түжүрип,
Анан айылга тажыдылар.
Күлер јаан кара казанды
Кан-Бүдей отко ло асты.
Ай-Тана онын абакайы
Анда казанга суу урды.
Сыгын аннын чон эдинен

Санаа жеткенче ол ооктоп,
Айыл ээзи бу кайнатты.
Андар буурынан бир эмешти
Эмди тиштеп быжырада,
Эпшизиле бу ла јиди.
"Јангыс уулым буур калынын
Јибейтен эм јанду" - дейле,
Буурдын јука кырынан
Бычакла кезип ол јидирди.
Кан-Кере јиит баатыр
Калыктын бир јаан јанын
Кару ада-энезинен угуп,
Көксине бек сананды.
Саат өйдин бу бажында
Сыгын да эттери бышкан.
Чой кара јаан казаннан
Чой табакка эттерди
Чыгарган ла бу бойынча
"Чого отурып ажаналы" – деп,
Кан-Кереге ле Ай-Танага
Кан-Бүдей айткан турды.
Айландыра үчү отурып,
Аннын эдин тойо јидилер.
Мендеш јоктон учында
Мүнин де түгезе ичтилер.
"Мал-кужыс көп тө болзо,
Мынан да озо андап јүргөм.
Албатынын чике сөзиле
Ан-куштын эди эм-тус" – деп,
Калганчыда Кан-Бүдей
Кан-Кереге, үйине айтты.
Куучындажып отурганча,
Калык-јон калактап чыкты:
"Јеерен-Чоокыр бука атту
Јелбеген јутпа једип келди!"
Чакыда Кара-Боро ат
Чынырып, киштей ле берди.
Чакы төзинде кара јерди
Чапчып турганы тын болды.

Амыр отурган Кан-Бүдей,
Ай-Тана ла Кан-Кере
Отко-сууга түшкен чилеп,
Отурган жерден «калак» деп,
Тура-тура жүгүрдилер.
Канду жуунын ончо кебин
Кан-Кере кийе ле сокты.
Үйден үчү эм чыккылап,
Үезин јарт көрүп ийдилер.
Јеерен-Чоокыр бука минген
Јети башту Јелбеген
Онон качкан көп улусты
Ондо сүрүжип јут турды.
"О-о, көк тенери кудайыс!
Ојто ло бисти Јелбеген
Јуулап келди карамы јок,
Јон-калыкты бу кырат!
Айдары јок карып калдым,
Ай-Тана кару абакайым,
Кан-Кере јаныс уулым
Килемји јок өлөр турус!"
Кан-Кере канду ла јууга
Качан ок белен ле турды.
"Кайттыгар, ада, не эрте
Калганчы сөсти айдадыгар!
Јаныс уулаарга иженбей
Јарыкта не жүргенигер!"
Көгүстен кородоп айдала,
Кан-Кере ичкери мантатты.
Каныркак Јелбеген алдына
Качан ок једе ле конды.
"Јескинчилү јутпа Јелбеген!
Једип мени јут!" – дейле,
Јети бажынын ол бирзин
Јерге чарчада үлдүледи.
Адылган кара кан јерге
Адылып ага ол берди.
Алты баш айлана согуп,
Атту Кан-Керени көрди.

Курч тырмакту колдорыла
Каныркак Желбеген лаптап
Кан-Керени ол ло мында
Көнкөс этти бу тударга.
Кан-Кере калыктан ырап,
Каныркак Желбегенди эм
Сүрүшсин ле деп амадап,
Согузар жерди көр бараат.
Жаан жаланга бу једип,
Желбегенди сакып алды.
Јеерен-Чоокыр бука адын
Јимекей өшту токтодып,
Јиит, јалтанбас баатырдын
Јиткезинен ала койорго
Энчейип бу ла келерде,
Экинчи онын ол бажын
Курч болот бу үлдүзиле
Кан-Кере кезе чапты.
Кара тес каны анда
Кара јерге адылып акты.
Кан-Бүдейдин албатызы
Көгүстен сүүнет ыраактан.
Јүзүн чечектү түс јалан
Јалтанбас Кан-Керенин
Једимине там керилип
Јуулашка амыр ол јадат.
Озо кезилген онын бажы
Ондо једип келген турды.
Ойто ордына олор экү
Оморкоп конорго турдылар.
Билип ийген Кан-Кере
Бүрте экүди үлдүледи.
“Кара-Боро сенин адын
Кулун чыдалында турбай!
Эки бажымды кезеле,
Эл баатыры болбозын!”
Анайда айдала, Желбеген
Аайы јок алгырала,
Артынчакта ол каптан

Адырмаш мистү чотпорды
Ала койып, Кан-Керени
Анда чурап бу сокты.
Жастыра соккон сонында,
Жаркырада каткырган бажы
Кан-Кереге кезе чаптырып,
Кара јерге тоолоно берди.
Кыйгыра салган Јелбеген
“Калганчы төрт бажымды
Күчин чыгып, кес болбозын!”
Катап чотпорды көдүрип,
Јеерен-Чоокыр ол буказын
Јиит баатырдын ат үстине
Чурадып бу калытты.
Чотпорло Кан-Керенин
Чикелеп сол бу колына
Чыт этире тын сокты.
Јазап тийдире соктым деп,
Јазырада Јелбеген каткырды.
Ол ло тарыйын Кан-Кере
Ол ло каткычы онын бажын
Тоолодо кезе ол чапты.
Тым турган ыраакта калык
Баатырынын күчин көрүп,
Багынбазына иженет.
База ла күндер ол өдөт,
Баатыр Кан-Кере согужат.
Јер үстинде јетен каан
Јелбегеннин ачу чыныры
Кан-Бүдейдин јериндезин
Кайкагылап бу тургулады.
Јелбегенле база согушту
Јети күн өткөн турды.
Јуулажа, жуулажа мында
Јети бажын кестирди.
Јети кулаш ол сапту
Јеткерлү курч малтазын
Јуудын кидим тужунда
Јелбеген чек тузаланбай,

Яныс чой бу чотпорло
 Жуулашканы кайкамчык.
 Јети башту Јелбеген эм
 Јендиртип мында ол өлди.
 Јеерен-Чоокыр бука адын
 Јелбегенди ээчий Кан-Кере,
 Јаан өйди жылытпай,
 Јыга согуп бу өлтүрди.
 Аккан онын кара каны
 Анда күнзүп јытанды.
 Арт учында Јелбегеннин
 Алты-јети баштарын
 Анда јууп, Кан-Кере
 Ак јалбышту от салып,
 Јелбеген ле бука адын
 Јаба ончозын өртөди.
 Кодуш кире күл-кубалын
 Кейге онон ол чачты.
 Јер үстинде Јелбеген
 Јүрген-јүрбеени ол болды.
 Көпшип аккан ак талайга
 Кан-Кере јиит баатыр
 Кара-Боро адын алганча
 Келип, јазап јунунып алды,
 Колдорын көдүрип, керилди.
 Көксин кенидип кей тынды.
 Јонын, јерин јууда корулап,
 Јенү алганын јаны билди.
 Кара-Боро адына минип,
 Кайра айлына бу јанды.

Кайра јанган кийнинде
 Казыр, јутпа Јелбегенди
 Канду јууда јендеген деп,
 Кан-Бүдей уулы учун
 Каандар кайкаган јыргалды
 Көп жылдарга өткүрди.
 Калганчыда амыр-тыш
 Каандыгында тура берди.

Эмеш-умаш јаткан сонында,
Эртен тура табыш угулды:
Јарадынан чыкпас јаан суулар
Јарадынан чыгып јайыктайт.
Коолынан чыкпас ол көлдөр
Коолынан чыгып јайылат.
Кан-Бүдей мыны көрүп,
Коомой чактын белгези дейт.
Күнге удур аргөзи
Күмүштелип суркурайт.
Айга удур чакызы
Алтындалып мызылдайт.
Айландыра сананып,
Амырын эмди ундыды.
Эбиреде бу шүүнип,
Эрмектенбей баскындады.
Сананбайтан јуу-чакты
Сакыбастан эске алды.
Сүрекей ыраак талада
Сааскан-Бай деген каан
Јайым јаткан каандарга
Јаантайын табаратан.
Каан ол Сааскан-Байда
Канду јууда јендиртпес
Кочкор-Бий деген баатыр
Кеберкек кыс, келиндерди
Кайда ла барын ол укса,
Канду јуула јет ле келер.
Келип кысты албаганча,
Кыргын јуузын токтотпос.
Јөөжөни чек тонобоончо,
Јанарын санаага алынбас
Јаан күчтү баатыр эмтир.
Коңыр-Сары онын адын
Кандый да ок албас дежет.
Кочкор-Бийдин бу бойын
Качан да өлбөс јанду дежет.
Кан-Бүдейдин ада-энези
Качан тирү ол јадарда,

Күлүксип, Сары-Сур бу атту
Каан болгон Сааскан-Бай
Жуулап келген ол дежет.
Жонло кожо ол ло тушта
Аданын барлу жараш сыйнын
Абакай эдип айдай берген.
Баатыр онын ол өгөөнин
Бажын кезип өлтүр койгон.
Барлу келин Сааскан-Байга
Бежинчи үйи боло бертир.
Бир айдын ол учында
Барлу келин јакшы болгон.
Энеден чыккан уул бала
Энирде энезин энем деген.
Ајыктаган Сааскан-Байды
Адам деп айда салган.
Баланын бүдүмин бу көрүп,
Баатыр болорын сезеле,
Кайа-ташту јерде жүрер
Кочкор аннын ады была
Кошмоқту атты адап ийген.
Кочкор-Бий деп адайла,
Канду жуулар өткүрерине
Кичинек тужынан таскаткан.
Онон чыдап келген өйдө
Оны кичинек жуу-чакка
Сааскан-Бай ийер болгон.
Сырай ла озо ийген јери
Кан-Бүдейдин ада-энезинин
Каандык элбек јери болгон.
Каргандар, Кан-Бүдей чыгарда,
Кабайда уулын јажыр барган.
Кайра келер болгожын,
Күнге түней өргөөзин
Күлдей ол оодып салган.
Камык баалу бай јөөжөни
Күчтү төөлөргө, аттарга
Кочкор-Бий бу коштоп алган.
Келин, кыстардын јаражын

Кожо айдаарга белетеген.
Кан-Бүдейдин ол адазы
Кочкор-Бийле бу согужып,
Калыгын коруп баштаган.
Кару эжи келиндерди,
Кыстарды бу жайымдаарга
Курч кайчыны тудунып
Кочкор-Бийге база чураган.
Казырланган Кочкор-Бий,
Килебей оморды анда
Колдорын кайра күлийле,
Кайра жанган ол болтыр.
Канду жуудан арткандар
Онту, ыйда ол болгон,
Ойто ондонып ол өскөн.
Чек ас арткан малдары
Чымалыдый өзүп чыккан.
Кан-Бүдей ле Ай-Тана,
Карын, ончозын өрө көдүрген.
Көп жашты жажагылап
Карып калды эм бойлоры.
Карган, чылаган улусты
Каткырып электеери бар.
Өчөмик карган оморды
Өчөөри, жуулаары бу чыгар.
Онойдо комудап тура,
Оморкой бергени жарт.
Карып калган бу экүде
Кан-Кере өзүп чыдаган.
Ада-энени, чыдайла,
Ан эдиле де азырады.
Жутпа, казыр Желбегенди,
Жуулажып, жендеп чыкты.
Жерин, калыгын жеткерден
Жалтаныш жоктон корыды.
Эмди Кан-Кере бу баатыр
Элди эбирип, жеткил эмди
Одын-суулу жаткан ба деп,
Ончо малы одорлу ба деп

A9250

Көрүп, шиндеп бу жүрет.
Коомой јатканнын шылтагы:
Күүнзеп иштебезинде дейт.
Курсакту, јөөжөлү јатканы
Ак-чек иштегенинде деп,
Арт учында Кан-Кере
Көксинде бек сананды.
Көдүре јеткил јатсын деп
Күчин салып јөмөөрин
Кан-Бүдей адазына айтты.
Кан-Кере бек санаалу деп,
Кару энези ого сүүнди.

Бир күн Кан-Кере баатыр
Билерге ол адазынан
Таадазы, јааназы керегинде
Токуналу, јымжак үнле,
Ажанып алган сонында
Акту жүректен сурады:
“Таадам јанынан, адам,
Тындап угайын, айтсагар”.
Кан-Бүдей суракты угуп,
Кезек өйгө унчукпай ла
От јаар кезе ајарып,
Онон айтканы бу мындый:
“Јер үстине эм таадан
Јажы јаандаганча јаткан.
Карып келгенче јадарда,
Кирбигине кир сокпогон,
Кара чачы кажайбаган,
Энчү јаткан каан болгон.
Эл-јоны аш-тустан
Јеткил бай јуртаган.
Јүзүн укту мал-куштары
Јеткил одорлу ол өскөн.
Ак сүмер тайга эдегинде
Ап-апагаш өргөөдө јаткан.
Ат буулайтан чакызы
Алты үйелү бек турган.

Алтын өргөө кийин јанында
Айга-күнге мызылдаган.
Койу јалбыракла анылу
Кудайдан бычулу бай терек –
Ончо малынын эм тебеези
Ондо болуп улуркак турган.
Јайы-кыжы билдирбес
Јаантайын јай бу алтайда
Кой бажынча боро күүктер
Коно-түне эм эткендер.
Јажыл өлөн јажарып ла,
Јыраа, агаштар бүрленип,
Амыр-энчү турган эмей.
Андый ла јайым ол өйдө
Коныр-Сары бу ла атту
Кочкор-Бий оны јуулаган.
Түреде јерин тонойло,
Тааданды ла јаананды
Јерине апарып јадала,
Јолой кыйнап өлтүрген.
Јаман санаалу өштү
Јалбышту отко оморды
Јакшызынып ол өртөөргө
Јарт, чокум сананыптыр.
Је јонына көргүзерге
Јаныдан бого шүүй соктыр.
Кийнинде база јуулаарын
Кайа көрүп, айдынган эмтир.
Керектер андый болгон” – деп,
Кан-Бүдей уулына айтты.
Кызыл косту отты көрүп,
Карыга бергендий отурды.
Кан-Кере ачуга түжүп,
Кунукчылду боло берди.
Эмеш сананып отурала,
Эм адазынан сурады:
“Адагар јаш бу слерди
Агаш-ташту аркада
Кемге артырып койды не?

Кыйышпай ла айтсагар” – деп,
Калганчыда ол јайнады.
Кан-Бүдей унчукпаста,
Айры тулунун сыймайла,
Ай-Тана абакайы айтты:
”Уулыннын сурагына бу
Уйалбай куучындазан сен”.
Айыл түндүкте мүркүттер
”Айт” дегендий акшыдылар.
Тышкары иргеде эки ийт
Тыныда кынзып ийдилер.
Кан-Кереге кыскарта
Кан-Бүдей куучындады:
”Кабайда мени кабайыла
Кучактанып, атка минеле,
Алыс кырда куй ташка
Апарып јажырган болтыр.
Јуучыл, анчы бир баатырды.
Јуртаган үйиле апарган.
Кан-Бүдейди алзын деп,
Кожо база эки келинди
Анда алганы јарт эмей.
Айдарда, јуу-чак токтоордо,
Ада-энем јок болордо,
Анчы, јуучыл ол ло баатыр
Канчын јиидиме јеткелекте,
Кижин алып јуртагамча,
Бойынын балазын чылап,
Бойымды азырап чыдаткан”.
Кан-Бүдей куучынында
Көп солундарды ойгосты.
Кан-Кере ончозын укты,
Көксинде билгири өсти.
Эмеш отурала, база ла
Эне-адазынан сурады:
”Адагар ошкош ол баатыр
Амыр-энчү эм јүрет пе?”
Уулынын бу јилбүзине
Улу тынып, адазы айтты:

"Аткыр-Бөкө ол баатыр
 Ак-жарыкта эм де жүрү.
 Аткан огы бир де жаспас,
 Айткан сөстөн ол кыйбас".
 Кан-Кере тын сүгүнди,
 Капшай көрөргө сананды.
 Күлгө быжырган калашты
 Каймакка кожуп жигиледи.
 Калганчы аякта чайды
 Кактай ичип ийгиледи.
 Аяктарды үзе жунуп,
 Аяксалгышка Ай-Тана
 Анда жууп салган турды,
 Амыр, жакшы отура берди.

Канза танкы тарткалакта,
 Канкылдап үрди эки ийт.
 Чурап туруп үргүлеерде,
 Чын да илжирме үзүлгедий.
 Түндүктеги эки муркүт
 Түней үндү акшыылайт.
 Канаттарыла талбыза,
 Кей-жыбар салкындалат.
 Эбире айылдарда ийттер
 Эм бөрүдий үргүлейт.
 Узун муусту жоон букалар
 Уйлар жакалай баскылап,
 Оны жок анда бустаалап,
 Он, сол колдорыла жерди
 ыра баскылап бу кайра
 ыраада эшкиндеп чачкылайт.
 Көстөри Эрлик көстөриндий
 Кылайып, канла кызарган.
 Тирү кижини өлтүрө,
 Тыны жок кижини мында
 Күүни жеткенче сүскедий
 Күүледе огурып та турат.
 Мыны көргөн Кан-Бүдей каан
 Мынайда айтты уулына:

”Көп жылдар бу туркунына
Көстөп өштү келбеген эди.
Көстөрим жажалып тартат,
Карыгып эм ыйлайтам ба?
Кыр бажына түрген чыгып,
Каандыгымды бу эбире
Карган да болзом көрөтөм” – деп,
Көгүсте санаазын чике
Калганчыда айда салды.
Кара-Кер адын ол эмди
Капшай ээртеп баштады.
Ойто айылга бу киреле,
Ок-жаазын, жыдазын бачым
Кодорып, кийип турганча,
Камык ой өткөн турды.
Кан-Кере мыны көрөлө,
Кара-Боро адын ээртеп,
Канча жуу-јепселин кийип,
Көстөн көскө лө мында
Адына бачым ол минеле,
Анда ла көрүлбей калды.
Адазы да кайкаган эмес,
Ай-Тана энези чочыды.
Айыл, чакы ла јанында
Аланзыылап тур калдылар.

Кан-Кереге не болзын,
Канча бийик кырларды
Элес эдип жүрүп калат,
Элбек јаан јаландар өдөт.
Јаан, јаан тайгалар ажат,
Јаан, јаан суулар кечет.
Түн киргежин уйку јоктон,
Түш болгожын амыр јоктон
Тегинде чыкпас сүмерине
Түрген једип ол ло чыкты.
Турнабайын суура согуп,
Түмен јерди бу алдына
Јууктада тартырып көрди.

Жер ле тенери бириккенин
Жазап ајыктап көргөжин,
Жаан чөл ороон јадат.
Жаан, јаш јон кыймырайт.
Јуук јанын жазап көрзө,
Јууга белен черү турат.
Жаандардын јүстери бери
Јалтыражып баштантыр.
Јакшы уккур кулактарына
Кайдаар јуулу бараатканы
Калганчыда јарт угулды:
"Кан-Бүдей карган каанды
Капшай јуулап бар јадыс!
Кыстарды јииттер алар,
Келиндерди јажы жаан
Јуучылдар талдап алып,
Јуртту болуп ол калар!"
Бүдүмчилеп айткан сөсти
Бастыра јуучылдар јарадат.
«Јарайт, јарайт» деп айткан
Јуучылдар үни јарт угулат.
Кан-Керенден бу болгой
Кара-Боро до чокум укты.
Ыраактан јуу келееткени
Ылтам өй өдөрин билип,
Кан-Кере јакшы ондоп,
Кайра айлына ууланды.
Алтан жаан сууларды
Ажыра калыдып ол кечет.
Бийик јетен тууларды
Бажына тептирип ол ажат.
Жаан-жаан јаландарды
Јаказына ла тептирип,
Кейге көдүрилип үстиле
Куштый учуп јан келеедет.
Арт-учында Кан-Кере
Ат чакызына тура түшти.
Кара-Кер адазының ады
Кайдаар да јүрбеген болтыр.

Эмди үйге кирип келзе,
Эне-адазы чайлап отурды.
“Кайдаар сен жылыйып,
Кайра бурулып келдин?” – деп,
Кан-Бүдей уулынан сурайт.
Кан-Кере чырайы соок
Адазынын сурагына
Айткан сөзи мындый болды:
“Тегинде барбас сүмерге
Түрген једип, бачым чыктым.
Түмен бар ончо јерлерди
Турнабайла јазап көрдим.
Јер ле тенери бириккен
Јерден јуу келетен эмтир.
Кан-Бүдей каанга табарар
Камык черү келерге јат” –
Кыскарта ла ада-энеге
Кан-Кере айткан турды.
“Кырлу јуу-согушта эмди
Кызарып каны акпас,
Кыйылып тыны үзүлбес
Коныр-Сары бу атту
Кочкор-Бий баатырын
Сары-Сур јуучыл атту
Сааскан-Бай каан эмди
Бисти јуулазын ла деп,
Быжу ийип јаткан туру” –
Анайда јарт шүүлтезин
Анда Кан-Бүдей айтты.
Калыкта бар көгүстүлерди,
Капшай јууп угарын мында
Ай-Тана абакай эмди
Адалу-уулга айткан турды.
Олор экү бу шүүлтеле
Ондо түрген јөпсиндилер.
Алдыруга элден озо
Ала-Чоокыр эрјине атту
Аткыр-Бөкө түрген-түкей
Анда једип келген турды.

Озолоп билер ойгорлор
Ондо бу јеткилеп келди.
Санаалу бу көгүстүлер
Сааскан-Бай деген каан
Кан-Бүдей јаан кааныбыска
Канду јуула келееткен деп,
Айдыштылар бу озолоп.
Аткыр-Бөкөнин шүүлтезиле
Каан Сааскан-Бай бойы эмес,
Кочкор-Бий баатыр уулын
Тонокту, олјолу бу јууга
Түрген ийип јаткан болор.
Түрген јорукла келгежин,
Төртинчи күнде јет келер.
Ўскедеп, бачым келгежин,
Үчинчи күнде мында болор.
Учурлу эрмектерди угуп,
Учында Кан-Кере айтты:
"Јуук өйлөрдө түней ле
Јуу-чак мында башталар.
Менин санаамла ол болзо,
Мынайда эдерге јараар.
Јиит, јараш келиндерди
Јууп, јаланда јыргадар.
Јараш-јараш келиндерди
Јакалай тургузып салар.
Јалтаныш јоктон ло олор
Јайканыжып кожондозын.
Алтан мун баатырлар
Адыжып, чабыжарга белен.
Он јанында арка ичине
Олорды јажыра тургузар.
Јетен мун бу алыптар
Јендежерге јууга белен.
Јаныс олорды сол јанында
Јыш аркага бек тургузар.
Кочкор-Бий деген баатыр
Көп черүзин кийин јанына
Көргүспей ле ол јажыраар.

Кожо тоолу алыптарыла
Келгендий болуп көрүнер.
Келиндерди бу көрөлө,
Не келгендерин ол ундыыр.
Некеп тоолу алыптарынан
Аракы алып ичери јарт.
Бијелеген ол кыстарды
Бастыразын алгадыйын
Калап, көөрөп сананар.
Келиндер јанарын угуп,
Колтуктажып бу мында
Кейигер күүни ол келер.
Калап эзирген өштүни
Колго алары јенил” – деп,
Кан-Кере баатыр мында
Калганчы шүүлтезин айтты.
“Узун айткан эрмегинди
Улус угуп арыды” – деп,
Кан-Бүдей каан мында
Кан-Кере уулына айтты.
Отурган, уккан улустар
Ол сүмени шүүштилер.
Аткыр-Бөкө ол баатыр
Андый ла болгой ол деди.
Артык сөстөр бу айтпай
Алыптар кайра јандылар.
Көгүстүлер де унчукпай
Көдүре үйден чыктылар.
Айылчылар барган соңында
Ай-Тана, адалу-уулду
Унчугушпай отурдылар.
Учында Кан-Бүдей каан
Уулы Кан-Кереге айтты:
“Учурлу ол түп-шүүлтенди
Билип эмди бу ончозын
Бүдүретен ле ол турун!”
Анан ары эрмектешпей
Айакта чайын иче берди.
Чын тымыктын бойында

Чымыл учканы угул турды.
Иргеде томонок учканы
Иле кулакка жаныл турды.

Анайда амыр отурганча,
Айыл эжигинде эки ийт
Куйруктарын суй салгылап,
Кынзыылайла, үре бердилер.
Качан да тын акшыбаган
Кара эки мўркўт эмди
Шанкылдада акшый берди.
Шак ла бу айалгада
Кан-Бўдей каан айтты:
“Узак жерден улус келеет,
Удура чыгып уткубазыс.
Ырымымнын тартканыла
Ырыс эмес, ый ла болор”.
Кан-Кере жуучыл кебин
Капшай ончозын кийинди.
Ўлдү, жыда, жаазын алып,
Ўйден бачым мында чыкты.
Алтан жүзүн чечектү жерде
Алтан жиит, жараш кыстар,
Алтан анда жиит келиндер
Аткыр-Бөкөнин жакылтазыла
Ойын-жыргалын өткүрет.
Омок жүрген бойлорына
Кылыш, ўлдүлү, бычакту
Кыргындар бу табарыптыр.
Жиит, жараш кыстарды
Једип келип бөлий согуп,
Төрт-беш өштү жуучылдар
Туура апарып турдылар.
Тулунду жараш келиндерди
Тулунунан тартып, чиректеп,
Карый берген ол жуучылдар
Катап-катап окомдоолоп,
Кочкор-Бий турган бу јерге
Кўчин салып экел турды.

Јети-сегис болушчылары
 Јакшызынып каткырыжат.
 Кочкор-Бий де эмди болзо,
 Келиндерди оком эдип
 Кезиктеринин жүзине
 Какырып ийеле, түкүрет.
 “Малды чылап оморды айдап,
 Менин айлыма јетиргер!” – деп,
 Тербезен јуук најыларына
 Тыныда јакылта ол берет.
 Бу ла өйдө бир баатыр
 Болот үлдүле Кочкор-Бийди
 Бүрте чаап, јиит кыстарды
 Буруп, корулап аларга
 Бойында бек санантыр.
 Бастыра бойы куйак кептү
 Баатыр Кочкор-Бий үлдүле
 Бу ла јалтанбас јиитти
 Өлтүре чабарга умзанды,
 Өрө көдүрилип талайды.
 Је бу ла өйдө Аткир-Бөкө
 Јиитти токтодып, айтты:
 “Кочкор-Бийле мен озо
 Курч үлдүле чабыжайын!
 Мени бого өлтүре чапса,
 Менин адааным алар турун!”
 Јалтанбас јиит оны угуп,
 Јана кайра баскан турды.
 Кочкор-Бий Аткир-Бөкөни
 Канду көстөриле бу көрүп,
 Казырланып тын кыйгырды:
 “Күчтү баатыр көдөчилерим!
 Күчүркеп турган баатырла,
 Күчин мынын бу көрөргө,
 Бирден чыгып согужыгар!
 Бүткүл бойын бүртүгер!” – деп,
 Јакылтаны тын береле,
 Јараш кысты окомдой берди.

Көдөчилер бу согужын
Кезек өйгө баштаалабайт.

Көп тө өйлөр ол өтпөди,
Кан-Кере баатыр эмди
Кочкор-Бийге чек көрүнбей,
Кийин жанында артырган
Кыргын черүзин туйкаадан
Көрүп көбизин бу билди.
Жажырган сол жанында
Jeten мун алыптарына
Сол жанынан өштүлөрле
Согушты бу баштазын деп,
Тын jakылта берген турды.
Тын согуш эм башталарда,
Он жанында алтан мун
Ончо черүзин он жанынан
От-калап ол согушка
Ондо кирерин jakарды.
Кара-Боро жуучыл атту
Кан-Кере жиит баатыр
Алтан мун черүзин мында
Он жанында алтан мун
От-калапту кыргындарга
Ондо согушты бу баштады.
Ончолорынын эм алдында
Кынай турган өштүлөрдү
Курч үлдүлө чаап баштады.
Чабышкан анда үлдүлөр
Чанкырт-чанкырт эдишти.
Чалкойто жыгылган өштүлөр
Чачту баштарын жылыйтат.
Кан-Керенин черүзинен
Каа-жаа жуучылдар өлөт.
Канча ла кире ол өштүлөр
Кайра тескерлеп согушса,
Кыргындардын кызыл каны
Кара жерге төгүл турат.
Калганчы кыйгы-калагы

Кайа-ташка јаныланат.
Канайып та токтозо,
Катап ла калганчыда
Кыйгы-онтожы угулат.
Келе-келе, эн учында
Табыштары јогол калат.
Төгүлген каннын ол јыды,
Тынчып анда јытанала,
Тын эзиннен бу јоголот.
Озо бөлүнип согушкан
Ончо кыргындар базылган.
Каннын күнзү јыттары
Кайра эзинге соктырат,
Кочкор-Бийге ол јетпейт.
Калганчы онын јуучылы
"Кочкор-Бий! Кочкор-Бий!" – деп,
Канча ла кире кыйгырган.
Өлүп калды үни тымып,
Өзök каны јерге шиниди.
Анан ары Кан-Кере эмди
Амыр јоктон ичкери сунды.
Алтан муннан арткан черү
Арып-чылаганы билдирбейт.
Кан-Кере баатырды ээчий
Кемизи де артпай шунуды.
Сол јанында јетен мун
Согушкан черүзи бу болзо,
Кочкор-Бийдин кал черүзин
Кайра сүрүп јуулаштыр.
Кастакту окторын үзе
Кыргындар адып түгестир.
Үлдүле чабыжар ол тушта,
Үези тескерлеп баштаган.
Оны јакшы Кан-Кере
Ондоп алган ол турды.
Канду јууга кийнинен
Кирзе јакшызын ол билди.
Кан-Кере бу баатыр
Көгүске оны бек сананды.

Эмди тын согушкан
Эки черүнин јаныла
Ээчиткен ол алыптарла
Элес эдип өдө конды.
Чакпырашкан өштүлөр
Чек оморды сеспедилер.
Чала ырада барала,
Черүзине бу Кан-Кере
Керектү јаан јенүге
Кычырып айткан јап-јарт.
"Тескерлеген эм черүни,
Тен согушка бу кирип,
Кийин јанынан эм согор.
Кем де болзо, эм өлөрин
Бу тушта сананбазын.
Баатырлар болгон соңында
Баатыр кептү согушкар!
Алыптар болуп бүткенеер,
Аланзыбай өштүни кыргар!"
Јетен мун јуучылдан
Јети мун јарыла сокты.
Согушпай ол тескерлеген,
Санаазы чыккан өштүни
Сол јанынан табарды.
Саат ой өткөлөктө
Сыныгып билбес черүден
Сегис мун јуучылдар
Кан-Керенин јанынан
Капшай ол јарыла берди.
Ондо тескерлеген черүге
Он јанынан табарды.
Тын јуулаш тужунда
Тескерлеген ол өштүнин
Тал-ортозынан бу эмди
Талдама эн күчтүлери
Јарылып анда чыгала,
Јанарга јол алынды.
Чак ла бу тужунда
Чакту арткан черүзин

Кан-Кере ол баатыр
Кенертен ого божотты.
Курч үлдүлөрдүн чабыжы
Канча күнге чакылдады.
Кан төгүштү жуу-согуш
Канча жылдарга улалтыр.
Кыргындардын кара каны
Кижиге тизезине ол жеткен.
Жал жастанып өлгөн аттар
Жаландарда жаткылайт.
Жердин эт жийтен андары
Жигилеп учына жетпейт.
Кеткин, ачына да куштар
Кежирге чыгара жуткулайт.
Кыргындар кырылды деп,
Кан-Кере тын иженди.
Кенерте үч өштү баатыр
Кырылган өштүлөр ортодон
Чыга конуп кыйгырышты:
“Чын баатыр күчтү болзон,
Чырмайып бисле согуш!
Чыдалын жок ло учун
Жууга кирбей турганын
Жарт эмди биске көрүлди!”
Олордын бу кыйгызына
Отогон андар чочыды,
Одорун чачып манташты.
Оңдо жемзеген кушкарлар
Отурган жерден көдүрилип,
Оноор-мынаар учушты.
Кан-Кере олорды угуп,
Коркыбай тын каткырды.
Жарсылдада каткырада,
Жылым таштарга жаныланды.
Кыпталып, оодылып түжеле,
Көчкөлөнүп төмөн түшти.
Үч баатыр жаныс үнле кыйгырышты:
“Кыйгы үнин жаан да болзо,
Күчин сенин ас эмитир.

Ат жүгүрүги жарышта,
 Алып бөкөзи күреште.
 Күчибис бистин жаан,
 Күчин биске чек жетпес.
 Бирден бисле согужарын ба?
 Бастыраасла кабыжарын ба?"
 Кан-Кере жиит баатыр
 Каткыраала, эм айтты:
 "Ўстиисте кудай көр туру –
 Үчүлегер уян болзогор,
 Жаба согушсаар артык.
 Жаан күчтүлөр болзогор,
 Жаныстан кабышсагар,
 Жаныс меге күч ле болор".
 Олор үчү баштарын энип,
 Ортодо нени де шүүшти.
 Өрө баштарын көдүрип,
 Өчөгөндү жарт айдышты:
 "Баатыр эмес бу сенле
 Бирден бис согужарыс!
 Бийттү, сиркелү ол сенин
 Бар канынды сыга тударыс!
 Баштак баланы ол чылап,
 Баштап камчыла чабарыс,
 Өлтүрө соксоос, өлбөзөн,
 Үлдүле бажынды кес чачарыс.
 Жылгажактап жерде жатсан,
 Жуунын ок ол ээжизиле
 Жыдала көксинди үйттей
 Жалтанбай ла сайарыс" –
 Кан-Кере омок үниле
 Күчиле мактанган үчүге
 "Куучынды көп өткүрбей
 Камчылажар ой жетти!" – деди.
 Баштапкы кыргын өштү
 Бар-жок күчиле мында
 Кан-Керени камчызыла
 Күр көксине тын сокты.
 Көкси тын ачыза да,

Кан-Кере каткыра салды:
“Кичинек бала соккондый
Көксим менин кычыбады.
Эмди мен кайыш камчыла
Эр сени согойын!” – деди.
Ат камчызын Кан-Кере
Ала койып талайды.
Айландырып ол келеле,
Алдында турган өштүнин
Тизе үстине тын сокты.
Тизе өрөртөн эки бут
Кезе сый сына берди.
Кызыл каны адылып,
Анда агып жерге шинди.
Ак жалаңда жылгажап,
Эмди кыйгырып ол турды.
Экинчи кыргын бу баатыр
Көстөри жаандап, камчыла
Кан-Керенин курлаазына
Ончо бар ол күчиле
Орой соккон бу турды.
Кан-Керенин курлаа тужы
Курула бергендий ачыды.
Өй эмеш анда өдөрдө,
Өнзүрөк түргөн жоголды.
Өштү эки колын көдүрүп,
Өнөтийин база согорго
Камчызын өрө талайды.
Кан-Кере озолоп анда
Камчызыла онын эки колын
Кезе, сындыра чаап ийди.
Ээчиде мында эки будын
Эм база камчыла сындырды.
Үчинчи кыргын ол баатыр
Үни үзүлгенче кыйгырып,
Камчызыла Кан-Керенин
Катай эки ол жардына
Бар-жок баатыр күчиле
Бу ачыда согуп ийди.

Эки жарын тын согуштан
Эмеш-умаш ачый берди.
Камчы тийген ол жарындар
Кезек өйгө ачыжып турды.
Азыйгы кадык ол ордына
Анда ойто кире берди.
Кан-Кере эмди болзо,
Калганчы ол өштүнин
Эки жардын катай бу
Эмди жара, оодо сокты.
Санаазы чыккан ол кыргын
"Жоо! Жоо!" – деп кыйгырала,
Жылып та болбой кыймыктайт.
Жүк ле бу өйдө Кан-Кере
Жуучылдары ыраак жокто
Жедип келееткенин жарт көрди.
Кыргын черүнин үч алыбы
Кан-Кереге жендиртти.
Алтан мун кыргындарды
Айдары жок үзе кырганын,
Олордын эки баатырын
Ондо ло жаба өлтүргенин
Оморкоп тыныда ол анда
Ойгор болгон Кан-Кереге
Баатыр башчы тын, жарт
Бастыра жерди жанылта
Бу ла мында сүүнип айтты.
Бу өйдө Кан-Кере айтты:
"Жетен мун кыргындарды
Жетен мун макту черүбис
Жарыкта олорды жоголто
Жендеп салды бу мында!
Жылар-жылбас бу үч баатырды
Жетире тынын кыйыгар.
Жеристе жыдыган жыды
Жайылып жытанбазын деп,
Жаныс жерге ончозын жууп,
Жалбышту отло өртөгөр.
Күл-кубал жок этире

Кейге быркырадып чачыгар!"
Мындый жаан jakылтаны
Мында Кан-Кере бу берди.
Үлдүлерин чупча тартып,
Үч баатырды килеш jоктон
Кан-Керенин баатырлары
Керте-бүрте чаап өлтүрди.
Өлгөн өштүлерди ончозын
Өртөп күлин чачтылар.
Ончо тепсеткен канду jерди
Ойто орныктырар бу дешти.
Олорды уккан Кан-Кере
Омогы тудуп, ол айтты:
"Озо өлгөн өштүлерди
Отло өртөп салдыгар.
Бистин jыгылган жуучылдарды
Байлап, сөөктөп койолы".
Jенү алган жуучылдар
Jерди jазап терен касты.
Juуда өлгөн нөкөрлөрүн
Jандап, чүмдеп бу жуудылар.
Ородон чыккан таштарды
Ондо эбире чүм салдылар.
"Ончо өлгөн кыргын черүни
Отло база өртөдигер.
Олордын күл-кубалын
Ойлодо кейге чачтыгар.
Онойдордо jеристи эм
Орныктырар ой келди!" – деп,
Кан-Кере баатыр мында
Кару черүзине jарт айтты.
Акту күүннинен Кан-Кере
Айткан сөсти бүдүрерге
Көк тенериге колдорын
Көдүрип, күүнзеп баштады.
Айга, күнге мүргүткен
Алтайыс алкыш берзин деп.
Күнге, айга чын бүткен
Күүн-санааска jемешсин деп.

Жажыл јерис јуулаштан
 Јалан сары болды деп.
 Аржан јааш эм суугарды
 Ак айастан јаадыргар деп.
 Јайап салган јеригер
 Јаныдан бу јажарзын деп.
 Алкаганду ол сөстөрдөн
 Ак айас эм булуттанды.
 Көк айастын бу түби
 Кара булутла жабылды.
 Көрөр-угарга јетпеди –
 Калын кара булуттар
 Кагылыжып тенерини
 Көрүлбес этире бүркеди.
 Тенеринин күркүрежи
 Тундурып турат кулакты.
 Кара булуттардан јалкындар
 Камчыланып јаркындалат.
 Курч, кара бу көстөрди
 Кезек өйгө кылбыктырат.
 Кенерте јааган тын јааш
 Көнөктө суудый урулды.
 Узак та өйлөр ол өтпөди,
 Ургун јааш токтой түшти.
 Тепселген, саргарган бу јерлер
 Текши јажыл јаш өлөңлө
 Јабыла берген ол јатты.
 Јүзүн өндү анда чечектер
 Чүрче ле јайылып чыкты,
 Чүмдү, жараш јайканышты.
 Јүзүн-базын үндү куштар
 Јер сайын јанарлай берди.

Көп пө, ас па өйлөр өтти,
 Кара-Боро јуучыл адына
 Кан-Кере капшай минди.
 Көп тоолу мында черүзине
 Кайра бачым јанактар деп
 Кол көдүрип, јаный сокты.

Кажызы ла жолой келеедип,
Кочкор-Бий бу артала,
Кандый кылык кылынганын
Капшай билерге тургулайт.

Көп пө, ас па ойлөр өтти,
Кочкор-Бий дезе эмдигече ле
Канчын јиит јараш кыстарды
Кармай тудуп ол окомдойт.
Көкиген күлүк бу да тушта
Кал сагыжын ычкынтыр.
Күчтү онын баатырлары
Каныркап Аткаыр-Бөкөни
Мизи курч үлдүлериле
Мында ла өлтүрө чабарга
Түрген-түкей келгилеген.
Тынзынып, кенерте Кочкор-Бий,
Кыстарды, келиндерди таштап,
Коныр-Сары адына минип,
Ала-Чоокыр јуучыл атту
Аткаыр-Бөкө баатырды бойы
Өлтүрип, канын төгөргө
Өзөк-бууры кайнап чыккан.
Болушчы онын баатырлары
Бир эмешке нетелей берди.
Коныр-Сары чыйрак адын
Кочкор-Бий тын мантадып,
Аткаыр-Бөкөгө арай јетпейт.
Ала-Чоокыр ат кенерте
Келтейине бар түшти.
Кийин јанына Аткаыр-Бөкө
Јада түжүп јаазын тартты.
Јаткан оны Кочкор-Бий
Јыдала сайып өлтүрерге
Јыдазын алып көдүрди.
Ўзениге тееп өрө турарда,
Ўзе куйагы өрө көдүрилди.
Сырай ла киндик тужынан
Сөөм кире куйак ачылды.

Кастак огыла Аткаыр-Бөкө
Киндик бойго адып ийди.
Киндикти өдүп ол ло ок
Күч шырканы ого экелди.
Кочкор-Бийди аттан жыкпай,
Коручылары тудуп алды.
“Тирүге үйге жетирер!” – деп,
Түрген жөптөжип турдылар.
Бу ла өйдө чи Кан-Кере
Бүткүл черүлү жет келди.
Көскө озо көрүлгени
Кыстар, келиндер – ончозы
Коркып калганы тын болтыр.
Көстөринин жаштары
Кургабааны да эмди бар.
Кан-Кере бу ла тушта
Көөркийлердин алдында
Кандый да бурулу болгонын
Капшай бойына алынды.
Карын бирүзи де олордон
Мында өлгөни көрүнбеди.
Мынаар тууразында болгожын
Ас-мас жуучылдар эмди
Айландыра кемди бу курчап,
Түрген барарынан коркып,
Тура калгандый көрүнөт.
Аткаыр-Бөкө Кан-Кереге
Айдып турды мынайда:
“Кочкор-Бий мени сүрүжип,
Курч жыдала өлтүрөргө
Көдүрилип чабарга турарда,
Куйагы курлаа туштан
Сөөм кире ачыла берген.
Сырай ла киндигине аткам.
Көдөчилери оны аттан
Кайра жыкпай тудуп алган.
Көндүрө түрген жерине
Көндүргө мендееледи!”
“Олорды жерине жандырбай,

Ончозын бого кырар керек!" –
Кан-Кереге Аткыр-Бөкө
Кезе мында айткан турды.
"Жок, тирүүге де, өлзө дө
Јерине ол једип барзын!
Јенү албай ол јанганын
Јон-калыгы чокум билзин!"
Кан-Кере айдып, черүзине
Кол јаныды – Кочкор-Бийге
Јолды бачым ачсын деп.
Јуучыл черү эки јара
Бөлүне берди, јол берип.
Баатыр болгон Кочкор-Бийди
Коныр-Сары адынан јыкпай
Көдөчилери бек тудат.
Јанар јолына олор чыгып,
Јылгыр ичкери көндүктилер.
Кочкор-Бийдин тургускан
Кыргын черүзи јок болды.
"Байла, Сааскан-Бай кайра
Бачым алдырта берген" – деп,
Бой-бойларынын ортодо
Булгакту сананып калдылар.
Кочкор-Бийдин јаан шырказы
Капшай барарга арга бербейт.
Тын онтош, уур тыныш
Там ла там тынып турат.

Бу өйдө Кан-Кере баатыр
Бастыра јараш кыстарды,
Јалакай анда келиндерди
Јаныс јерге јууп алды.
Ачык јүректен јаан сөсти
Айдып баштаганы учурлу.
"Ак јаланга ончогор бу
Айлаардан чыгып јуулганаар.
Албатынын јанар кожонун
Акту бойоор кожондогоноор.
Кожондо јайым јүрүмис,

Көп алган ол женүлерис
Канча күнге макталды,
Калык угуп оморкоды.
Казыр өштү Кочкор-Бий
Кемигерди де бу окомдоп,
Кемнин де жүзине түкүрген.
Канча кыстарды, келиндерди
Лерине айдаарга сананган.
Же баатыр бу Аткаыр-Бөкө
Кочкор-Бийдин киндигин
Кезе адып, шыркалаган.
Жарым тынду Кочкор-Бийди
Ландырып ийдис – ачынбагар”.
Тымык турган ончо кыстар,
Тулуңду кеберкек келиндер
Тын табыштанып, учында
Түней үнле кыйгырышты:
“Кочкор-Бий бисти окшоп,
Кебер-жүзүүске какыраарда,
Кан-Кере, баатыр слер
Кайда жажынып жүрдигер?!”
Кара-Боро жуучыл атту
Кан-Кере күлүмзиренди.
Келиндерге ле кыстарга
Колын көдүрип бу айтты:
“Ончо кыстар, мында үнигер
Ойногон икили үниндий,
Кижини сүреен сүүндирет.
Келиндердин коо кожоны
Коолодо соккон комустьй,
Калыктын күүнин көдүрет.
Бу жыргалда ат-нерелү
Баатыр Аткаыр-Бөкө улай
Жанаарда сергек жүрген,
Лиит жуучылдар кожо болгон.
Кочкор-Бий бого келерде,
Көп кыргын ол черүзин
Сүреен де тын ыраак жокто
Сүмеленип бу арттырган.

Озолодо мында бололо,
Онон жуулажарга иженген.
Кыргын казыр ол черүзин
Калапту жууда черүбис
Кырып, өртөп јендеди.
Кызу согушта мен де болдым.
Јаманым бар ол болзо,
Јүректен сурайдым – таштагар.
Је эмди слер јыргагар,
Јенүни мактап јанарлагар!"
Анайда Кан-Кере айдала,
Адазынын айлы јаар јортты.

Ас па, көп пө өйлөр өтти,
Арайдан өлбөгөн Кочкор-Бий
Көдөчилерине курчаткан
Кайра шыркалу ол јанат.
Суу, талайды кечкилегенде,
Сүрекей араай баргылайт.
Кырлар, төндөр ашканда,
Кичеemelдү бар јаткылайт.
Кайра орто јол өткүлеп,
Кан-Бүдейдин ол јеринен
Јараш чырайлу кыстарды,
Јаба кеберкек келиндерди
Бөлүп алып бу айдаган
Болушчыларга једишти.
"Олјолоткон кыстарды
Ойто кайра божоткор!
Кочкор-Бийди тирүге
Кожо айлына јетирели!" –
Башчы көдөчи ачынып,
Багырып тыныда ол айтты.
Олјолоткондорды анда
Олор божодып јандырды.
Кыргындар эмди биригип,
Кочкор-Бийди апараатты.
Күчтү, калапту баатырдын
Камалгазы там ла чыгат.

Күрен семис ол чырайы
Көгөрүп, карарып бу турды.
Көксинде тын онтожы
Кажы ла сайын араайлайт.
Кырларда, чөлдө салкындар
Канчашкан чылап бу күүлеп,
Бирде сыгырып, шуулап турат.
Бирде куйулып, тымып калат.
Айлына жетпей Кочкор-Бий
Амырай берди, тыныжы бу
Табынча үзүлө бертир.
Тын шуурган ол өткүрө
Тогус үйинин ыйы-сыгыды
Токтоду жок эм жаныланды.
Күчтү, сыныкпас бу баатыр
Кулузын бажында топчыдый
Кастактан канай өлгөн деп,
Калактажып, оны чайнаалайт.
Какыргылап, ыйлажып ла,
Каргаганду тукүргилейт.
Каан болгон Сааскан-Бай
Кайран кару уулым дейт.
Үч күн уурдан бу ла уур
Үшкүриш, ыйлаш угулган.
Калганчы күнде Кочкор-Бийди
Кеен, жараш түс јаланга
Кара јерди терен казып,
Коңыр-Сары адын өлтүрүп,
Коштой салып сөөктөдилер.
Козыр таштарды үстине
Корумдап чоґо салдылар.
Коштой-коштой тогус содон
Таштарды јергелей тургусты.
Тогус катап өштүлөр јендеп,
Тогус эмеген алганы ол.
Кочкор-Бийдин камык черүзи
Кайдаар эмди ол барганын
Каан Сааскан-Бай бу јаны
Кочкор-Бийдин болушчызынан

Чочыган кептү сурады.
 "Кайра келген жолыста
 Кыргыз черүбис көрүнбеген.
 Кан-Бүдейдин жерине жетпей
 Кочкор-Бий ончо черүни
 Жыш агаш ол ортозына
 Жажырганын бис билерис.
 Жууга олор кирбеген,
 Жылыганын, чын, билбезис".
 Бу сөстөрдү јарт угала,
 Башчы болушчынын бажын
 Ончозынын көзинче ле
 Ондо үлдүле Сааскан-Бай,
 Коркушту тын кыйгырала,
 Кезе чаап ийген турды.
 Кызыл кан адылып акты,
 Каан Сааскан-Байдын жүзине
 Чачыла акканы ырымду.
 Чочыган каан кезе айтты:
 "Кан-Бүдей карган каан,
 Карамы јоктон сени мен
 Кыйнап, кыйнап өлтүрерим!
 Куу сөөгинди ол өртөөрим!
 Күл-кубалын кейге чачарым!"
 Мындый кекеништү каргашты
 Маказырап айдат, түкүрет.
 Анан ары канду жууга
 Амыр билбей белетене берди.
 Сааскан-Бай кааннын үйи
 Сары-Бала эмди болзо
 Өгөөнине, эрте килеп,
 Өнөтийин айдып турат:
 "Јажын сенин јаандаган,
 Жуулажарга күч болор.
 Кочкор-Бий уулыңды көр,
 Канчын јиит баатыр не.
 Көрзөн, канду жуудан
 Шыркалу јанып бу өлди.
 Шырага сен де түжерин.

Кан-Бүдейдин ол јерин,
Калак, јуулап сен барба.
Кемирчек сөөгин кат калган,
Кидим эр тужын јаандаган.
Сары-Сур јуучыл адын,
Сананзан, чын карып калган.
Кан-Бүдей ол каанла,
Калак, сен јуулашпа".
Сары-Баланын ол сөзин
Сааскан-Бай чек укпады:
"Эр бойым јууда өлбөскө
Эм алтын мен эмезим.
Эрјине адым бу өлбөскө
Эм мөнгүн эмес ине.
Сааскан-Бай каан бойым
Согушта өлзөм, мак болор.
Сары-Сур чыйрак адым
Суру да јок өлзө, ого мак".
Куучынын божодо айдала,
Камык черүзин Сааскан-Бай
Саат болбой јууй сокты.
Сары-Сур јуучыл адын
Чүрче ле ээртеп ийди.
Чылбырын чакыга буулады.
Сары-Бала көрүп турза,
Саадакту јаазын алып,
Сыртына бектеп јүктентир.
Суркураган курч үлдүзин
Јалмажына тагынтыр.
Јардына јөлөй тагынганы
Узун сапту јыда эмтир.
Учында темир ол куйакты
Төш бойына туй тагынтыр.
Түрген базып бу келеле,
Абакайы Сары-Балала
Алакан јайып «Эзен» деди.
Туштажар ойгө јетире
Туйуксынып сананба деди.
Чакыда турган адынын

Чылбырын чече ол тартты.
Чеп-чек адын минип,
Черүзине кыйгы салды:
"Кан-Бүдей деген каанга
Канду жууны баштап жадыс!
Карануй түнде уйуктабай,
Күндү түште амырабай
Узун жолды түрген өдөрис,
Учкан куштый учуп барарыс!"
Анайда айдып, ары болды.
Ал-камык тыгым черүзи
Анда каанды ээчий барды.
Алтайынан ыраак өдөр
Чакка барааткан кааннын
Чакы жанында изи артты.
Кайдаар, неге бараатканын
Калык ла билези жарт билер.

Көп пө, ас па өйлөр өтти,
Каан Кан-Бүдейдин жеринде
Калык кайчызы топшуурлу
Кайын анан ары улалткан.
Кай көп өйгө өдөрдө,
Кажайып тан ол аткан.
Кан-Бүдейдин үйи Ай-Тана
Көргөн түжин куучындаган.
Канайып та каан Сааскан-Бай
Кан-Бүдейле аракылаган.
Кайнаткан көп-көп этти
Кожо жигилеп кожондогон.
Бу түштин учурын эмди
Бойлоры билгилебей турдылар.
Калыктан түшти билетен
Кем де чек ол чыкпады.
Анайтканнын соңында
Аткыр-Бөкө баатырды
Ай-Тананын күүнинче
Алдыртып бу алдылар.
Түжелген түштин учурын

Түгезе айдып берген турды.
Түшке жетире Аткаыр-Бөкө
Төртөн аяк чай ичти.
Тепшиде каймак, курутты
Түгезе жийле, бу айтты:
"Торт ло мындый узун түшти
Тан атканча көп улус
Түженгени кайкамчылу".
"Тын чөйбөй түштин учурын
Капшай биске куучында" – деп,
Кан-Бүдей каан некеди.
Эл-жоннон түш учурын
Эртен турадан укканыла,
Аткаыр-Бөкө айдып баштайт.
Аракы ичкен деп көргөни –
Албаты түбекке түжери.
Айса, канду жуу болор.
Кайнаткан этти жигени –
Көп-көп улус оорыыры.
Кожондошканын жартаза,
Калык текши кунукка түжер.
Жайналганду ыйы чыгар,
Жаан-жаштар текши түймеер.
Жериске кызаланду өйлөр
Жууктап келееткен болор.
Карган улу Аткаыр-Бөкө
Куучынын анда түгести.
Унчугушпай уккан улус
Улу тынып бу үшкүрди.
Бодолду куучынды угала,
Бой-бойына көрүшти.
Бир кезек өйлөргө омор
Болужы жок отура берди.
Калганчыда Кан-Бүдей каан
Кан-Кере баатыр уулына,
Эпши жанында Ай-Тана
Эрке кару бу эжине,
Аткаыр-Бөкө карган баатырга
Айткан сөзи мындый болды:

“Азыйгы жылдын жарымызы
Арай эмди бу өткөлөк.
Алтайыста жуу болбоолы
Ай кирези өдө берди.
Качан да каан Сааскан-Бай
Келип јеристи жуулаган.
Көп жылдардын бажында
Кочкор-Бий уулын бу бисти
Јуулап, тонозын деп ийген.
Јаан шыркалу Кочкор-Бий
Јанала, байла, өлгөн болор.
Јүрүмнин учурын эм алза,
Бу керекти Сааскан-Бай
Быжу тегин эмди салбас”.
Куучынды чыгара угала,
Кан-Кере ада-энезине
Көк сүмердин бажына
Кыйыш јок эмди чыгып,
Көс једерден бери кайып,
Көрүп шиндеерин ол айтты.
Кайда најылар, кайда өштүлер
Келееткени, айса, јарталар.
Кажызын канайда уткыырын
Көрүне бербей ол база.
Кан-Керенин бу шүүлтези
Кан-Бүдей каанга јарады.
Ай-Тана да онын энези
Арылык-берилик болбоды.
Анан улам Кан-Кере
Алтын бозогоны алтап
Айылдан чыккан ол турды.
Ат чакызына түрген једип,
Алтын үйгенди бу силкиди.
Актагы Кара-Боро ады
Алдына келип тура түшти.
Алтын үйгенди ат бажына
Анда ээзи капшай сукты.
Јалан кийис ол токумды
Јайа салды ат сыртына.

Күлер арташ бу ээрин
Көдүрип кејим үстине салды.
Куйушканды кайра тартып,
Куйрук алдына эптей сукты.
Алтан кайыш ол колонды
Ат ичиле тын тартты.
Төртөн кайыш бу колонды
Төш алдыла бек тартты.
Чыт эткен кыл чылбырды
Чакыга ол буулай сокты.
Јууга кийер кеп-кийимин
Јардына јазап бу кийди.
Катай үстине ол болзо,
Куйак кебин бек тагынды.
Эмик кириштү темир јаазын
Эбинче јардына јүктенди.
Ак болот курч үлдүзин
Алып, сол јалмашка тагынды.
Оны јок курч узун јыдазын
Он колтукка кыпсый тутты.
Алтын чакыга буулаган
Ат чылбырын чече тартты.
Кара болот үзениге тееп,
Кара-Боро адына минди.
Јажы јаан Аткаыр-Бөкөгө,
Јанына келерде, јакыды:
"Керде-марда ончо черүни
Канду јууга белетегер.
Кайуга јүрүп, кайра келзем,
Куучын, байла, слерле болор".
Адын анда бура тартала,
Ары болуп элес ле этти.
Турган изи артып калды,
Тургуза ла бойы јогол калды.

Көп тө, ас та өйлөр өтти,
Кара-Боро атту Кан-Кере
Узун түндер туркунына
Уйку јоктон јүр отурат.

Жарык түште амырабай
Жылгыр ичкери бараадат.
Ташту жерле мантатса,
Таштар оодылып, кырларда
Көчкөлөп жадар ол болды.
Көлдөр, суулар кечкежин,
Көдүрилип суулар ол болзо,
Кажадынан чыгып чайбалат.
Бир ле көрүп тургажын,
Бийик сойок бу бажына
Учуп чыгып келген турды.
Улу телкемди эбире
Кан-Кере ажыктай берди.
Каан жерин ол ажыктаза,
Жалтанар неме көрүнбейт.
Чөлдөрүн шиндеп бу көрзө,
Чочыгадый ла темдек жок.
Алтай жеринин жаказын
Анан ары турнабайла
Алдына тартырып ол көрди.
Аланзып, чочып көргөни:
Ал ла камык тыгым черү
Алтайына кирип келеетти.
Сырай ла бу черү алдында
Сары-Сур атту Сааскан-Бай
Капшай келееткенин эмди
Кан-Кере чокум билди.
Келееткен аттар тибирти
Кеен жерге јарт угулат.
Мыны эмди чокум көрөлө,
Мендеп јанды Кан-Кере.
Агаш-ташту кырларды
Ат буттары тийбей ажат.
Чакпын јок сууларды, көлдөрдү
Чачылтпай кейле келеедет.
Анча-мынча өй бажында
Айлына јанган Кан-Кере
Аткыр-Бөкөнүн айлына
Аткан октый келип түшти.

Кол колдон эзендежеле,
Канду жууны эртен-сонзун
Сааскан-Бай баштап јат деп,
Солунды Кан-Кере айтты.
"Бистин черү жуу-согушка
Белен!" – деп, Аткаыр-Бөкө
Ол ло тарыйын айдарда,
Оморкой берди Кан-Кере.
Тын каткырарда, түндүкте
Тым мүркүттөр чочыды.
Иргеде тым јаткан ийттер
Ичкери көрүп үрдилер.
Айландыра јаткан албаты
Алан кайкап, ырым дешти.
"Сегизен мун жуучылла
Сааскан-Бай ол каанга
Слер удур бу ла барып,
Согушты баштап јадыгар!" – деп,
Кан-Кере Аткаыр-Бөкөгө
Кыйышпас јакылта ол берди.
Јетен мун јалтанбас жуучыл
Јууга Кан-Кереле барар.
Өштү Сааскан-Бай каанды
Өлтүре кийин јанынан
Кыпсып соксо, туза болор.
Кызу согуш анайда өдөрин
Кан-Кере чокумдап салды.
Кара-Боро адына минеле,
Кан-Бүдей каан адазына,
Кару Ай-Тана энезине
Јанып ийбей бу кайтты.
Јакшылашканнын соңында,
Тойо чайлап ол божойло,
Тын жуу-согуш бу болорын
Кан-Кере ологго айт берди.
Адазы бого кабагын
Анда јемире көрүп, айтты:
"От-јалбышту жуу болорын
Озолоп меге не айтпай

Жаланда кижиге бу барып
 Жартап, сөйлөп не турган?"
 "Жууга ой сүреен ас арткан,
 Жуучыл башчы Аткаыр-Бөкөгө
 Эрте айтканыма ачынбагар.
 Элден озо согушка ол
 Тоозы көп жуучылдарла
 Тын өштүгө удур чыгар.
 Сааскан-Байга кийин жанынан
 Согушты кенерте мен ачарым".
 Кан-Бүдей, карган каан,
 Кезек ойгө унчукпады.
 "Коркып, кийин жанынан
 Канду жууны баштаарга ба?"
 Уулын мынайда каан адазы
 Уйатка салып бу айтты.
 "Канду жуунын өдөрине
 Канайып сен кириш жадын!" –
 Кату сөстөрдү анайда
 Кан-Бүдейге үйи айтты.
 "Алдырбас, ада-энем!
 Аткаыр-Бөкө ойгор баатыр.
 Кыргын жууда жуулашканда,
 Канайда согужарын ол билер.
 Андый баатырга бүтпезе,
 Айсак кемге эм иженер?" –
 Анайда айдып, Кан-Кере
 Алтын аякта чайын ичти.
 Ай кулагын сергек тудуп
 Ада-эне жанында отурды.

Ас па, көп пө ойлөр өтти,
 Аайы жок ийттер мында
 Акшып-акшып, улуп-улуп,
 Айылдар сайын үре берди.
 Каан өргөөзинин түндүгүндө
 Кара жаан эки мүркүт
 Ачу-ачу акшыгылайт,
 Ай канаттарыла талбынат.

Эжик јанында эки ийт
 Ээлер кулагын тундура
 Тан адардан бу мында
 Токтомы јок үргүлейт.
 Анча-мынча өйлөр өтти,
 Ала-Чоокыр адын минген
 Аткаыр-Бөкө аткан октый
 Анда Кан-Кереге јет келди.
 Кан-Бүдей ле Кан-Кереге
 Капшай айтканы бу мындый:
 “Канду јууда Сааскан-Бай
 Каанысты бир күнде јуулап,
 Олјого алып, кул эдер дежет.
 Ончо јонын, малды чылап,
 Јуулап келген казыр черүзи
 Јөбөжөзин тоноп јерине апарар.
 Кан-Бүдейди ле Ай-Тананы
 Кожо олјолоп, кулга тудар”.
 “Мындый јетирүни бу сего
 Мендеп кем айтты?” – деп,
 Кан-Бүдей кайкап сурады.
 Каан аланзыган болгодый,
 “Сааскан-Бай ла черүзинин
 Санаа-шүүлтезин билерге
 Самтар-сумтар бу кептү
 Санаазы бек Тастаракай
 Божоткон согоондый учуп
 Барып, олордон ол уккан” –
 Бу сөстөрдү Аткаыр-Бөкө
 Быжулап айтты Кан-Бүдейге.
 Јажы јаан карган каан
 Јаныс сөслө јакшы деди.
 Аткаыр-Бөкө өрө турала,
 Айткан сөзи бу мындый:
 “Өлөрин билбес јуучылыс
 Өштүни оодо чабарга
 Онын келееткен јолында
 Омок-седен сакып јат”.
 Каан эжигин кайра ачып,

Капшай чыкты Аткыр-Бөккө.
“Мен де болзо, баратам” – деп,
Мендеп чыкты Кан-Кере.
Кан-Кере ле Аткыр-Бөккө
Калын жуучыл куйактарын
Бүткүл бойына кийинген
Баргылап жатты черүге.
Jeten мун жуучылын башка
Jerge тургускан Кан-Кере
Apy болуп барар алдында
Аткыр-Бөккө жуучыл баатырга
Сааскан-Байдын жуу тушта
Сүмезин чыгара айт берди.
“Сүме бисте де бар” – деп,
Сүүнип айтты Аткыр-Бөккө.
Айрылыжардын алдында
Алакан тудужып, жакшы дешти.

Jaан да өйлөр бу өтпөди,
Jyуга келееткен черү
Кан-Бүдейдин төрөлине
Kачан ок једип келтир.
Cары-Сур бийик бу атту
Сааскан-Бай иле көрүнди.
Элбек јерле ол келееткен
Эм черүнин ортозында
Алтын, мөнгүн кеп-кийимдү
Аныланганы кайкалчык.
Саадактарында окторы
Cалынганы тыгын болды.
Kолдорында јааларынын
Кириштери кайыш эмтир.
Jыдаларын тургуза эдингени
Jыш агаштый јык эткен.
Ўлдүлери јалтыражып,
Ўзе јалмашта суркурайт.
Болчок башту чотпорлоры
Бастыразы канјаада болтыр.
Jaныс ла минген аттары

Jaан тастак ичтү көрүнди.
Бу ла жуу башталарын
Билген чилеп бышкырыжат.

База ла бир эмеш өйлөр
Билдирбезинен өт калтыр.
Кычыдынып келген өштүлер,
Коруланарга турган черү
Канза танкы тарткалакта,
Кабыжып, канын төгүжер.
Кускундар өрө бийикте
Куркулдап, учуп баштады.
Жерин корыыр Аткаыр-Бөкө
Жирме ле мун кире бөлүк
Жуучылдарын озо тургусты.
Жуучылдар колында куйак,
Куйак үстинде жалбак, экче
Карартым шанда ол салган.
Онын ондо ончо жуучылы
Ондый ла база жазалду.
Жирме мун черүни көрүп,
Жедип келген Сааскан-Бай
Карсылдада бу каткырды:
“Кандый ас бу жуучылду
Кан-Бүдей, карган каан,
Канду жууга не чыккан?
Женил женү аларым деп
Жүүлип жүрген бу турбай!” –
Алгырып, ачу чыгырды.
Алды жаар он колын уулап,
Алтан мун ол жуучылын
Аткылазын деп бу жакарды.
Сааскан-Бай кааннын черүзи
Сыгылыжып бу турала,
Алтан мун деген жуучылы
Алдында жирме мун кижини
Айдары жок аткылай берди.
Анда өлгөни көрүнбеди.
Алтан мун өштү черүнин

Аткан окторы түгенди.
 Жетен мун жуучылды өштү
 Женерге ичкери ол салды.
 Алтан мун жуучыл ордына
 Адыжарга анда чыктылар.
 Олор удурат Аткаыр-Бөкө
 Одус мун жуучылын тургусты.
 Келеле, бир катап адала,
 Куйактарыла бу бүркенди.
 Бу ла тушта өштүлөр
 Бөрүлөр чилеп улый салды.
 Бир ле уунда окторын
 Божодып, катап аткылайт.
 Аткаыр-Бөкө жуучылдарына
 Анда өштүлөргө удурат
 Адарга жакылта бербейт.
 Адатан ой келер ле дейт.
 Өштүлөрдүн курч окторы
 Өрө бийик сыылап чыгала,
 Куйактар үстине түжет,
 Корулангандарга кадалбайт.
 Сааскан-Бай каан кайкап,
 Сананганы чек мындый –
 Кан-Бүдейдин жуучылдары
 Канайып коробой турган?
 Чокту жаан ол көстөрүн
 Чичкерте бир тартып көрөт.
 Жаандада көстөрүн ачала,
 Жазап база ажыктай берет.
 Сааскан-Бай чала чочып,
 Сыгырып, чынырып мында
 Тын, кату жакылта берди:
 "Тогузан мун тын жуучылым,
 Тургуза ла ичкери чыгыгар!
 Тынзынган Кан-Бүдейдин
 Тын деп чыгарган черүзүн
 Тыкыра базып, жөндейли!
 Ончогор бу ла согушта
 Октороорды чике адыгар!"

Бу жуу-согушта Аткаыр-Бөкө
 Бежен мун жуучыл тургусты.
 Куйак үсти шанда јазалду
 Коркыбас черү ичкери болды.
 Бир эмеш јерди өдөлө,
 Быжулап анда тура берди.
 Бу ла тушта Сааскан-Бай
 Бука чылап огурып айтты:
 "Тогузан мун жуучылымнын
 Төртөн муны озо атсын!
 Куйак алдына јажынган
 Коркынчак өштүни килебей
 Окороор өткүре тийип,
 Ондо јерге кадай соксын!"
 Каан айтканынча кыргындары
 Камык курч, кадалгак окторын
 Кемјү билбей аткылады.
 Кейден өштүнин окторы,
 Тош мөндүр јааган чылап,
 Тозырап куйакка түшкүледи.
 Окторын үзе аткылайла,
 Ончо бу өштү кыргындар
 Онту, калак угулар ба деп,
 Ондо тындаалап, тымый берди.
 Анайтканнын бу соында
 Ала-Чоокыр жуучыл атту
 Аткаыр-Бөкө баатыр ологорго
 Айдары јок чокум көрүнди.
 Бу ла тушта атту улус
 Баатыр Аткаыр-Бөкө алдына
 Кенерте ле тура берди,
 Кемизи де аттан бу түшпеди.
 Көкси јаан олардын бирүзи
 Кол көдүрип, јарт айтты:
 "Эрлү бүткен Аткаыр-Бөкө,
 Элчи болуп эмди келдис.
 Сааскан-Байдын черүзинин
 Сыранай көбизин Кан-Кере
 Оодо чаап, кырып јадыры" –

Онойдо айдып, элчилер
Ары болуп жалкын кептү
Атанып ийген турдылар.
Аттар истери артып калды,
Аткыр-Бөкө алкышту артты.

Анча-мынча өйлөр өтти,
Адыжары башталар туру.
Сааскан-Байдын ажарузы
Сыранай ичкери салынган.
Жууны Кан-Бүдей жанынан
Жылыйтү жок башкарганын
Анда чокум билип аларга
Албаданып турганы жарт.
Кидим бу ла айалгада
Кийин жанынан Кан-Кере
Кыргындарды кыарга
Көгүсте жаан сүмелү болды.
Капшуун алты мун жуучылды
Кыргындарды кийин жанынан,
Кандый да табыш ол жокко,
Кызыл тынын кылышла кыйып,
Кеп-кийимин кийзин деди.
Кызыл жыланаш бойлорун
Кыйа сүүртеп эм жажыарар.
Кайра бурулып анчаны ок
Кийин жанынан кырып салзын.
Канча катап анайда кырып,
Сааскан-Бай каан бойына
Сыранай жуук једип алар.
Ол ло тушта бу күлүкти
Олјого белен аларга јенил.
Өштүнин жажырган аттарын
Өлтүрбей онон тузаланар.

Көп тө өйлөр ол өтпөди,
Кыргын өштүлер аттарын
Амырадарга бу амадап,
Агаш аразына жажыртыр.

Ыбар, салкыннан бу анда
 Јаш агаштар ол шуулашты.
 “Аамай, карган Кан-Бүдейди
 Атту тегин не јуулаар?
 Јерине атту бу јүреле,
 Јойу да јуулап албай” - деп,
 Сааскан-Бай черүзине
 Санаазын чыгара ол айттыр.
 Эбире агаштар салкыннан
 Ээлип, тын шуулап турды.
 Сааскан-Байдын ол черүзи
 Салкын ажыра бу эрмегин
 Сүрекей чике эм угарга
 Сыгынып алган бу турды.
 Кийин јанында не бол јат
 Кемзи де керекке албайт.
 Кулактары чек тунуктый,
 Көстөри торт ло сокордый...
 Кажы ла јуучыл керекти
 Кан-Кере јарт билерге санайт.
 Калык башчызы Аткаыр-Бөкө
 Канайда каан Сааскан-Байдын
 Кыргыздарыла бу алдында
 Канду јууны өткүрип турганын
 Кан-Керенин кайучылары
 Көрүп, чокум айт келдилер.
 “Јажы јаан Аткаыр-Бөкө
 Јиит баатырдый согужат.
 Јуучыл ченемели отту јууда
 Јиит туштан тын байыган.
 Сааскан-Байдын бу јууда
 Санаазын, чын, чыгар јат.
 Ого улай бүдүп јадым,
 Оныла тын оморкойдым” – деп,
 Ончо черүзине угустыра
 Ондо айдат Кан-Кере.
 Сыылап учкан ол октор
 Сааскан-Байдын сырт јанында
 Бу кире јуулашкан өйдө

Бир угулып, бир угулбайт.
Салкыннын тын сокконынан
Сынгылап турат будактар.
Сааскан-Байга Кан-Керенин
Сыныкпас жуучылдары жууктайт.
Бир ле эмеш олор жетпей
Бирлик үнле кыйгырды:
"Бисти эмди, Сааскан-Бай,
Быжу өлүмнен айрыгар!"
Кыйгыны уккан черүзи
Кайра бурылып көргөжин,
Канча мун ол жуучылдары
Кырылып калган жаттылар.
Je кийинде тирүлөр жаа алып,
Жуулажарга белен турдылар.
Кан-Керенин баатырлары
Кыргындардын кебин кийгенче,
Бу согушта Сааскан-Байды
Бачым олјого албадылар.
Сааскан-Бай жаңы билинип,
Санзаара берген ол турды.
Алдында турган ал-камык
Аткыр ончо жуучылдары
Адыжа, адыжа бу эмди
Адар окторы јок артты.
Аткыр-Бөкө ол баатырдын
Аайы јок көп жуучылдары
Сааскан-Бай бу кааннын
Сыныкпас деген черүзинин
Тал-ортозынын көбизин
Тын адыжып ол кыртыр.
Тын аккан ол кандары
Тынчып јытанып турды.
Өлгөн өштүлөрдү бу эмди
Өртөп тургандары база бар.
Мыны көргөн Сааскан-Бай
Манзаарып санааркады.
Чын, лаптап көргөжин,
Черүзи анда тын астаптыр.

Отту жууны баштаарда,
 Ончо черү ортодо туруптыр.
 Кан-Бүдейди олјолойтон
 Кыргыз черүзи озо турган.
 Калык олјолоор черүзи
 Кийин јанында чөйилген.
 Аткаыр-Бөкө азыйгы баатыр
 Алтам ичкери бу барарга
 Арга ого чек бербеди.
 Алдында жуулашкан черүзин
 Алыш јок оодо чааптыр.
 Андый күчтү ол баатырыла
 Кан-Бүдей оморкобойзын!
 Катап Сааскан-Бай көрзө,
 Јулдай сабаткан бөлүк черүзи
 Јана, кайра качтылар.
 Келген эски кара јолло
 Куды чыгып ууландылар.
 Ары болуп качкылаарда,
 Аткаыр-Бөкө жуучылдарыла
 Кыйгырып, сыгырып бу эмди
 Кийнинен сүрүп ол барды.
 Түрген аттардын манынан
 Токтоду јогынан, бу укса,
 Түнүр чилеп элбек јер
 Түнкүлдеп, табырап ол турат.
 Јаан көлдөр лө талайлар
 Јарадынан чайбалып чыгат.
 Јаан, бийик туулардын
 Јылым таштары оодылат.
 Козыраган оок таштар
 Көчкөлөнип төмөн түжет.

Көп пө, ас па өйлөр өткөн,
 Кырлу жууны Аткаыр-Бөкө
 Кыргыздарла өткүр турарда,
 Кан-Кере јиит баатыр
 Сааскан-Байга, кал черүзине
 Саат болбой кийни јанынан

Сүме, арга бу сананып
Согушту жууны баштаган.
Өштүлөрдүн бу жууда
Өнзүрөк жанын да билген.
Килемжи жок канду согушта
Канча мун өштүлөрдүн
Кырдырганы тын болды.
Кызыл тынын бу корулап
Каан болгон Сааскан-Бай
Качарга турганын эм көрүп,
Оңдо Кан-Кере тургуза ла
Онын эки колын күлитти.
Кан-Кере ат ла үстинен
Кезем үниле жап ла жарт
Сааскан-Байдын ас черүзине
Сүрекей кату жакылтаны
Анда бүдүрерин некеди. –
Агаш арада ол жажырган
Аттарын анда чыгартты.
Ачу бышкырган, үркүгөн
Аттарга өлгөн өштүлөрдү
Арта салып танызын деди.
Сааскан-Байды олжого алып,
Салкынду агаштар ортодон
Ооктолгон черүзүн бу айдап,
Олордын жерине ууландылар.
Жабыс, бийик туулар ажып,
Жаан, кичинек суулар кечип,
Кан-Бүдейдин элбек жеринен
Көндүгип, ыраап бардылар.
Канча-канча кырлар ажып,
Кеен жаланга түжүп турат.
Көп, көп суулар кечип,
Көндүгип ичкери бараадат.
Саат болбой Сааскан-Байдын
Солун жери ол башталды.

Ас па, көп пө өйлөр өтти,
Ала-Чоокыр жуучыл атту

Аткыр-Бөкө куш учушту
Ал-камык жуучылыла кожо
Алдында барааткан Кан-Кереге
Амадап жеткен ол турды.
Кара-Боро бийик атту
Кан-Кере жуучыл баатыр
Сааскан-Бай бу каанды,
Колдорын кайра кўлийле,
Сары-Сур жоон адына
Кедейте отургузып алтыр.
Анан ары Аткаыр-Бөкө
Ажыктап көргөни бу мындый:
Оодо чаптырган өштүнин
Озо барааткан черүзи ас.
Кийнинен оморды айдаган
Кан-Керенин ол черүзи
Канду жууда коробогонун
Карган Аткаыр-Бөкө көрди.
“Сааскан-Бай бу каанды
Согушта олжого алганды
Соондо, айылга жангажын,
Соотоп айдып берерим” – деп,
Кан-Кере Аткаыр-Бөкөгө
Кыскарта ла ол айтты.
Баргылап ла бу турарда,
Багыра берди Сааскан-Бай:
“Өлгөн ончо жуучылдарымды
Өргөө-журтыма апарбагар!
Өртөп, кўлин ле кубалын
Өрө кейге сееп чачыгар!” –
Анайда алгырып айдала,
Аайы жок чынырып ыйлады.
Агаш, жыраалу жерди көрүп,
Анда ичкери бу жорукты
Кан-Кере токтодып ийди.
Сааскан-Бай эмди мында
Согуштан арткан улузына
Жоон агаштан кестирип,
Жыраалардан сындыртып,

Јаныс јерге чоґо салдырды.
Јыдып баштаган өлгөндөрдү
Олордын үстине чоктырып,
От салып өрттөрин некеди.
Көп тө өйлөр ол өтпөди,
Көп кырылган өштүлөр
Кызыл жалбышка бу алдырып,
Коктоло күйген турды.
Катап ла Сааскан-Байдын
Кырылбай арткан улустары
Күлди, кубалды өрө кейге
Кызыл колдорыла сееп чачты.
Керектер үзе јакшы өтти,
Кан-Кере јолды улалтты.
Саат та узак болгылабай
Сааскан-Бай каан өргөозине
Јир табышту бу ончозы
Јеткилеп келеле, токтоды.
Көстөри терен онкойгон
Каан Сааскан-Байды эмди
Соок, јаан таш идиргенге
Содойто отургузып ийдилер.
Јуудан арткан јуучылдары
Јендирткенине бу уйалып,
Кызынгылап калган турдылар.
Кийин јанында олорды јенген
Кан-Керенин черүзи турды.
Аткыр-Бөкө баатырдын
Алтан мун тын јуучылы
Таш идиргеннин сол јанында
Тыгым, бек туруп алды.
База алтан мун јуучылы
Бу ла идиргеннин он јанына
Канча кат чөйиле мында
Кыймык этпей туруп алды.
Бу ла өйдө Кан-Кере баатыр
Бастыра јуулган јон көзинче
Базып келип Сааскан-Байдын
Буу-күлүзин колынан чечти.

“Сааскан-Бай жуулган јоноорго
 Сөс, куучын, солун айдыгар!” –
 Калык-јонын онын көрүп,
 Кан-Кере күүнзеген туру.
 Калбайган эриндү оозын
 Каан Сааскан-Бай бу ачып,
 Какырып, јерге түкүреле,
 Кыйгырып, чынырып айтты:
 “Багынбас јаан ол күчтү,
 Бежен беш баатырларым!
 Бери түрген жуулыгар!
 Быжулап айтканым угугар!”
 Једип келген баатырлар
 Јарыш эдип сурадылар:
 “Ады чыккан кааныбыс,
 Адыжар јаабыс колдорыста!
 Јастыра чаппас үлдүлерис
 Јалмашта бек тагылган!
 Јуулажар өштү ыраак па?
 Јартын айдыгар, јуукта ба?”
 Сааскан-Бай мыны угуп,
 Санаазы таңдый бу јарыды.
 Такаа чылап баш көдүрүп,
 Тын чынырып, эмди айтты:
 “Адыжатан ончо өштүгер
 Айландыра бу јанаарда!
 Үлдүлежетен ол улузаар
 Үзе коштой бу тургулары!”
 Бежен беш тын баатырлар
 Бери-ары көрүп ийеле,
 Јааларына ок салгылаарда,
 Јанында Аткыр-Бөкөнин
 Јастыра атпас жуучылдары
 Бежен беш баатырларды
 Бого өлтүрө аткылады.
 Кыскылтым кандары бу јерге
 Кажыкка јетире ага берди.
 Кырылган ол баатырларды
 Кулдары ыйлап сүүртей берди.

Коркыган эмди Сааскан-Бай
Кабактарын жемире көрди.
Карактарына кан чагылды.
Кыйкырууш үнле кыйгырды:
"Бежен беш ол кезерлерим,
Бери түрген жуулыгар!"
Айландыра турган ол жонынан
Анан-мынан чыга конгон
Бежен беш бу кезерлери
Бу алдына тура түшти.
"Кандый жакылта эм болор?
Капшай биске жакыгар!
Сааскан-Бай кааныбыс,
Суракты бачым бүдүрерис!"
Каан көстөри там кандалды,
Кабактары чек жуурылды.
"Кааныгар жанында өштүни
Капшай кырып өлтүригер!"
Кыйкыраган үниле каан
Кыйгырганын омор укты.
Ары-бери, туура көрүп,
Анда өштүлөрдү таныды.
Узун сапту жыдаларла
Удура ончозын сайарга
Кезерлер сайа жүгүришти.
Кан-Керенин жуучылдары
Жалан курч эм окторун
Жалкын кептү божоттылар.
Жалтанбас деген кезерлер
Жалбайа жыгылып өлдилер.
Кулдар жүгүрип келеле,
Кайра оморды сүүртедилер.
Кара жерге төгүлгөн кан
Конычка жедип тура берди.
Сааскан-Бай каан эмди
Санаазын арай ычкынбай
Сырт жанында ол черүзине
Сүрекей ачу эм кыйгырды:
"Өлүмдү олжодон бу мени

Өнөтийин жайымдабаска ба?
 Кийин жанымда жажынып,
 Кыймык жок не турганаар?
 Алдымда торо өштүлөрдү
 Аткалап бого кырыгар!
 Өлүмнөн бу коркыбагар,
 Өрө өзөрине амадагар!"
 Кийинде турган ас жуучылы
 Коркып окторун ол жаага
 Салып адарга бу турды.
 Сергек кийинде жуучылдар
 Бачым адып, өштүлөрдү
 Бир уунда өлтүрө аттылар.
 Капшуун, чечен адаачылар
 Кан-Керенин эмди эмей.
 Сааскан-Бай каан бу эмди
 Сыктап, чынырып ол артты.
 Идиргеннин ортозында
 Ийт чилеп кынзып турды.
 Мендеп тизе бажына отурып,
 Мандайын жерге түрте сайды.
 Эгиштеп, эгиштеп бу ыйлап,
 Эки колдоп жерди сабайт.
 База ла эмеш ой бажында
 Бажын анда Сааскан-Бай
 Бийик көдүрүп, ый токтотты,
 Баркырак үнле кыйгырды:
 "Э-э сени, Аткаыр-Бөккө,
 Эмди, жаны эске алдым!
 Кан-Сарыташ кааннын өлүмтик
 Кулы болгон ол эскиде!
 Кочкор-Бий баатыр уулымнын
 Киндик тужын кезе аткан!
 Кожо болгон көдөчилери
 Көдүрө эмди бу кереечи.
 Көдөчилер! Бу идиргенге
 Капшай үлдү алып чыгыгар!
 Жескинчилү Аткаыр-Бөккөнүн
 Житке-мойнын кезе чабыгар!

Жалбышту отко өртөйлө,
Жок этире кўлин чачыгар!"
Көдөчилер курч үлдүлү
Көдүре жеткилеп келди.
Аткыр-Бөкөни ончозы
Араадап чабарга турды.
Эрлү бүткен Аткаыр-Бөкө
Эмди омордын ортодо
Элестелип үлдүлөшти.
Эмеш ой анда өткөндө
Тогус талдама көдөчи
Томура чаптырып өлүптир.
Оны көргөн Сааскан-Бай
Оны жок огура салды.
"Түрген мени өлтүргер!" – деп,
Төжине колло согунды.
Кын үни жок жалчылары
Кызыл канды идиргеннен
Капшай арчып ийдилер.
Кенерте Сааскан-Бай көзине
Кан-Кере чокум көрүнди.
"Кем бу?" – деп, ол сананды.
Кедейе туруп, Кан-Керенен
Казыр үндү кизиреп сурады:
"Көзимнин алдында карарып,
Көрүнүп турарын удады.
Кем болотон, айдып бер,
Коркыба, сеге тийбезим!"
Кан-Кере тургуза ла эм
Кен үндү омок айтты:
"Күндий жарык ол Алтайда
Кара-Боро жуучыл атту
Кан-Кере деп баатыр мен.
Кара-Кер атка минген
Кан-Бүдей каан адам болор.
Эмчек сүдин эмистирип
Эм чыдаткан эржине кижин
Ай-Тана энем болор.
Ада-энем эмдиге эзен.

Албатыны тын корыган
 Аткаыр-Бөкө баатырыс бар".
 Сааскан-Бай мыны угуп,
 Сыйтылдада бу каткырды:
 "Бастырагар эмди баатырлар!
 Баатырлар болуп нени эткенеер?"
 Кан-Кере жиит баатыр
 Кыска, чокум, кезе айтты:
 "Бастыраастын өштү болгон
 Бука атту Желбегенди,
 Жуулап, тоноп келерде,
 Жендеп оны жок эткенис".
 Каан кижн Сааскан-Бай
 Көгүстен каткырып бу айтты:
 "Бойоорго ло ол өштү,
 Бойыма Желбеген наы!"
 Каан болгон Сааскан-Бай
 Кан-Керени ук дейле,
 Кандый өштүлер кырганын
 Куучындай берди жажырбай.
 Опсыркап онын айтканыла,
 Озо ло баштап жуулаганы
 Кан-Сарыташ каан болтыр.
 Көп сүрекей жүзүн жөөжөлү,
 Жаан элбек ол жерлү
 Жон-калыгы амыр жаткан
 Каанды канай жуулабас!
 Калыкты олјого айдап,
 Жөөжөни нык коштоп алып,
 Жаан кирелтелү мен жангам.
 Кан-Сарыташ бу анда
 Күмүш-Торко үйин ол кожо
 Кандарын төгүп өлтүргем!
 Кулдар эдип эм айдаарга
 Күүним менин жок болгон.
 Канчын жииттер ол эмес,
 Кайдатан оморды экелип,
 Канын төгүп, өлтүргеним ол!"
 Солундарын тоолой айдып,

Сааскан-Бай токтой берди.
Ала-Чоокыр жуучыл атту
Аткыр-Бөкө баатыр жанынан
Сааскан-Бай эмди анда
Сөс тө айтпай, отур калды.
Куучынды сонуркап уккандар
Кан-Керенин черүзи болды.
Аткыр-Бөкө дө ол баатыр
Анда кыймык жок отурган.

Ас па, көп пө ой бажында
Анда жуулган жон ортодон
Ачу-ачу мында алгырып,
Абакай кижичыгып айтты:
"Кан-Сарыташ керегинде,
Күмүш-Торко үйи жанынан
Куучындап бу отурарында,
Күчиркеп, мени олжолоп,
Көөркий Кан-Талай өгөөнимди
Көзимче кинчектеп өлтүргөн.
Барлу бойымды экелеле,
Бежинчи үйин эдип алган.
Күчтү баатыр уулым чыгарда,
Кочкор-Бий деп эм адайла,
Катап Кан-Сарыташ кааннын
Калганчы жонун олжолоорго
Канду жууга ачыркап ийген.
Киндигин кезе аттыртып,
Өлгөнүн не айтпайдын?
Өлтүрткен Кан-Сарыташ кааннын
Сок жаңыс бу ак жарыкта
Сыйны болгомды не жажырдын?"
Оны уккан Сааскан-Бай
Отко мында түшкендий
Огура салган ол отурды.
Ондо эмди ол ло үни
Жалкын түшкендий торт ло
Жанылана бербей канайтты.
"Жескинчилү бу ла сени,

Жаман ба, үйим эткенде!" – деп,
Анайда Сааскан-Бай чек ле
Атыйланып тын алгырды.
Айудый чурап бу барала,
Абакайынын кежиринен
Ала койып бакпырлады.
Аткыр-Бөкө калып келип,
Сааскан-Байдын сабарларын
Сындыра кайра тамактан
Мендеп тартала, ол бойын
Мергедеп чачты идиргенге.
Үйи келип, онын жүзине
Үч катап, каргап, түкүрди.
Төжине калып чыгала,
Тепсеп анда баштады.
"Акыр, Ай-Туулай, токто!" – деп,
Аткыр-Бөкө оны токтотты.
Эбире јон черү көзинче
Эрке онын колынан алып,
Јединип бу Кан-Кереге
Јетирип келди Аткыр-Бөкө.
"Таныжыгар" - деп айдала,
Туура басты ол баатыр.
"Кан-Сарыташ ол аканын
Канза бажынча сок јаныс
Кан-Бүдей деген уулынын
Кан-Кере уулы турбайын.
Јуук карындаш эмтирис,
Јериске кожо јанарыс".
"Кару эје, эм барарыс!" – деп,
Јүректен айтты Кан-Кере.
Кан-Керенин чындык черүзи
Каан Сааскан-Байды эмди ле
Кара јыду канын төгүп,
Капшай өлтүрер керек дешти.
Аткыр-Бөкө дө ол баатыр
Анайда сананган болтыр.

Ас өйлөр эмди өткөндө,
 Айланып жанар кирени
 Аткаыр-Бөккө бу ээчий
 Анда Кан-Кере де санантыр.
 Идиргенде Сааскан-Байды
 Ийттери айланып жытайт.
 Кан-Кере оны аяктап,
 Килеп эмес, кезедерге
 Каанды өрө көдүрзин деп,
 Кулдарына онын жакарды.
 Олор жүгүрип келеле,
 Онтоп жаткан Сааскан-Байды,
 Тактаны анда тургузып,
 Түрген ого отургусты.
 Көстөрине кан шаалтыр,
 Колдор ооругузы тын болтыр.
 Кан-Кере ого жуук базып,
 Кыннан үлдүзүн уштыды.
 "Же, Кан-Бүдейдин жерине
 Жуу-согушту эм табарбагар!
 Калганчыда олжого кирип,
 Карын тирүү арттыгар!
 Айдый суркураган үлдүнүн
 Арка-мизин эмди жалагар!
 Чак, чакпырт эм баштабаска
 Черт берип, бүдүмжилегер".
 Тудаган ийттий ыркыранып,
 Тыркырап, тили чапылдайт.
 Соокко тонгондой калтырап,
 Сиркиреп, тиштери торсылдайт.
 Бажын ары-бери жайкап,
 Бир де сөс айтпай турды.
 "Мойножып турган болзогор,
 Мойныгарды кезе чабадым!" –
 Кан-Керенин кату айдыжы
 Кудын, байла, чыгарып ийген.
 Үлдүнүн анда арка-мизин
 Үзүги жок жалап, айтты:
 "Калык жаткан ол жереерди

Качан да жуулап барбазым!
 Өлөрдин өлгөнчө бу мында
 Өскөн лө јеримде јадарым.
 Сөс чертимди айдып койдым,
 Слерлер капшай барыгар!” – деди.
 Сааскан-Бай ол ло јерде
 Соксойо отурып бу артты.

Ас па, көп пө ой ол өтти,
 Аткир-Бөкө ончо черүни
 Кан-Керенин бу алдына
 Капшай јанарга ол тургусты.
 Анда јанарга белен де болзо,
 Ай-Туулайды сакыгылап турды.
 Ай-Туулай өргөөгө кирип,
 Акту бойынын ончо кебин
 Анда колго үзе алды.
 Аттын ээр-токумын кожо
 Айылдан бу тудунганча,
 Алтын чакыга базып келди.
 Јазалду алтын үйгенин
 Јалы јайылган ат бажына
 Јазап эптү суккан турды.
 Јымжак јараш ак токумды
 Ат белине эптү јайды.
 Айландыра чүмдү кејимди
 Токум үстине бүркей салып,
 Тургуза ээчий алтын каашту
 Ээрди салып, чайкап ийди.
 Эмеш-умаш ыңырчакту
 Кеелеп јазаган куйушканды
 Куйрук алдына ол сугуп,
 Алтын коргулу колондорды
 Ат кардына јаба тутты.
 Каан кижинин үйи болгондо
 Канча бар кеп-кийимин
 Катай-тетей бу јазап
 Капка база сугуп алды.
 Ончозын атка артала,

Ойто үйге кире конды.
Сааскан-Байдын үйлериле
Санаазы жарык айрылыжып,
Кайра үйден түрген чыкты.
Кайран ады Ак-Боро
Канай удап турун дегендий,
Кара јерди чапчып турды.
Ак-Боро эрјине адына
Анда түрген мине сокты.
Кара-Боро јуучыл атту
Кан-Кере ичкери јортты.
Коштойында бу Ай-Туулай
Кичинек те артпай тен бараат.
Олорды ээчий ончо черү
Омок-седен ол келеедет.
Арт-учында эм болгожын
Аткыр-Бөкө баатыр болот.
Аттар базыдынан эм јерлер
Анда чек ле күүлеп турат.
Кан-Бүдейдин јерин көстөп
Капшай баргылап ол јадат.
Түште торт амыр јоктон
Тууларды анда ашкылайт.
Түнде де талай-сууларды
Токтоду билбей кечкилейт.
Јелиш, манла келеедип,
Јети ай өткөнин билдилер.
Онойып јерине јууктаарга
Ондо база эки ай өтти.
Кан-Бүдейдин талазына
Калганчыда кире кондылар.
Теренжиде кире јортордо,
Тискинди кайра бу тартып,
Ак-Боро јорго ло адын
Ай-Туулай мында токтотты.
Кан-Кереге эмди баштанып
Көгүстен мынайда айтты:
"Јети тайга колтугында
Јергелей өскөн јети мөшкө

Токтой түшсеес бу кайдар.
Тегинде Кан-Талай эжимнин
Сөөктөри жаткан болор бо?
Сааскан-Бай оны өлтүреле,
Сөөк эттерин кезип, омурып,
Сол жаны жаар чачкан эди.
Аргымак адын өлтүреле,
Анаар-мынаар кезе чаап,
Ары-бери он ло жанына
Анда чачкан бу ла эди.
Ол жерди чын ла эмди
Ончобыс көрзөөс ол жакшы”.
Бу суракты Кан-Кереге
Бүдүрбеске жан жок туру.
Ас ойдин ол бажында
Айткан жерге жет келдилер.
Жажыл бүрлү ол мөштөр
Жыбарга жайканып шуулажат.
Тура түшкен Кан-Кере,
Тым турган ончо черү,
Ак-Боро атту Ай-Туулай,
Аткыр-Бөкө жуучыл баатыр
Айландыра шиндеп ајарды.
Аттын сөөктөрүн ол анда
Өлөн ортодо көргүледи.
Өлтүрткен баатыр сөөктөри
Одоштой жанында ончозы
Ондый ок өлөн ортодо
Анда-мында сайалтыр.
Аткыр-Бөкө, Кан-Кере
Аттын сөөгин бир башка,
Анайда ла Кан-Талайдын
Сөөктөрүн жууп эмди жаба
Сөөктөзө кайдар деди.
Андый шүүлтени жарадып,
Аткыр-Бөкө сүүне берди.
Женүчи болгон жуучылдары
Жерди терен казып ийдилер.
Терен оронын ол түбине

Тендей тен кумак чачтылар.
 Эрјиненин куу сөөктөрүн
 Эптеп сөөккө он келтейине,
 Эр эзинин сөөгин он јанына
 Эмди учурлап салдылар.
 Чет агаштардан бу кезип,
 Чедендеп ийдилер ол ичин.
 Јакшы чирибес агаштарла
 Јабынтыны сайлап салдылар.
 Онын үстине сары тойды,
 Ондо суу өтпөзін деп,
 Он карыш кире ол чокты.
 Ондо ло чек үстине
 Обоолоп козыр таштарды
 Ончо улус тажып салды.
 Кан-Талайдын сүр-кеберин
 Көк өңдү содон ташка
 Толотоло согуп јурайла,
 Түс јерге озор тургусты.
 Таш сүрдин јанына туруп,
 Турган анда ончо улуска
 Ай-Туулай ич-буурынан
 Алкыш-быйан јетирди:
 “Сааскан-Бай јуулап келерде,
 Сүүген јерин, јонын корулап,
 Тын согушта олјого кирген,
 Тынын актуга ол үстүрген!
 Бүгүнги де, келер үйелер
 Бу керекти чек ундыбас!
 Кереести ого эткен учун
 Кажыгарга ла јаан алкыш!”
 Анайып јаан иш, куучын
 Анда эмди божоп калды.
 Аттарына озор минип,
 Айылдарына бу ууланды.

Ас па, көп пө өйлөр өтти,
 Алтай јерине једе конуп,
 Анда ондо ончозы кайкашты.

Айан јалан бастыра јер
Алтан јүзүн чечектерле
Анканнан ала бүркелтир.
Олордын јараш ол јыды
Оморкотты јангандарды.
Јажыл бүрлү агаштарда
Јанкылдада күүктер эдет.
Меестерди бу көргөжин,
Марал кызыл чечектериле
Кырлар ла кырландарда
Кызыл өрттий бодолот.
Бастыра јоннын мал-кужы,
Булуттар чылап, јалан-бүкте
Јайыла јүрүп, отогылайт.
Јаны-јаны айылдардан
Чанкыр ыштар өрө кейге
Чоргуп чыгала, јайылат.
Јанып келееткен черүни
Јон-калык анда көрүп,
Айылдарынан үзе чыгып,
Алакан согуп уткыгылайт.
Канду јууга баргылайла,
Көп кырылганы билдирбейт.
Кан-Бүдей каан болгожын
Кожо турган Ай-Тана үйиле
Кырлу јуу-согушка јүрген
Калапту черүзин көрөт.
Ак-чанкыр маанылары
Араай соккон ол кейге
Элбиреп јайылгандары
Эмди јүрегин сүүндирет.
Канча јылдарга табарган
Казыр каан Сааскан-Бай
Калганчыда јендирткенин
Кан-Бүдей сезип ле ийди.
Кара-Кер бу ла адына
Капшай мине соккон турды.
Чук эмди тура түшкен
Черү алдына мантат келди.

Он колын өрө көдүрип,
Ончо черүле эзендешти.
Омок онын жардак үни
Ончо жерге торгыла берди.
Шуулап аккан суулардын
Шуулажы эмди токтогондой.
Шымыранып та айткан сөс
Шак јарт угулып тургандый.
Јаан јенүни бу темдектеп
Јаан јыргалды баштазын деп,
Кан-Бүдей каан калыгына
Кыйа салбас јакылта берди.
Кара-Боро јуучыл атту
Кан-Кере уулыла эзендешти,
Јаактарын бу тийдиришти.
Јарындарын јаба тудужып,
Јакшылажып јолукканын
Јон-калыгы јарт көрди.
Алакан согуп, јаратты,
Акту санаадан сүүнгиледи.
Ала-Чоокыр јоон атту
Аткыр-Бөкө бу баатырла
Алакан јайып эзендешти,
Арка-белин тапташты.
"Амыр-энчү јанганына
Акту күүннен сүүнедим!" – деп,
Кан-Бүдей каан сүүнди.
Калганчыда Ак-Боро атту
Ай-Туулай ого көрүнди.
Аланзып, бу кем болотон деп,
Аткыр-Бөкөдөн, Кан-Керенен
Арт-учында ол сурады.
Јажы јаан Аткыр-Бөкө
Јалакай ол күлүмзиренип,
"Айлу, күндү бу Алтайда
Адагардын сок јаныс
Ай-Туулай деген сыйны ол.
Айланып, бисле јан келди".
Бу учурлу сөстөрди угуп,

Бүдер-бүтпей, аланзып,
 Катап Аткаыр-Бөкөдөн
 "Кан-Сарыташ каан адама
 Кебери онын эм түней бе?
 Капшай бого айтсагар!" – деп,
 Кан-Бүдей тын сонуркады.
 Көгүстен чыккан бу үни
 Кезедилү, некелтелү
 Кажы ла кижиге билдирди.
 Камык турган жуучылдар
 Кыймык та, үн де эмди жок
 Анда эки көс тургулады.
 Аткаыр-Бөкө база ла айтты:
 "Түнейлери эки көстий,
 Түнейлери эки кулактый.
 Башкаланып тургандары
 Бирүзи эр кижиге, бирүзи кыс!
 Кан-Бүдей, слер бойоор до,
 Кан-Кере баатыр уулаар да,
 Ай-Туулай эжегер де
 Адагар Кан-Сарыташка
 Чырайларыгарла түней,
 Чыккан эрмек-сөзөөрлө түней!"
 Анан ары Аткаыр-Бөкө
 Артык сөс бу айтпады.
 Айландыра агаштар бүри
 Анда эзинге бир ле аай
 Шуулажып ла турды,
 Шымырашканга түней болды.
 Куучындашкан кийнинде
 Кан-Бүдей каан айтты:
 "Камык черү бир ле күнге
 Күч алынып, амырап алзын.
 Кажайып эртен тан атса,
 Калык јенүни бу темдектеп,
 Камык телекей кайкагадый
 Коркушту јаан јыргал эдер.
 Аткаыр-Бөкө айлына барып,
 Айлы, билезинде амыразын.

Јер јарып, күн чыккажын,
 Јыргал, байрамды белетезин.
 Белетеп алган соңында,
 Баштап жыргалды өткүрзин”.
 Жакылталарды алала,
 Јер сайын таркагылады.

Јенүлү јанган јуучылдарла
 Јетире јакшы бу јыргап,
 Кара-Кер атту Кан-Бүдей,
 Кара-Боро јуучыл атту
 Кан-Кере јуучыл баатыр
 Коштойын Ак-Боро ол атту
 Ай-Туулай эм болгожын –
 Анда эмди олор үчү
 Алтан толукту өргөө јаар
 Аттарын бурып, јорттылар.
 Алтын чакыга тура түжүп,
 Аттар ээрин анда алдылар.
 Топсызын деп ээрлер үстине
 Токумдарды јайа салдылар.
 Чек амырап, соозын дејип,
 Чакыга аттарды тургустылар.
 Үчүлези ээчий базыжып,
 Үйге киргилеп келген турды.
 Ай-Тана эмеш эрте келип,
 Аш-курсак аскан болтыр.
 Алтан жүзүн тату ашты
 Алтын столго чоґо салтыр.
 Түгезе курсак салынарда,
 Төртү ажанып баштады.
 Ачу аштан эм ууртаалап,
 Азийгы ойди эске алдылар.
 “Кан-Сарыташ каан тирүде
 Канча катап Сааскан-Бай
 Узак та, кыска да өйлөргө
 Улай табарып, тонойтон.
 Андыйдын ла бирүзінде
 Акам Кан-Сарыташ каанды,

Абакайы Күмүш-Торконы
Ачына Сааскан-Бай база ла
Јуулап келееткен дешкен.
Јаш уулчагын – Кан-Бүдейди
Јыш агаш-ташту ол јерге
Јажырып апарган бу эди.
Кичееп, чуулап, азыразын деп,
Канчын јиит Аткыр-Бөкөни
Көстөп билезиле ол ийген.
Керек дезе болушчы да улус
Кожо болгоны эн артык.
Коркушту ачу эм болгоны
Кан-Сарыташ каан онон
Күмүш-Торко үйиле кожо
Күчи кирген Кан-Бүдейди
Көрбөгөндөри ачудан ачу.
Кан-Талай да ол эжим
Көрбөгөни база коронду.
Оны меге де сананарга
Оны јок кородош болотон.
Чын да тын уйку арада
Чынырып, чочып та туртам.
Сааскан-Бай бу кыйгыма
Сүрекей огурып туратан:
"Кан-Талай өгөөниңди санап,
Карануй түнде багыр јадын!"
Кочкор-Бий деген уулымды
Качан ок өлгөн дешкен.
Бир үйи уул чыгарарда,
Бу ла атла ададыс дешкен.
Каа-јаада көрүп те јүрзем,
Кан-Талай эм адазынын
Чырайы бар деп сезетем,
Чыгара айтпай, сурабайтам.
Аткыр-Бөкө ол баатырдын
Аткан огынан өлгөн болтыр.
Та Кан-Талай ла менин уулым,
Та Сааскан-Бай ла өскөнин уулы?
Кандый да болзо, катап бого

Качан да жуулу ол келбес!" –
Анайда ачу эрмегин
Ай-Туулай түгести.
Курсак-тамактан јигилеп,
Куучындашпай баргылады.

Көп пө, ас па өйлөр өтти,
Кан-Кере тышкары чыкты.
Чакыда сооткон аттарды
Чылбырын чечип, јаланга
Отоп, анданып алзын деп,
Ондо божодып ол ийди.
Ойто айылга бу кирип,
Отурып ол ажана берди.
Курсак-тамактан јигилеп,
Куучынды база улалттылар.
Күнүрек үнин јымжадып,
Кан-Бүдей куучын баштады.
Кан-Бүдейдин айдыжыла,
Качан јөнмөги кадарда,
Аткыр-Бөкө баатыр оны
Атка миндирип үреткен.
Ат үстинен јаала адарга
Анда элден озо таскаткан.
Танманы тургузып береле,
Тийгизе, чарчада адарын
Күннен күнге некейтен.
Курч та эмес јыдала,
Јойу эпле јүрген болзо,
Јылгыр, чике јыдалаарын
Үреткени база да јакшы.
Үлдүле кезе чокум чабарын
Айдан айга, јылдан јылга
Аткыр-Бөкө эм некептир.
Ада-энези ол јанынан
Айдарын качан да айтпаган.
Канчын јиит тужы кирерде,
Кан-Бүдей Аткыр-Бөкөдөн,
Бир катап чек јилбиркеп,

Билерге, байла, сураптыр:
 “Кара кайа ортозында,
 Куй ташты айылга бодоп
 Не керек бу жадырыс?” – деп,
 Некеп ол сонуркаптыр.
 Ол ло тушта Аткаыр-Бөкө
 Ого чынды ачкан эмтир.
 “Кан-Бүдей кабайда жадарда,
 Кыргызн черүлү Сааскан-Бай
 Кан-Сарыташ каан аданды
 Келип жуулаган, тоногон.
 Күмүш-Торко ол эненди,
 Каан болгон ол ло аданды
 Кызыл жалбыштый кандарын
 Кызыл эдин тиле кескилеп.
 Кара жерге карамы жок
 Кал черүзи көзинче төккөн.
 Куу сөөктөрүн жер сайын
 Каан Сааскан-Бай челиген.
 Сөөк жийтен ончо ан-куштар
 Сынык та бу арттырбай
 Кемире чайнап жизин деп,
 Кегирип салып чачкан эмей.
 Канду жуудан кобы-жикке
 Качып арткан ол улус
 Бу ончо түбектерди
 Бойлоры ыраактан көргөн.
 Сааскан-Бай жүре ле берерде,
 Сайа ас арткан улус
 Кобы-жиктен, арка-туудан
 Катап чук жадарга жуулган.
 Көгүстен сүүген кааныс деп,
 Кан-Сарыташ бу бойынын,
 Күмүш-Торко ол үйинин
 Куу сөөктөрүн анда бедреп,
 Көөркийлер эмди табала,
 Качан да олор ундылбас деп,
 Корумдап жаба сөөктөп салтыр.
 Ас арткан ол улустан

Аргалу каандык ол өскөн.
Эки-жангыс малдан болзо,
Эм Алтайда малы өскөн.
Кан-Бүдей ада-энезин
Качан да көрбөй өзүптир.
Аткыр-Бөкө үйиле кожо
Ада-энедий болгон туру.
Кан-Бүдейдин жажы жаандап,
Каан болгодый өйи жеткен.
Калык-жонло эрмектежип,
Кан-Бүдей жиит баатырды
Кан-Сарыташ каан ордына
Каанга көстөп ол тургускан.
Жаны каан керегинде солун
Жалкындык жалт эдип,
Күкүрттий күзүрт угулып,
Каандыктарга ол жарлалган.
Кан-Сарыташ жүрүминде
Канду жуулар өткүрбейтен.
Өскө каандар жөөжөгө болуп
Өнөтийин жуулап келбейтен.
Карый ла берген соңында
Каан Сааскан-Бай ачына
Канча катап жуулаган.
Калганчыда ла Кан-Кере,
Аткыр-Бөкө ол баатыр
Ач Сааскан-Байды айлында
Үлдү мизин жалаттырган.
Үргүлжиге оодо чаптырган.
Канайдар, арт учында
Кара бурузын ол алынган.
Карыйла, кандый да өштүден
Коркотон менин жаным жок.
Кан-Кере уулым чыдаган,
Калыгын, амырын ол корулаар!" –
Калганчыда айыл ээзи
Кан-Бүдей оморкоп айтты.

Кезек өйгө ажанала,
Кан-Бүдейдин абакайы
Ай-Тана бу ончозына
Айабай, уйалбай куучынды
Онон ары эм улалтты.
Онын айтканыла болзо,
Ол узак, узак өйлөрдө
Канча кырлар ары жанында,
Көп, көп суулар кечире
Кан-Сүмер деген каан
Канча каандар ортодо
Амыр-энчү журтап жаткан.
Анча-мынча өй бажында
Кенерте ологго бир катап
Каан адазынын таныжы
Ала-Чоокыр жорго атту
Аткыр-Бөкө ол ло баатыр
Айылдап келгени сүүнчилү.
Анда ок оныла кожо
Кара-Боро атка минген
Канчын жиит база келген.
Эрлерде эмди не болзын,
Эрмек-куучыны ан-кушты
Канайда олог андаганы,
Кандый андар эм атканы.
Киштердин ол караларын
Көптөн адып тургандары.
Көп солундар ол угужып,
Кан-Сүмер канайып та
Кара-Кер жорго минген
Канчын жиит кем болотонун
Анда јилбиркеп сураган.
А ол Кан-Сарыташ кааннын
Кара-Кер атка минген
Кан-Бүдей баатыр уулы деп,
Аткыр-Бөкө ачык-јарык
Айда салып, кокурлаган:
"Чындап слер, Кан-Сүмер каан,
Чырайы чек айдый жараш

Ай-Тана деп кысту отураар.
Алып-баатыр Кан-Бүдейле
Айыл-јурт бек төзөөргө
Алыжатан өйи јет калган.
Онын учун Кан-Бүдейди
Ого јолуксын бу ла деп
Кемзинбей ле ол экелдим.
Кандый күйү слерге болгодый,
Кандый ижемји салгадый,
Көрүп, бойыгар санангар.
Алты тажуур аракыны
Ада кижии бу алдына
Аланзу јок тургус јадым.
Анайда ок бу ла мында
Төрт тажуур аракыны эм
Тулун эдинер кыс азыраган
Энезине бу тургузып,
Эрјине јөпти сурайдым” –
Аткыр-Бөккө анай айдала,
Аттар ээрин эмди алып,
Ак јерге армакчылаар деп,
Айылдан чыгып ол барды.
Бу ла өйдө айыл ичине
Базыды араай кыс кирген.
”Ай-Тана, барып суу экел,
Айылчыларга чай азарга
Тегин аккан суудан эмес,
Тонмок кара суудан” – деп,
Эне кижии эки көнөкти
Эмди берип ол айткан.
Эки көнөкти Ай-Тана
Эм алып барарга турарда,
Кожо оныла сууга барарга
Кан-Бүдей күүнзеген туру.
Кожо до барып келбей деп,
Кыстын адазы күүнзеген.
Көгүстен слерге алкыш дейле,
Колдорына эки көнөкти
Кан-Бүдей баатыр алып,

Каалгалу эжиктен чыкты.
 Тен, коштой олор базып,
 Тонмок кара сууга ууланды.
 Јүс куштар јүс башка эдет,
 Јаагы талбас күүктер үни
 Јииттер јүрегин сүүндирет,
 Јылу, ачык эрмектежет.
 Түрген, јаан суудан бери
 Тенериге арай јетпеген
 Туунын чике алдынан
 Тонмок суу чыгып агат.
 Суунын чыккан јеринде
 Салакталган јаламалар бар.
 Јыбар-эзинге олор улайын
 Јараштыра јайканыжат.
 Ай-Тана ла Кан-Бүдей
 Алакан, колдорын јунала,
 Кодууштап суу ичкилейт.
 Көнөктөрине суу сузуп,
 Кайра айылга ууландылар,
 Кан-Бүдей колында көнөктөр.

Кан-Бүдей ле Ай-Тана
 Көнөктөрлү сууга јүргенче,
 Кан-Сүмер каан үйиле
 Кижии јүрүмин көргүзер
 Судур бичикти бу эмди
 Сундуктан чыгарып кычырды.
 Ай-Тана ла Кан-Бүдей
 Анда јарт бичилгениле
 Јаңыс јылда, айда, күнде
 Јарыкка чыккылаган эмтир.
 Јиит эрдин ада-энезин
 Јууда өштүлер өлтүриптир.
 Ала јашту Кан-Бүдейге
 Аткаыр-Бөкө өйи ада эмтир.
 Алтын-Ай бу уулга
 Анайда ок өйи эне болтыр.
 Сок јаңыс олордын кызы

Сүрлү, жараш, жажы кичинек.
Ай-Чалын деп ол адалтыр.
Аркада куй ол ташта
Анан да өскө тоолу улус
Андыш, кырыш ол жоктон
Амыр, нажылык жадыптыр.
Эр улус андаалап туртыр.
Кан-Бүдей жаныскан андап,
Көп андар өлтүрө адып,
Адына коштоп, аркадан
Айлына сүүнип жанатан.
Он кире анда жаткан
Ончо улуска ол жеткил
Ток, ашкыр курсак болотон.
Тон, кепке терелери жедетен.
Арт учында Кан-Бүдей
Абакай аларга күүнзептир.
Алатан эжи Кан-Сүмердин
Ай-Тана кызы ла болтыр.
Судурдан солунды кычырып,
Сундукка түрген оны сукты.

Каалгалу эжик кайра ачылды,
Көнөктөрлү сууны алганча,
Кан-Бүдей озо ол кирди.
Кийнинен эжикти эмди жаап,
Ай-Тана бого кирип келди.
Анча-мынча ой өткөндө,
Аткыр-Бөкө баатыр келди.
Айылчыларла бу төртү
Аскан чайдан ол ичкилеп,
Аш-курсактан жигиледи.
Кан-Сүмер куда аракыдан
Күүнзеп ууртап турды.
Куучын, кокур кидим тушта,
Кан-Бүдей тизеге чөгөдөп,
Эмеш унчукпай үн кенитти.
Энчес эдип бажырып ийеле,
Айткан сөзи сынырай берди:

“Ай-Тана бу кызыгарды
 Айыл тударга сөстөп келгем.
 Алыжарга жажыс жеткен,
 Айыл-јурт төзөөргө турус.
 Ада кижі јөпсинзин деп,
 Ачык-јарык күүнзеп јадыс.
 Арт учында энези де
 Јуртап, јакшы јатсын деп,
 Јүректен биске күүнзезин”.
 Ол ло тушта Кан-Сүмер каан
 Ондо айтканы бу мындый:
 “Тонмок сууга барып келгенче
 Таныжып, күүнзежип калдыгар.
 Тойыгарды белетезин деп,
 Ту качан јонго јакыгам”.
 Јаан да, чын, өйлөр өтпөди,
 Јииттер тойы анда башталды.
 Ай-Тананын алтын шанкызын
 Анда јазып, эки тулунды
 Келиндер чүмдү өрүп јазады.
 Күн јаркынду јыламаштар,
 Јаркынду јараш таналар,
 Јылдыстый сур-јүзүн јинјилер
 Јиит келиннин јүс кеберин
 Јарандырганы чөрчөк јериндий.
 Ай-Тана айап карыбазын,
 Алган Кан-Бүдейле јүрүмде
 Эн көп балдар азыразын.
 Эжигине толо мал өссин,
 Эзен-амыр бу јаткылап,
 Эне-адазын ундыбазын деп,
 Тойдо турушкан ончо јон
 Тең-туннан алкадылар.
 Кан-Бүдей ле үйи Ай-Тана
 Кан-Сүмерге, онын үйине
 Аткир-Бөкө баатырбыла
 Алтайына јанар дешти.
 Ай-Тана ла Кан-Бүдейге
 Ак малынан мал јарып,

Албатызынан албаты бөлүп,
 Ар-жөөжөдөн жөөжө берип,
 Күйүни жерине ол божотты.
 Кан-Бүдей ле Ай-Тана
 Аткаыр-Бөкөгө баштадып,
 Алган жөөжөзін жылытпай,
 Одын-суулу алтайына
 Ол ло тарыйын жеткиледи.
 Кан-Сарыташ жаткан жерге
 Калык жуулып, амыр жатты.
 Одын-суулу жерлерге
 Ондоп, жондор көчүп журтайт.
 Өлөни жум одорлорго
 Өскөн малды откор турды.
 Калганчыда ол болгожын
 Кан-Бүдей ле Ай-Тана
 Кан-Кере деген ол уулду
 Карыганча журтай бертир.
 Кан-Кере Кочкор-Бий өштүни,
 Каан болгон Сааскан-Байды
 Жажын чакка ол жендейле,
 Жайым, ырысту жада бертир.

Көп пө, ас па ой бажында
 Калык башчызы Аткаыр-Бөкө
 Каан Сааскан-Байды женгенге
 Калык жыргаар байрамды
 Баштап жатканын жарлады.
 Бастыра жоны анда жуулды.
 Ак жаланнын ортозында
 Алтан казанда эт кайнайт.
 Казы, карта, семис эттер
 Казандарда толо кайнаптыр.
 Кайнаган тату эттерди
 Табактарга чога салыптыр.
 Көнөктөрдө кымыс, жулук толо,
 Куруттар ла боорсоктор,
 Каймак-өрөмө көп салынтыр.
 Жүзүн курсак белетелгенче

Ыргалду ойындар өткөн.
 Аттар жарышта эн чыйрак
 Аргымак аттар турушты.
 Он жанында јаланда
 Омок эрлер, уулдар жарышты.
 Сол жанында бу болгожын
 Сүрлү кыстар ла келиндер
 Сүүнчилү ол жүгүриште
 Сүрекей көп туруштылар.
 Балдар да болзо жарышта
 Башка бөлүнип туруштыр.
 Эн озолоп келгендер
 Эн жаан сый алгандар.
 Учында да ол келгендер
 Учурлу сөстө адалдылар.
 Јенүнин бу байрамында
 Јүзүн айылчылар база бар.
 Олор ончо ойын-јыргалды
 Ондо көрүп кайкашты.
 Јаан, јаш ол келиндер
 Јайканып кожондошты.
 Күреелей де анда туруп,
 Күүледе, чөйө јанарлашты.
 Такта салган јазалда
 Таныс-бије јанкылдайт.
 Кандый бир бөлүк јииттер
 Комус согуп маргыжат.
 Керек дезе бу ла мында
 Комургайла шоорлогоны бар.

Ас па, көп пө өйлөр бажында
 Албаты каанын алдыртып,
 Айдар сөзин чике угарга
 Анда ончозы сонуркады.
 Андый јыргал өт јадарда,
 Аткир-Бөкө Кан-Бүдейди,
 Ай-Тананы, Кан-Керени,
 Ай-Туулайды – ончозын бу
 Анда башкарган јыргалга

Алдыртып алган турды.
 Кан-Бүдей эмди билезиле
 Каан отурар жерге келди.
 Аткары-Бөкө Кан-Бүдейге
 Албатыга сөс айдыгар деди.
 Он колын өрө көдүреле,
 Ойто божодып, жонго баштанды:
 "Карудан кару албатым!
 Кажыгарды ла жаан байрамла!
 Канча бар ачык күүнимнен
 Кадык, ырысту жүрзин деп,
 Күүнзеп, уткуп, алкап жадым!
 Каныркак, казыр өштүлөр
 Канча ла катап бу бисти
 Келип жуулап, тонойтондор!
 Калганчыда, куйун чылап,
 Каан Сааскан-Бай, уулы
 Кочкор-Бий бисти жуулайтан.
 Канчын жиит жараш кыстарды,
 Керек дезе келиндерди де,
 Кажы ла катап табарза,
 Жөөжөлө кожо жерине
 Једимис деп апаратан.
 Је мындый базыныштар
 Јажына ырыс экелбейтен.
 Аткары-Бөкө жуучыл баатыр,
 Ат-нерелү бистин черүбис,
 Кан-Кере жиит баатыр
 Калганчыда оморды чек
 Кайылта чаап јенгендер!
 Калык-јоныс, бу јенүни
 Бийик күүндү байрамдагар!
 Бийик амадулу јуртагар!"
 Бастыра мында калыгы
 Бөрүктерин суурала,
 Бийик чачып, ойто кийет.
 Баатыр Аткары-Бөкө болзо,
 Сөс айдарга өрө турды.
 "Сааскан-Бай тонокчыны,

Сыныкпас деген черүзин
Санаазын чыгарып, жууда
Оодо согуп јендеп салдыс!
Олор ойто бажын көдүрбес.
Јенүчи бистин черүге
Јажын чакка мак болзын!"
Аткыр-Бөкө бу баатыр
Анда отура ла түжерде,
Кан-Кере јиит баатыр
Капшай туруп, сөс айтты:
"Јон-калык, бүгүн слер
Јенүни бийик көдүрип,
Ала јаштан карганга јетире
Акту күүннен байрамдап,
Јүрүмде болбогон јыргалды
Јыргап, ойноп јадыгар!
Бистин јенүчи черүбис
Баатыр кептү согужып,
Сааскан-Бай ол каанды
Санаазын чыгара согуп,
Јендеп алганы макту,
Јажына јендиртпес болзын!"
Ончолоры мынын соондо
Ондо ажанып баштады.
Кыр кире чоґо салган
Кайнаткан этти албаты
Колго алгылап јиди.
Козыр, јаан сөөктөрдү
Оостон чыгара чачкылайт.
Оок деген ол сөөктөрдү
Тумчук ажыра быкырат.
Тиштү улус эт јигилеген,
Тиш јоктор ол болгожын,
Тегин мүн, јарма ичкендер.
Туура чачкан сөөктөрдү
Туш ла ийттер јуткандар.
Тойгон ийттер куйруктары
Тыйрыйып бүктелген јүрет.
Јетире тойбогон ийттер

Јер жытаалап баскындайт.
 Эзирип калган ол эрлер
 Эм кырмажып согужат.
 Өткүре ачуны көп ичкендер
 Өлгөндий чирей тебинген,
 Өлөңди жалбара төжөнип,
 Өни жок жүстү жаткылайт.
 Айылдап келген айылчылар
 Анда-мында тоомжылу жүрет.
 Ыраактан келген айылчылар
 Ырысту деп бойын бодоолойт.
 Көп жаны ойындар көргөн,
 Көп солун жандар билген,
 Көп алкыш кожондор уккан,
 Көгүстен слерге быян дешкен.
 Кайра жангылаар алдында
 Келип бисти айылдагар дешкен.
 Жеңү байрамга турушкандар
 Жанар жерлери ыраак учун
 Жолой жийтен азык-түлүкти
 Жаан каптарга салып бердилер.
 Жуук жерлерден келгендерди
 Жийтен курсакла эм база
 Жеткилдеерин ундыбадылар.
 Жуулу казы-карта да олорго
 Артыгынча тудунчакка
 Акту күүннен ол салынган.
 Ары болуп жангылаарда,
 Алкыштарын база айткан.
 Тын жыргалду күнде жон
 Тан атканча ойногон.
 Жыргал өткөн ончо жер
 Жараш, ару-чек ле арткан.
 Албаты, черү башкарган
 Аткаыр-Бөкө ол ло баатыр
 Айлына үйи Алтын-Айла
 Албаты ээчий бу жантыр.
 Анайып жеңүнин жыргалы
 Анда көдүнир өткөн болтыр.

Күн ашкан ла ол соңында
Кан-Бүдей ле Ай-Тана,
Кан-Кере, эжези Ай-Туулай
Кайра жанып келгендер.
Карануйда жарганаттар
Кыйа-тейе ол учадылар.
Кан-Бүдейдин бу күннен
Калыгы амыр журтай берди.
Кан-Кере баатыр уулы
Кунукчылду жүрер болды.
Ай-Тана эрке энези
Ажарып, уулынын эригин
Анда неден бол турганын
Айлап аларга сананды.
“Эригип жүргенин бу ойдө
Эненге айдып берзен кайдар?
Амадулу санаа бар болзо,
Адана да чике не айтпас”.
Кан-Бүдей үйин бу ла угуп,
Кан-Керени көрүп отурза,
Көкси жаанын бу кайкады.
Көрзө, жаныс ла төш жанына
Төртөн айгырлу жылкы мал
Түнөп, түштеп жүргедий ол.
Белин, сыртын аяктаза,
Бежен айгырлу жылкы мал
Бош, жайым отоп жүргедий,
Беш өзөктин белтириндий
Элбек, жаан мында көрүнди.
“Эр баатырдың бойы туру!” – деп,
Калганчыда жарлу каан киж
Кан-Бүдей сананып калды.
Киж алатан жиит тужы
Качан ок жеткенин билди.
Ак жарыкка уулы чыкканын
Ада каан сананып калды.
Ай-Танала эрте де алышса,
Алтан жаштан ашса да,
Летен жашка киргенде ле

Жарыкка чыккан уул эди.
Эмчек сүдин эне эмдирди,
Эт чайнап ада азырады.
Кыска ойгө кабайда жаткан
Карыча сынду јаш уулы
Кабайын сайада кыймыктап,
Кенерте тура жүгүрген.
"Тегиндү бүткен уул эмес,
Төрөлин корыыр баатыр болор –
Кан-Бүдей ле Ай-Тана мында
Капшай ла анайда санантыр.
Јолду јакшы ат адаарга
Јон ортодо јыргал эттир.
Јетен јети кой өлтүртип
Јетен казан эт кайнаткан.
Алтан алты јылкы өлтүрип,
Алтан казанга кайнат чыгарган.
Койлор эдин тепшилерге
Кыр бодолду чоґо салгандар.
Јылкы малдын бышкан эдин
Јүс табакка кырдый чоккондор.
Ажанардын ол алдында
Албаты ойыны тын болгон.
Эрјине јакшызы јарышта
Эртен турадан башталган.
Эрлер бөкөзи күреште
Эрчимдү анда турушкан.
Күн чыгып өксөгөн тушта
Көп жуулган јараш кыстар
Кеби чүмдү келиндерле
Күреелей туруп кожондошкон.
Комургайла шоорлогон,
Комусты жүзүндеп ойногон
Јииттерди угуп каргандар
Јиит те тужын эске алгандар.
Ыраактан келген айылчылар
Ырысту, сүүнчилү болгондор.
Тон ыраак эмес айылчылар
Төрөгөндөр – ончозы мында

Тын да чек башкаланбай
 Текши јонло тен јүргендер.
 Күндүлү карган ол эрлер,
 Куу да чачту карган эмеендеп
 Күн чыгардан кабайда уулга
 Кандый да јарамыкту атты
 Чырмайыжып бу мында
 Чын таап, адап болбогондор.
 Каргандар ортозыла бу өдүп,
 Канчын јиит мында чыгып,
 Кабайда јаткан уул балага
 Кан-Кере деп ат адаган.
 Каргандар ончозы мында
 Кенерте куу ол баштарын
 Канкайта тудуп алала,
 Кол алаканын чабышкан.
 Кан-Бүдей ле Ай-Тана
 Коштоныжып тур чыккан.
 Ат адаган канчын јиит
 Алкышту сөстөр бу айткан:
 "Кырларда кан-кере куштар
 Куштардын кааны деп адалган.
 Калыктын да бу ортозында
 Кан-Кере деп баатыр болзын.
 Јондо јаман тилдүлерге
 Јаман, коомой айттырбазын.
 Јаан күчтү баатырларга
 Јарын ажыра чачтырбазын.
 Амадаганы ак-чек бүтсин,
 Алтайы амыр турзын.
 Алтан башка албатызы
 Амыр, ырысту јуртазын.
 Ада-энезинин ук-төзин
 Айаганча тооп јүрзин" – деп,
 Эн учында күүнзеп айткан,
 Эбирип отураарга сананган.
 Кан-Бүдей уулына берилген
 Кан-Кере атты јараткан.
 Ат адаган јиит алдына

Алтын тажуурлу аракыны
Алтын чөөчөйиле бу кожо
Акту күүнинен тургускан.
Ээчиде дезе ого ло ок
Ээрлү-чүмдү Ак-Боро атты
Төс жаан сый эдип
Түрген алдына бу тургускан.
Алтын тажуурды, чөөчөйди албай,
Ак-Боро атка минип жоголгон.
Канза танкы тартым өйгө
Кан-Бүдей оны сананган.
Женү байрамын бу өткүрип,
Жон-калык үзе таркады.
Арт учында Ала-Чоокыр атту
Аткыр-Бөкө баатыр жантыр.
Кан-Бүдей ле Ай-Тана,
Кан-Кере, эжези Ай-Туулай
Айлына ончозы жанала,
Аланзыш жок амырай бердилер.

Көп пө, ас па өйлөр өтти,
Көк тенери түнде болгожын
Көк-сур жылдыстарын чалыдат.
Кажайып тан аткажын,
Күн тийдирип, жер жылыдат.
Камык жер өлөңлө жажарат,
Канча суулар, көлдөр шуулты
Кан Алтайдын тыныжы болот.
Канча жүзүн куштар үниле
Кобы-жиктер кожондоп турат.
Кырларда, көлдөрдө андайла,
Кан-Кере сагышка түшти.
Куштар да болзо эжерлежип,
Кожо азатпайлар азырайт.
Эр кемине бу жеделе,
Эмдее не жаныскан болгонын
Кан-Кере улай сананат.
Кан-Бүдей де уулынын
Кунукка түшкенин сезет.

Кару энези де калганчыда
 Уулынын унчукпай барганын
 Улайын көрүп ол жүрет.
 Бир күн Кан-Кере баатыр
 Билдире сүүнчилү болтыр.
 Ай-Тана мыны көрөлө,
 Алтын столго алтан ашты
 Анда чого салган турды.
 Айландыра отурып ончозы
 Ажангылай берди бу мында.
 Ажаныштын ла ойинде
 Ай-Тана уулынан сурады:
 "Акыр, Кан-Кере, та нени де
 Айдарга күчсинип, кемзинип,
 Ал камык ой өткүрдин ошкош!
 Айтсаң, күч болзо, болужарыс.
 Албанла бис нени угарыс?
 Айтпазаң, ол неге туза?" –
 Арт учында энези токтоды.
 "Эжен болгон бу ла менен
 Эм уйалбай айт ла!" – деп,
 Ай-Туулай куучынга кирип,
 Анда эрке, жымжак айтты.
 Алама-шикир аш жигилеп,
 Алама жулугын ээчий ичкилеп,
 Куучындажып отурарда,
 Кан-Кере жиит баатыр
 Коштой мында ада-энеге,
 Көргөн жаныс ол эезине
 Ачык-жарык бу көгүстен
 Айткан сөзи мындый болды:
 "Жашта кижиге ойын ойноор.
 Жаандайла, жаба журтаар
 Кыс керегинде сананар.
 Кожо журтаар кыс табып,
 Жүре-жүре бу ла мен
 Журт төзөөр күүним бар.
 Жен жастанып уйуктаарга
 Женим жастык болбой барды.

Үлү тонды бу жабынып,
 Жууркан болбой ол барды.
 Эмди бойыма онын учун
 Эш бедреп барып жадым". –
 Анайда ла анда айдарда,
 Ай-Туулай тоомжылу эјези
 Карузып ого ак санаадан
 Керектү јетирү ол берди:
 "Сааскан-Бай јаткан јеринен
 Сүрекей ыраак талада
 Бай-Баатыркан каан јуртайт.
 Балазы дезе Ай-Сурлай.
 Көрөргө јараш абакайы
 Күмүш-Коо деп атту эди.
 Јаражы да јараш Ай-Сурлай,
 Јан-кылыгы да јалакай.
 Айылда онын иштенкейин
 Албатызы тын мактайтан.
 Көктөнөтөн онын узун
 Көдүре улус ол кайкайтан.
 Алып, оныла јуртазан,
 Аймаганча ырысту болорын".
 Кан-Кере эјезин угуп,
 Капшай атанар күүни келди.
 Ат үйгенин, ээрин алып,
 Айылдан түрген ол чыкты.
 Алтын кеелү ат тискинин
 Алтын чакыга сабай сокты.
 Кырда јүрген Кара-Боро ады
 Келип чакыга тура түшти.
 "Кайдаар барарга шыйдындын?" – деп,
 Кижичилеп ат сурады.
 "Коркушту ыраак јерге" – деп,
 Кан-Кере ээзи ого айтты.
 Алтын чүмдү ол үйгенди
 Ат бажына түрген сукты.
 Ат сыртына ак токумды
 Анда јайа согуп салды.
 Кара көм калын кејимди

Катай үстине бу жайды.
Каажы алтын арташ ээрди
Ат үстине арта чачты,
Кынкылдууш жазалду куйушкан
Куйрук алдына бек тартылды.
Коргузы алтын колондорды
Кардыла бектей бу тартты.
Кара-Бороны чакыга буулап,
Кан-Кере айылга кирди.
Аткан ок тыгынбас куйакты
Арка-көгүске нык кийинди.
Күн жаркынду күлөр бөрүгин
Кулактарга кептей тартты.
Жети кат чой ылтанду
Жетире өй өдүгин кийди.
Алтан алты бек топчылу
Алтын тонын куйак үстине
Алган бойынча эптеп кийди.
Анан ары окторлу саадагын
Жаазыла жаба мойын-белге
Жарадулу ол жүктенди.
Болот курч ол үлдүзин
Бектеп курына курчанды.
Болчок башту чой чотпорды
База курына эптеп илди.
Арт учында болгожын
Азырап өскүрген адазына
Алакан жайып, келгенчем
Амыр, жакшы жадыгар деди.
Эмизип, эркелеп чыдаткан
Энезине база жууктай басты.
Эки колун ичкери сунуп,
Эки жардын кучактай сокты.
Эбирип ойто келгенчем
Эзен-амыр жүргер дейле,
Эки жаагын элий-селий
Эмди окшоп ийбей кайтты.
Арт учында ол болгожын
Ай-Туулай бу эзезине

Эки колын ичкери сунуп,
Эки жардын кабыра алып,
Элий-селий эки жаагын
Эм окшогон бу турды.
Жакшы кыс ыраакта барын
Жарт айтканаарга алкыш деди.
Ойто бурылып келгенчем
Оорыбай жакшы жүрүгөр деди.
Бүдүмчилү Кан-Бүдей ада,
Бу коштой Ай-Тана эне,
Буурайган чачту Ай-Туулай
Бастыразы эм Кан-Кереге
Ыраак жерлерге жүреле,
Ырызынды таап, бурыл дешти.
Анайып анда олор үчү
Алкыштарын айдып күүнзеди.
Кан-Кере айылдан чыгып,
Кара-Боро адына минди.
Чололу чой үзенини
Чөйө тееп, ээрге отурды.
Ат тискинин туура тартып,
Ары болуп жорто берди.
Турган изи артып калды,
Туура барып, көрүлбей барды.

Ас па, көп пө өйлөр өтти,
Атанган Кан-Кере жолдор өдөт.
Узун жолго үйден чыгала,
Узак жорукка ол көндүкти.
Туштаган бийик кырларды
Туйгак тийдирбей ажат.
Сууларды, терен талайларды
Салкын кептү кейле өдөт.
Кара-Боро аргымак атту
Кан-Кере жуучыл баатыр
Кускун учпас куу чөлди
Куйун кептү өдүп жадат.
Сагыскан учпас сары чөлди
Салкын кептү түргөн өдөт.

Алтан кааннын јерин, јуртын
Ак айас тенериден көрөт.
Јетен кааннын јуртын, јерин
Јоткон чылап жылгыр өдөт.
Сегизен кааннын бери јанда
Сааскан-Байдын јокту јуртын
Салкын кептү көндүрө өдүп,
Санааркабай барып јадат.
Кийин јанын кайра көрзө,
Карандаган көлөткизи јок
Каныркак өштү көрүнбейт.
Кармай алза, кулактары бар.
Алды јанын көр бараатса,
Алдында онын өштүлөр јок.
Анан ары көнү барарга
Алды јаны айан болды.
Канча бийик кырлар ашты,
Канча јаан суулар кечти.
Эр бойында уйку јоктон,
Эрјине атта сооду јоктон
Энгир, таңды керектебей,
Элес эдип барып јатты.
Анайып барып јатканча,
Айан бажы бийик болгон
Алтын тайга бу бажына
Адын кенете тургусты.
Анан ол ајыктай берди,
Алан кайкап, чокумдады.
Турган туузынын төзинде
Тудужып согушкан улусты
Тургуза ла јарт таныды -
Түмен малды ла калыкты
Түймедип, шакпырадып турды.
"Тегиндү керек эмес" – дейле,
Төмөн мантадып түшти.
Түжеле, көрзө, јарталды:
Баштан ала бутка јетире
Бастыра јуу-јепселдү улус
Көп јөөжөлөр тоноптыр,

Калык-јонды олјолоптыр.
Кан-Керени көрүп, өштүлөр
Келип алдына тура берди.
Кан-Керенин јуу-јепселин
Көргүлейле, каткырышты:
“Тастаракай бу бүдүштү,
Таштанчы јуу-јепселдү
Баатыр бисле тартыжарга
Баскын бойын не келдин?” –
“Кандый кааннын малын айдап,
Калыгын олјолоп тураар?” –
Анайда анда Кан-Кере
Алдында олордон сурады.
Алты өштү бу ла тушта,
Ајыктажып ол турала,
“Бай-Баатыркан каан карыйла,
Бар јонын бош салган.
Ончо малын јер сайын
Одорго айдап кабырбаган.
Одоры јок малын үзе
Онын учун јууп аларыс.
Алтын јурт-өргөөзин онын
Аттын алтын чакызын кожо
Оодып, кодорып јуулаарыс,
Ороонысты чек байыдарыс!”
“Кажы јердин улузы слер?” –
Кан-Кере кыскарта сурады.
Катап олор ајыктажала,
Каткырыжып айдышты:
“Сааскан-Бай ол кааннын
Сүрлү баатыр уулдары бис!
Сенин бисте керегин јок,
Соғужар болзо, соғужалы!
Сирке-бийттү тербезен, ук!
Сөөктөрин мында чачылар!
Калбакка келбес ол канын
Кара јерге јем де болбос!”
“Кан төгүжип соғужары
Карын да јакшы соот болор!

Жаныстан менле жуулажар
Жаан күчтү бе бу слерлер?
Бирден менле согужатан
Баатыр күчтү бе бу слерлер!" –
Кан-Кере кезе айдала,
Кында үлдүзин ушта сокты.
Шынырт эткен ол табыжы
Шан соккондый бу угулды.
"Кирлү колло бисти тутсан,
Карынды кезе чаап ийерис!" –
Анда алты ол карындаш
Алгыра салып, ол ло тарый
Курч үлдүлерин көдүрип,
Кан-Кереге чурап келдилер.
Керилип чабарга эм бирүзи
Кан-Кереге калып келди.
Кан-Керенин курч үлдүзи
Жалкын чылап жалт этти.
Жууктай келген өштүнин
Бажын кезе чапкан турды.
Бу ла кестирген жаан баш
Күзүрт эдип бу ла мында
Кату жерге түшкен турды.
Кызыл-күрен жыду каны
Кара жерге адылып акты.
База бирүзи алгыра салып,
Болот үлдүзин бу көдүрип,
Быжу чабарга чурап келген.
Баатыр Кан-Кере озолоп
Көксин томура бу ла чабып,
Катап жуучылын ол көргүсти.
Анча-мынча ой бажында
Арадаган алты карындаш
Айыл ордынча ол жерде
Анда-мында бу өлтүртти.
Бу ла өйдө ак талайдын
Бийик кажадынан ыраак жок
Арай эмеш бийик тектирде
Алтын өргөө жарт көрүнди.

Ак башту карган өрөкөн
Анда ус сабарын уулап,
Сааскан-Байдын уулдарыла
Согуш өткөн жерди көргүзөт.
Согушты көргөн калыктын
Сүр-кебери куугара бертир.
“Канчын жиит жуучыл баатыр
Кайдаар бисти бу олжолойло,
Кулга айдап апаргай не?” – деп,
Куру жерге кунуккан болтыр.
Карган өрөкөн кырларына,
Көк тенериге өрө көрди.
“Кудайым, алтай ээлери
Калыкка килеп, жуу, олжодон
Түгезе коруп алзагар” – деп,
Төмөн көрүп, ачу кыйгырат.
Көс жажын ычкынып, ыйлайт,
Кенерте ол кайкап баштайт.
Кулга баратан албатызы
Кызыл жалбышту от салып,
Кырылган ончо өштүлөрдү
Килемжи жок өртөөлөп турганы.
Өртөйлө, күл-кубалдарын
Өрө кейге чачкылаганы.
Катап лаптап көргөжин,
Калыгы, малы күргүлүп,
Кайра бурылат айлына.
Кара-Боро атка минген
Кандый да баатыр келеетти.
Калык, мал базыдынан
Каандык жери күүлөп турды.
Карара базылган жерлери
Көк-жажыл өлөңлө жайылды.
Кажадынан чыккан суулар
Катап коолына кирип акты,
Карган өрөкөн сүүне берди.
Кара-Боро жуучыл атту
Кан-Кере жиит баатыр
Алтын өргөөнүн эжигине

Амадап бого тура түшти.
Аттан түшкен кижиле
Анда карган эм эзендешти.
"Олјолоткон ол јонымды
Орто јолдон бу бурыган,
Апарааткан ончо малымды
Айдудан кайра айдаткан
Кандый күчтү баатыр сен!
Кажы јерден бого келдин?
Айлы-јуртын эмди кайда?
Адын кем? Ада-энен кемдер?" –
Ол карганнын сурактарына
Ондо ло карууны јандырды:
"Кара-Кер атка минген
Кан-Бүдей каан адам болор.
Кара-Боро атка минген
Кан-Кере баатыр бойым.
Јиит тужым бу кирерде,
Јер алтайдын үстин көрүп,
Јон-калыкка јолугып,
Јуртагадый кыс туштаза,
Сөстөп, кудалап аларга
Сананып јүрген мен эдим.
Калак, меге ачынбагар,
Кандый да ол өштүлер
Калык-јонды, малды айдап,
Кайдаар да апарып јадарда,
Адаанын алып эм мында
Алты өштүни тын согушта
Өлтүргеним чын эди.
Өртөп оны олјодо улус
Күлдерин кейге бу чачкан.
Керек анайда ол болгожын,
Слер, өрөкөн, кем эдигер?
Сурап турум, каруу берзеер".
Сагалын сыймап, өрөкөн
Сүүнчилү айтты каруузына:
"Беш башка минер атту
Бай-Баатыркан каан эдим.

Кожо журтаган кару эжим
Күмүш-Коо деп адалган.
Азыраган јаныс кызым
Ай-Сурлай деп адалган эди.
Аттан түжүп, үйге кир” – деп,
Анда Бай-Баатыркан айтты.
Албатыдан алты кижиге
Адын алып буулаарга келди.
Жергелей турган көп улустан
Јети кижиге колтуктан алып,
Каан кижинин өргөөзине
Колтуктап кийдирерге келди.
Ат алаачыларга адын бербей
Анда бойы чакыга буулады.
Колтуктадып үйге кирерин
Кан-Кере чек јаратпады.
Өргөө ичине каанды ээчий
Өнөтийин артып ол кирди.
Айылчы кижини төргө јуук
Айыл ээзи бойы отургусты.
Ат артынчагынан ол болзо
Арай кичинек арчымак алып,
Айылга кирген ол болгон.
Анча-мынча ой бажында
Арчымактан чыгарганы
Алан јаныс тажуур болды.
Агаш бөктү бу тажуурдан
Анда түрген эмди ачты.
Айыл ээзине амзатарга
Алтын чөөчөйдү кодорып,
Ачу арагы бу урды.
Анда туруп, тизе бажына
Каан алдына отура түшти.
Келген шылтагын бу мында
Көгүстен чыгара ол айтты:
“Кыс азырап бу чыдаткан
Каан кижиге слер эмтиреер.
Кызаарды сөстөп мен келдим.
Берилген чөөчөйдү бу ууртап,

Берер, бербес жөпти айдыгар".
 Бай-Баатыркан каан чөөчөйди
 Байлап сыймайла, ууртады.
 Кан-Кереге каан баштанып,
 Көгүстен айтканы мындый:
 "Ай-Сурлай кызымды эмди
 Акту сеге берерге мен жөп!"
 Куру чөөчөйди ол кайра
 Кан-Кереге бергени жарт.
 Тажуур бөгин катап ачала,
 Толо чөөчөйгө аракы урды.
 Кан-Кере тизеге отуруп,
 Күмүш-Коого чөөчөй берди.
 Кызын сөстөгөн ол кижиге
 Капшай күүнин айтсын дегени.
 Күмүш-Коо, кеберкек абакай,
 Колдо чөөчөйди эрке сыймап,
 Түбине жетире ууртап ийди.
 Тыныда, жарт айтканы бу:
 "Ай-Сурлай жаныс кызыысты
 Абакай эдип Кан-Кере
 Алзын деп күүнзеп жадым.
 Азыраганы балдар, мал болзын".
 Кыска айтканы Кан-Кереге
 Коркушту тын ол жарады.
 Бай-Баатыркан каан мында
 Бу үйинин айтканына
 Көгүстен чокум жөмөди:
 "Көргөн жаныс кызыбысты
 Эм Кан-Кереге берерге
 Энезиле мен ол бирлик".
 Ол бирлик санаа-күүннен
 Ондо Кан-Кере тын сүүнди.
 Кызын олар бого кычырып,
 Кан-Кереле жуук көрүшсин,
 Канча бар ачык көгүстен
 Куучындашсын деп күүнзеди.
 Ай-Сурлай једип келерде,
 Алакан јайып, Кан-Кере

Колдон тудуп эзендешти,
 Кызыл жаагын окомдоды.
 Столдо жийтен аш-курсак
 Сүрекей бай көп салынган.
 Төртү коштой отургылап,
 Төрөөнзип куучындажат.
 Ай-Сурлай ай көстөрүн
 Айылдап, сөстөп бу келген
 Кан-Кереден чек албайт.
 Канчын жииттер жарашканы
 Бай-Баатыранды сүүндирет.
 Бай кептү Күмүш-Коо эне
 Ончо жакшыны бу көрүп,
 Ондо ачык-жарык куучындайт.
 База эмеш өйлөр өтти,
 Бай-Баатыркан, Күмүш-Коо
 Эки жииттин той-жыргалын
 Эм өткүрерин эрмектешти.
 Ай-Сурлайды алтын өргөөдө
 Анылу кыбына апардылар.
 Келин болзо кийдирер
 Кеп кийимин белетезин деп,
 Жаны жакылталар ол болды,
 Жаны айылды тойго туттылар.

Ас па, көп пө өйлөр анда
 Анча-мынча өткөн эмтир.
 Айан, жаан элбек жаланда
 Ай бүдүмдү казандарда
 Андар да эттеринен болгой
 Аттардын, койлордын эттери
 Кайнап тургандары көп, көп.
 Калыкка текши једери јарт.
 Кысты экелип, баш тараар
 Көрүмјилү айылды туттылар.
 Бу ла тушта айыл ээзи
 Бай-Баатыркан алыптарды,
 Баатырларды кычырып алды.
 Берген жакылтазы бу мындый:

Кызымды јаны туткан үйге
 Капшай слер экелигер!
 Ол ло тушта кыска барып,
 Ойто кайра оныла ууланды.
 Ай-Сурлайды эм болгожын
 Алтын, торко ол көжөөлү
 Алып баатырлар эки јандай
 Анда ныкта туруп алгылап,
 Экелип јатпай канайтты.
 Ээчиде јүс келин үйдечилү,
 Јүс јиит кожончыларлу,
 Јүс түней колтукчыларлу,
 Бежен түней комусчыларлу,
 Бежен түней шоорчыларлу
 Үйдежип, баш тарайтан
 Үйге экелип кийдирдилер.
 Беш келин он јанында чачты
 Билгир тарап, тулун өрүдилер.
 Беш келин сол јанын тарап,
 База ла тулун өрүдилер.
 Жоон тулундар бажынан ала
 Јыламашла чүмделди эм чыгара.
 Тонго катай чеедек кийдирип,
 Тын айдышты: "Сен келин эмди".
 Кожончылар кожонын токтотты,
 Комусчылар комусла ойнобойт.
 Ай-Сурлай эмди казанды
 Ак јаларлу отко азат.
 Азып чыгарган курсагыла
 Анда улусты тойо азырайт.
 Ак јаан элбек јаланда
 Албаты тойды элбек өткүрет.
 Кырдый чоккон бышкан этти
 Калын јон түн-түжи јийт.
 Той болгожын јаныс күннен
 Тогус күнге чыгара өтти.
 Кырдый чогулган бышкан эт
 Качан ок түгезе јилтир.
 Талай кире јуулган аракы

Түгезе база ичилип калтыр.
Ыраак жерден келген улус
Ырыс-сүүнчизи жаан жанды.
Јуук жерден келген айылчылар
Јүректен алкышту жандылар.
Кан-Керенин жаан тойында
Көп-көп алкыштар айдылган.
Алты кыргын өштүни ол
Албатыны коруп бу кырган.
Олјого барааткан улусты
Ончозын јайымдап јандырган.
Карыыр јажы удаан болзын,
Кара чачы кажайбазын.
Ак тиштери саргарбазын,
Албатызын сүүп корузын.
Анан да көп алкыштарды
Албаты, айылчылар айдышкан.
Той, јыргал өткөн кийнинде,
Токуналу јүрүмин мында
Кан-Кере ле Ай-Сурлай
Кожо ырысту јаткылады.
Бай-Баатыркан ол кааннын
Бастыра јерине бу аңдап,
Кандый аңдар эм барын
Көдүре билип алган јүрди.
Јылым таштарлу кырларда
Јунмалар көп, јайым јүрет.
Ийик, бийик, каскак кырларда
Ирбис аңдар көп болтыр.
Бай-Баатыркан каан эмди
Булан, сыгын аңдар эдин
Јакшызынып јийтен эмтир.
Јалакай үйи Күмүш-Коо
Элик, тарбаганнын ол болзо,
Эттерин јиирге бу сүүйтен.
Кан-Кере канча кырларды
Кырлап, аңдап көп јүрген.
Кайын ада-энезин ол
Качан да бийик күүниле

Ай-Сурлайла бу кожо
Алып, көдүрип ол жүргенин
Бай-Баатыркан каан баалап,
Бойын, үйин ырысту дейтен.
Кезик аразында Кан-Кере
Калыктан оок уулдар жууп,
Сакыбаган жуу келгежин,
Согузар эп-арганы айдатан.
Талдардан жаалар бүгүп,
Тал ок оноң ол окторло
Танма адарга үредетен.
Талдан ла үлдүлөр эдип,
Чак кенертен келгежин,
Чабыжып согужарына база
Тендү эмес керектер деп,
Темигү ойын өткүретен.
Талдан ла жыдалар жазап,
Төңөштөр, агаш төстөрүн
Жыдалап сайарын бу база
Жилбиркедип таскадатан.
Слерден баатырлар чыгар деп,
Сүүндирген эмтир оморды.
Жаныс ойынды токтотпоор деп,
Жакып салды эм жииттерге.

База да эмеш өйлөр өтти,
Бай-Баатыркан бу ла каанга
Бир күн тал-түш кийнинде
Бек тудунып Кан-Кере эм
Ай-Сурлай абакайыла экү
Айылчылар эмес, балдары кептү
Киргилеп келген турдылар.
Куучындажып отурала,
Көгүс өйкөгөн санааны
Көдүре чыгара ол айтты:
"Слердин жаткан бу жерден
Сүрекей ыраак Алтайым бар.
Азыраган адам тын карган,
Андый жажында эмискен энем.

Ас та болзо, малыбыс бар,
Ажарып башкарган јоныс бар.
Агаш та болзо айлыма
Атанып јанар күүним бар”.
Бай-Баатыркан каан эмди
Болзынбас аргазы, байла, јок.
“Је канайдар, уулымдый күйү,
Јери-јуртына јанбай база.
Ай-Сурлайла үлү јөөжөни
Артырбай кожо алар турун”.
Түдүн кара түн өдүп,
Тандакталып тан атты.
Аш-курсакты јиген соондо,
Анда улус түймеп чыкты.
Кара-Боро јуучыл атту
Кан-Кере јиит баатыр
Алган үйи Ай-Сурлайла
Алтайына јан јат дешти.
Ай-Сурлайдын Ак-Сур адын
Ат чакыга ээртеп тургусты.
Күмүш-Коо Ай-Сурлайла
Килин, торко көп кийимин
Көрөргө јараш сундукка
Кептеп толо сугуп салтыр.
Энчиге алган көп јөөжө
Элбек каптарга салынды.
Беженнен ажар уйларды
Беш букала јаба берди.
Јетеннен ле көп беелерди
Јети айгырыла бу берди.
Јүс койды эм кучазыла
Јүргүзе айдап ууландырды.
Улай мал кабырган улусты
Учында база күүнзеп берди.
Калыктан айрылган малчылар
Каанга бу ачынбадылар.
Колдорын ичкери сунуп,
Калганчыда эзен болзын деп,
Көстөринен јаш ычкынып,

Кунукчылду айрылышты.
 Кара-Боро учкун атту
 Кан-Кере ле Ак-Сур атту
 Ай-Сурлай жиит абакай
 Аттар оозын туура тартып,
 Кан-Бүдей кааннын јерин
 Көстөп анда атандылар.
 Энчилеп берген көп јөөжөни
 Эм коштогон ончо аттар
 Турган јеринен кыймыктап
 Түрген ээчий бастылар.
 Айрып, энчилеп берген мал
 Анда ичкери база күргүлди.
 Бай-Баатыркан каан эмди
 Бастыразын Күмүш-Коо үйиле
 Ыраак јолго үйдешкилеп,
 Ырыс күүнзеп, бу арттылар.

Ас па, көп пө өйлөр өтти,
 Атанган Кан-Кере баатыр
 Ай-Сурлай абакайыла
 Ат манына бу јарыжып,
 Алтан тайга ашкан турды.
 Агын сууларды кечкен јүрди,
 Канча көп јөөжө коштогон
 Күчтү аттар бу артпай
 Кийнинен түрген келеедет.
 Койлор, уйлар, јылкылар эмди
 Бир де амыражы ол јоктон
 Бастыразы келееткиледи.
 Јолдо өйлөр өткөнин
 Јанып келееткендер сеспейт.
 Көп каандар јерин олор
 Кыйалап јакаларла өдөт.
 Аржан суулу јерлерге
 Амырап аларга түшкүлейт.
 Аттар тери кургаганда,
 Атанып, јолдор өдөт.
 Агаш-ташту јерлерде

Аттар туйгагы уладабайт.
Акту эмди бойлоры
Астыгышпай чук келеедет.
Карануй тунде келеетсе,
Карамалду тургак туштабайт.
Кундү түште келеетсе,
Кыргын оштүлөр туштабайт.
Келе, келе Кан-Бүдейдин
Каандык јерине јеткиледі.
Агын сууларды, көлдөрди
Аттар јенил кечкилейт.
Аян, бийик кырларды
Айасла учулап ажат.
Эрјине манына эм олор
Эрмектежип келеедет.
Узун јолды кыскартарга
Учур мында јок болды.
Јаландарга эмди түжүп,
Јайым, сүүнчилү боло бердилер.
Көп јүзүн чечектерди
Көмө аттары эм баспайт.
Јаш өлөнді јайа баспай,
Јараш јелиштү аттар келеедет.
Кан-Кере јиит баатыр
Кара-Боро атка јайкадып,
Ак-Сур атту Ай-Сурлайла
Анда коштой келеедет.
Көп тө өйлөр эмди өтпөй,
Кан-Бүдейдин өргөөзине
Једип келген турдылар.
Јенил-јенил түжүп, аттардын
Јымжак узун тискиндерин
Јаба чакыга буулап турдылар.
Јөөжө артырган ол аттар
Јанына база тура бердилер.
Канча бар анда каптарды
Кара јерге тургустылар.
Кан-Бүдей каан ла Ай-Тана,
Кийнинен болзо Ай-Туулай

Кан-Керени ле Ай-Сурлайды
Көргүлөп ийеле, сүүндилер.
Кан-Кере ле Ай-Сурлай
Колтуктажып ичкери бастылар.
Жаандарга жууктап базала,
Жалакай Кан-Кере айтты:
"Кан-Бүдей каан адам бу,
Коштой дезе Ай-Тана энем,
Жанында Ай-Туулай эжем" – деп,
Ай-Сурлайга ончозын адап,
Анда эмди таныштырды.
Колдор сунуп, алакан жайып,
Көгүс-буурдан эзендештилер.
Кожо келгендер жанынан
Кан-Кере жажырбай айтты:
"Ай-Сурлайла алыжып,
Алкышту журтай бергенис.
Бай-Баатыркан каан эмди,
Бери жанып келеристе,
Сок жаңыс бу кызына
Сыйлап берген энчибис деп,
Мандык, торко ончо кебин
Мында сундуктарга ол салган.
Уйлар, койлор, жылкыларды
Учында база жар берген.
Керек дезе калыгынан
Кысканбай улус бөлүп ийген.
Мал кабырар, аш салар
Мергендү иштенкей эм олор.
Тили, жаңы жаңыс ла аай,
Түймеен чыгарбас улус деген".
Кан-Керенин айтканын угуп,
Кан-Бүдей каан мында ла
Аткыр-Бөкө баатырын
Алдыртып, ого жымжак айтты:
"Жон-калыгыска жон кожулды,
Жаңы, тили бистин жонло
Жаңыс, бирлик ол болор.
Жарабас түймеен бу көдүрбес,

Жарамык, жайым жадарыс.
Жык одынду, одорлу жерге
Журт, кажаан-таскакты
Жазап түрген ологорго тудугар!
Эки күннин бажында
Эл-жонго жар жарлагар.
Туштажып, алышкан улустын
Той-жыргалын өткүр жадыс”.
Албаты башчызы Аткаыр-Бөкө
Айтканаар түрген бүдер деп,
Айткан сөстөр кийнинде,
Анда Кан-Кере баатырды
Кабыра тудуп эзендешти,
Кызын көрүп, күлүмзиренди.
Ала-Чоокыр адына минип,
Ары болуп мантада берди.
Калын албаты ортозына
Карас эдип көрүлбей калды.
Кан-Кере ле Ай-Сурлай
Качан келгилеген ол соондо,
Кан-Бүдейдин өргөөзінде
Курсак-тамак беленде
Бежү столды эбиреде
Быжу отура бердилер.
Кан-Бүдей ле Ай-Тана,
Кан-Кере ле Ай-Сурлай,
Ай-Сурлайдын жанында
Ай-Туулай ол карганак.
Айыл ичинде озо ло каан
Айткан сөстөри бу мындый:
”Кан-Сарыташ кааннан да озо
Калык-жоныс амыр жаткан.
Онын да кийнинде орооныс
Ондый ла амыр-энчү болгон.
Же Сааскан-Бай ла Кочкор-Бий
Жонысты, жеристи бу улай
Көп катап жуулап, тоноп,
Калганчыда чек жендирген.
Бу жөнүлө жуу-согушта

Бүгүңги Аткаыр-Бөкөнин,
Кан-Керенин шылтузында
Катап ла энчү жадырыс”.
Бу чындык эрмек учун
Бир чөөчөй ачу аракыны
Амзап анда ичкиледи.
Ай-Сурлай ла Кан-Кере
Эриндерине чөөчөйди
Эм тийдирип, кайра тургусты.
Jaандар бу учуралды,
Жастыра көрбөй, жакшызынды.
“Каан Бай-Баатыркан адан,
Күмүш-Коо жалакай энен
Кандый эм жаткылары?” – деп,
Ай-Туулай бу Ай-Сурлайдан
Анда сонуркап сурады.
“Адам албатызын башкарып,
Амыр, су-кадык ла жүрү.
Энем де эдер ижин эдип,
Эзен, энчү, ырысту жадыры.
Ачына Сааскан-Бай кааннын
Алты уулы биске табарган.
Албатыны тоноп, олјолоп,
Айдап апарарга чакпыраткан.
Кенертен Кара-Боро атту
Кандый да баатыр јууга
Кирип, ат-нерелү согушкан.
Калганчыда казыр өштүлерди,
Кара канын јерге төгүп,
Кырган баатыр бу, Кан-Кере.
Кара чачы кажайганча,
Кадык, ырысту жүрзин деп,
Калын жаткан калыгыс,
Кару ада-энебис те
Күүнзеп, акту жүректен
Кан-Кереге алкыш айткандар”.
Ай-Сурлайдын бу сөстөри
Ай-Туулайды оморкотты.
Арт учында онын сүүңгени

Ай-Сурлай ла Кан-Кере
Алышкылайла, той эткендери.
Анча-мынча анда јаткылап,
Айланып јанганы јакшы.
Алтайында, бу ла эмди
Ада-энезинин айлында
Албаты ортодо той эдер.
Арт учында Ай-Туулай
Ачап Сааскан-Бай јанынан,
Алты абакайынын ол эмди
Алты уулы тонокчылын
Арга јокто сананып калды.
“Ак јарыктан ырагандары
Акту бойлорынан камаанду” –
Анайда учында ол шүүди.
Отту очок јаар көрүп,
Ондо ол унчукпай барды.

Ас та, көп тө өйлөр өтти.
Ала-Чоокыр эрјине атту
Аткыр-Бөкө баатыр келди.
“Айтканаарла, Кан-Бүдей кааныс,
Албаты-јон јииттер тойына
Аш-тамакты эм белетеди.
Ончогорды албатыбыс
Ойын-јыргалды көрзин деп
Оморкоп, күүнзеп сакып јат.
Ончобыс түрген барактар” – деп,
Аткыр-Бөкө бу бачымдатты.
“Айак чайдан, аш-тамактан
Ажанып ийзегер отурып” – деп,
Айткан турды Кан-Бүдей.
Одус жүзүн аш-курсакты
Ондо столго Ай-Тана эм
Түрген чоґо салып ийди.
Түргендеп турган Аткыр-Бөкө
Бөрүк, тонын суурып ийеле,
Бачым ажана бербей кайтты.
“Бастыра јоныстын башчызы,

Биске ададый кижы бу” – деп,
 Ай-Сурлай јаны келдине
 Кан-Бүдей јартап айдала,
 Капшайлап мында кийинди.
 Ого-бого бу јетпей ле
 Ончозы чүмдү кийиндилер.
 Отурып ажанган Аткир-Бөкө
 Тура жүгүрип база кийинди.
 Түргендеп өргөдөн чыкканы
 Аткир-Бөкө баатыр болды.
 Арткандары бу да артпай
 Анда чыккылап ол келгежин,
 Аттары ончозы чакыда
 Ээртедип салган турдылар.
 Оны көргөн ончолоры
 Оп-соп кайкай бердилер.
 Койнына кос түшкендий
 Кенерте чочыган болтыр.
 Аттарды ээртеген кижы
 Аткир-Бөкө болгоны јарт.
 Кара-Кер адына эмди
 Кан-Бүдей каан минди.
 Ала-Сары атка болгожын
 Ай-Тана абакай минди.
 Ак-Боро бийик атка
 Ай-Туулай јенил минди.
 Ак-Сур мызылдаган атка
 Ай-Сурлай кыс минди.
 Кара-Боро аргымак атка
 Кан-Кере бачым минди.
 Ончолоры ойын өдөр
 Ондо јаан јаланга ууланды.
 Алтын-мөнгүнле кееленген
 Ат ээрлеринин кааштары
 Эм јыргалда јуулышкан
 Эл көстөрин кылбыктырат.
 Каан отурып јыргал көрөтөн
 Калык јазаган ол ло јерге
 Кан-Бүдей билезибиле

Келип отура бердилер.
Озо ло көрөтөндөри
Ондо аттардын жарыжы.
Мөрөйдө көп аттар туружар.
Мызылдаган жазал ээрлү
Мында манга белен эмтир,
Чыйрактары тым туруп болбойт,
Чыдашпай ичкери жүткилейт.
Таакылу да аттар анда
Түктери салбандайт жүткүдө.
Ого-бого өйлөр бажында
Ончозын жарышка бир уунда
Божоткылап ийгени жакшы.
Буттар алдынан тоозындар
Буркурап өрө көдүрилди,
Булутла биригип, таркады.
Жарышка божоткон ол аттар
Жарышканча, бу мантажып,
Жаандардын ол алдынча ла
Жалкын кептү өдө мантайт.
Таакылу да аттар мында
Талдама аттардан бу артпай
Жарышты көргөн улустын
Жаркынду санаазын сүүндирет.
Баштапкы жерди алгандар
Бөрүк, тон, курла сыйлатты.
Бу көрү өткөн сонында,
Баатыр күрежи башталды.
Калын калык ортозында
Күчтү-чакту, чыйрак алыптар,
Кезе тудуп, кенерте чачар
Кезерлер көп лө бар болтыр.
Кан-Бүдей карган каан
Канчын жииттий оморкоды:
"Качан мындый баатырлар,
Кезерлер, алыптар бар тушта,
Каандыгыс, ончо албатыыс
Кемге де жүрүмде бакпас!"
Анайда анда көп ойындар

Артыгынча өткөн кийнинде,
Алкыш, күүнзеш айдар улус
Ай-Сурлай ла Кан-Кереге
Анда чыгып, алкыштарды
Айдып, сыйлар берип турды.
Калыкты, кару јеристи
Канду јуудан коругар деп,
Кастак окторлу саадакты
Кижиге алган Кан-Кереге
Акту күүндеринен сыйлады.
Ай-Сурлай деген онын эжине
Алтындап көктөгөн чеедекти
Айаганча кийзин деп сыйлады.
Јаактуга айттырбазын деп,
Јарындуга бастырбазын деп,
Јажы јаан анда каргандар
Јүректен алкап бу турдылар.
Күн тал-түшке јеткен өйдө
Калык башчызы Аткаыр-Бөкө
Каан јанынан өрө туруп,
Кыскарта ла анда айтты:
"Бу кире өйгө болгон ойын
Бүткүлинче јилбүлү өтті.
Бийелер, кожон-комустар,
Бастыразы албатыга јарады.
Эмди, тойго келген улустар
Элбеде чогу мында салган
Эттен јип, көчө, мүн, чай ичип,
Эл јыргалын эмди улалткар.
Узактан, јууктан эм келген
Улу, тоомјылу айылчыларыс
Ўзүгиге јок ајаруда болзын,
Ўзе салган аштан јизин".
Бу тойдын экинчи бөлүгин
Бүдүмчилеп айдып ачты.
Тойго келген ончо улус
Той ажын ажанып баштады.

Кан-Бүдей, үйи Ай-Тана,
Кан-Кере ле Ай-Сурлай,
Кажайган чачту Ай-Туулай,
Кожо мында Аткаыр-Бөкө,
Абакайы онын Алтын-Ай
Анылап туткан ыраак жокто
Айыл жаар жергелей бастылар.
Аткаыр-Бөкө эжикти ачып,
Ончозын мында ичкери
Озо божотты ээчий-деечий.
Эн учында эр ле бойы
Эжикти жаап, калганчы кирди.
Элей-столды айландыра
Эжерлежип отура бердилер.
Аткаыр-Бөкөнүн үйи Алтын-Ай,
Ай-Туулай оныла кожо
Ай-Сурлайга эки тулунды
Анда түргөн өрүп ийдилер.
Кызыл болчок куйкаларды
Кара, жоон тулундар учына
Көрүмжилү тагып койдылар.
Көрөргө жараш жыламаштар
Тулундардын учына жетире
Түнейлеп тагып салдылар.
Сын-арказына өп лө ой
Солоны чүмдү чеедекти
Анда кийдирип, учында
Алкыш, жакылта айттылар.
“Кан-Кереле ырысту жат!
Кабайлап балдар азыра” – деп,
Ай-Туулай айдып күүнзеди.
“Аскан казанын от жанында
Жаантайын изү турзын.
Жаан-жаштар үйге киргежин,
Күпте чегеннен уруп амзат,
Казанда чайдан уруп чайлат” –
Андый жарык күүн-тапты
Аткаыр-Бөкөнүн үйи Алтын-Ай
Эрке, жымжак үниле айдып,

Эрине коштой отура тўшти.
 Анан ары Ай-Сурлай бу
 Анда келин адын ол алып,
 Столды эбире отурган улуска
 Сойлон чайды азып урды.
 Кайнаткан койу ол сўттен
 Каймагын аякка бу салып,
 Каанды, төрөгөн уй улусты
 Күндүлөп иштенет абакай.
 Кара, узун, жоон тулунында
 Канча кире жыламаш, жинжи
 Кижинин курч көстөрүн бу
 Кылбыктырып ла ол турар.
 Кийген тўлкү бычкак бөрки
 Кыскылтым тўгиле мызылдайт.
 Кирип келген жаан айылчылар
 Кайра чыгар күүндери жок.
 Куучындажып ла ол отурар,
 Келинди ле ајыктап ийетен,
 Эрке куучынын ла угатан
 Эм күүндерин канайдатан?
 Кезик айылчылар Кан-Керени
 Кандый баатыр ол болгонын
 Көрүп аларга келгилейт.
 Көстөн көскө көрүжеле,
 Кем жок то дешкени бар.
 Көрөлө, баатыр кеберин
 Кайкагылап та чыкканы бар.
 Кажызы ла чырайын көрүп,
 Башка-башка сөс айдатан.
 Бирүзи онын көстөрүн эм
 Көк тенериде чолмондый дейтен.
 Кара-килин кабакту деп,
 Кара кирби сагалду деп,
 Кемизи-кемизи айда салатан.
 Кырландый коо тумчукту,
 Кош аркадый кабакту деп,
 Кажы айылчы айда койотон.
 Кажайсымак онын чырайын

Күн тийгендий жарык дежер.
Килен аксымак мандайын
Ай чалыткан мееске тундеер.
Араай айткан эрмек-сөзін
Айлап, ондоп уктыс дежер.
Анан тын айткан үнин
Тенери күркүреген ошкош деп,
Тундеп кайкап турганы да бар.
Омок айдышкан ол улустын
Оосторын канай жаптыратан.
Ол кире көдүрип айтканы
Ончо чактарга артар эмей.
Онын да учун кай чөрчөктө
Озодон айдылганы чын туру.
Анайда ок жаны келиннин
Аскан койу чайын ичип,
Аш-курсагын тойо жигилеп,
Алкыш айдып, баргылап турган.
Анайып жыргал өткөнчө,
Алты ай билдирбей калтыр.
Той күндерин тоолоп ийзе,
Тогус ай түрген өттир.
Казандар жууп эт кайнаткан
Казанчылар мыны ээчий
Казандарын алып ол жантыр.
Кожончылар жолой кожондоп,
Кайра сүүнчилү барыптыр.
Куйругын тегерийте туткан
Казыр, тудаган ол ийттер
Кижиге тударга бу калыбайт.
Туштаган жаан-жаш улуска
Тынзынып анда ыркыранбайт.
Кырмакчы, согушчан ол эрлер
Кан-Керенин сүрлү тойында
Коомой кылык көргүспедилер.
Карын да эрүүл жүрдилер.
Албаты жыргаган жаланда
Алтан жүзүн чечек жайылды.
Жон ойногон ол ло жерде

Жетен жүзүн чечек өсти.
Луук, ыраак јерден келген
Јыргаган анда айылчылар
Кан-Бүдейдин ончо јоны
Калын өзүп, амыр јатканын
Кайкап, омок айтканы
Камык јерден кайра угулды.
Оны уккан Кан-Бүдей билези
Оморкогоны иле болды.

Албаты тойдон таркаарда,
Аткыр-Бөкө баатыр эмди
Кан-Керени ле Ай-Сурлайды
Көндүре баштап апарала,
Көп устар эткен өргөөгө
Кийдирип, нак јаткар деди.
Анда ок кичинек өргөөгө
Ай-Туулайды кийдиреле,
Ай-Сурлайды, Кан-Керени,
Ада-энезин де бу улай
Айылдажып, куучындажып
Амыр-энчү јаткар деди.
Аткыр-Бөкө эмди болзо,
Алтын-Ай үйиле кожо
Анан ары Кан-Бүдей каанды,
Абакайы Ай-Тананы
Алтыннан эткен өргөөзине
Анда јетирип, үйдеш койды.
Кан-Кере, Аткыр-Бөкө эм
Катап үч күннин бажында
Јон-калыктын јазым јоктон
Јаткан жүрүмин бу көрөргө
Удабай ла јолугарга
Учурлу јөп алышкан эди.

Узак та өйлөр өтпөди,
Улу баатырлар тушташты.
Ала-Чоокыр эрјине атту
Аткыр-Бөкө башчы баатыр

Кара-Боро жуучыл атту
Кан-Кереге түрген келди.
Эрјине адын тан эртеде
Ээртеп койгон, белен турды.
Аткыр-Бөккө келерде ле,
Адына минди Кан-Кере.
Эрте чыккан күн чокторы
Эрлер көстөрин кылбыктырат.
Ай чырайлу албатынын
Айылдарынан ыш чоргыйт.
Ончо сааган эм уйлары
Одорго чубажып ол чыгат.
Албаты-јонын чокум көрүп,
Ары-бери озор јорттылар.
Оок, јоон мал одорын
Онду јеткил өлөндү дешти.
Јаныс јерде көптөп өскөн
Јүзүн малга одор јетпеенин
Озор база эмди көрди,
Ончозын јаны одорго салды.
Одыны јоголгон турлудан
Одынду јерге јонды көчүрди.
Канча да кире мал өссө,
Көк өлөндү одорлор көп.
Калын јоны тооло өссө,
Көчүрер јери элбек эмди.
Анан да ары көрүп јүрзе,
Ајан одорлу јер толтыра.
Кобы-јиктерди көргөжин,
Калын агаштары јум турды.
Учар куштар уја салып,
Ук-төзин улалтып өскүрет.
Арка-тууда јүзүн аңдар
Ас туштан көптөп өстир.
Өскө јердин өштүлери
Өчөп аңдарын келип кырбаган.
Ала-Чоокыр аргымак атту
Аткыр-Бөккө – јон башчызы,
Кара-Боро эрјине атту

Кан-Кере јуучыл баатыр
Кайыр, бийик Сүмер бажына
Капшай чыгып, айландыра
Көрөргө эмди јөптөшти,
Коштой јортуп баргылады.
Чой үзенини олор экү
Чөйө тееп јенил бараадат.
Чичке чылбыр бу тудуп,
Чыбыктап ийет аттарды.
Чечектери јүзүн јаландарды
Чек јарышканча өткүлейт.
Јабыс турган кырларды
Јенил ажыра калыдат.
Јаан-јаан тайгаларды
Јылым таштарына бу тееп,
Јенил ашкылап ол турат.
Јетен күннин бу бажында
Јерден тенериге түртүлген
Јаан, бийик Сүмер үстине
Тура түшкен бойлоры
Турнабайларын алып чыкты.
Сааскан-Байдын ончо јерин
Сүрекей ајарулу эки баатыр
Бир де толук артырбай
Бу тартырып көргүледі.
Аксаныраган Сааскан-Бай
Айлында эмтир, кирип, чыгат.
Абакайлары да бу мында
Аайы јок карып калтыр.
Албатызы астаган эмтир,
Ас та қулдары ол көрүнөт.
Ајыктаалап ол көргөжин,
Анда черү чек јок болды.
"Каан Сааскан-Бай бу биске
Катап качан да табарбас" – деп,
Аткыр-Бөкө ол баатыр
Анда Кан-Кереге айтты.
База ла каандар ајыктап,
Бай-Баатыркан ол кааннын

Бастыра алтайын мында
Бу экү јарт көргүледи.
Ончо кыймыраган ол малы
Одорлу, семис бу јүрет.
Он јүзүн укту калыгы
Одын, суула јеткил јадат.
Јууга јүрер ол черүзи
Јон ортодо јайа јадыптыр.
Јуу келгежин олор ончозы
Јуула берери капшай эмтир.
Согушту јууга каан бойы
Салымда качан да барбаган.
Јуулап, тоноп өштү келзе,
Јандырбай оодо чабатан.
Сааскан-Байдын алты уулы
Сакыбаган јанынан табарган.
Кан-Кереге тынзынып олор
Каны кадып, табарган эди.
Анча-мынча тын согушта
Алтылазы уйатту өлгөн.
Бу јуучыл макту јенү
Бастыра каандарга ол јарлу.
Калык башчызы Аткир-Бөкө
Кан-Керенин јарлу тойында
Јуук, ыраак каандарынан
Јүректен сүүнип уккан эди.
Аткир-Бөкө лө Кан-Кере
Анан ары ончо каандарды
Турнабайла тартырып көрди,
Тымык, амыр-энчү јаткылады.
Аттар тискинин кайра тартып,
Аткир-Бөкө, Кан-Кере баатыр
Бийик Сүмердин бажынан
Бачым төмөн түштилер.
Баатыр аттардын базыдынан
Бастыра туулар ол күүлейт.
Ай канатту ончо куштар
Ак айаста айланып учужат.
Туйгакту, тырмакту андар

Түймөп, ары-бери мантажат.
Жанар алдында олор экү
Жаба андаарга жөптөшти.
Тозуга эмди Кан-Кере
Тургуза ла барып отурды.
Аңдар адарга жаа кирижин
Анда кайра тартып алды.
Аңдар жүретен жаан кобыны
Алдынан өрө Аткаыр-Бөккө
Агыртып чыкпай канайтты.
Алдынан өрө алты сыгын
Тозу алдына ээчий-деечий
Түрген мантап чыккан турды.
Жаныс окло Кан-Кере
Жыга анда өлтүрө атты.
Агыртып чыккан Аткаыр-Бөккө
Анданган сыгындар жанына
Жеде конуп келген турды.
Жиит баатыр Кан-Кереле
Түрген төмөн сүүртеп алып,
Терелерин сойо тарттылар.
Кабортодон үлешкилеп
Кап-арчымакка толо салдылар.
Катап эмеш андаалайла,
Килин кара киштер адып,
Катап одустан бу үлежип,
Каптарга башка суктылар.

Ас па, көп пө өйлөр өтти,
Ан-куштар эттерин артынып,
Агаш-ташту алтайынан
Айлы жаар ууланып жандылар.
Эрјине аттар јенил базытту,
Эрлер санаазы жарык, сүүнчилү.
Түнде келеетсе, тын мендебей
Тууларды, кырландарды ажат.
Тан атса, аттар маны
Тынып, јаландар, чөлдөр өдөт.
Салкын, эзин араай соккондо,

Сыбыскы кайды эки баатыр
Сыыладып кайлайт келеедип.
Сыбыскы кай кезикте анда,
Көлдөр, суулар шуулап турза,
Көөмөй кайла солына берет.
Келе-келе көөмөй кай анда
Каркыраа кайга көчө берет.
Карый да берзе, Аткаыр-Бөкө
Кайлаар кеми жакшы эмтир.
Кан-Керенин кай кемин
Калык укса, чын кайкаар.
Кан-Бүдей карган адазы
Кезикте ле кайлаарынан
Ўнин угуп, Кан-Кере эмди
Ўренип алганы ол болтыр.
Анайда келеедип көргөжин,
Айылдарына жууктап келтир.
Аткаыр-Бөкө айлына једип,
Ат чакызына токтой түшти.
Кан-Кере жакшыны күүнзеп,
Көндүгө берди ол өргөөзине.
Ат чакызына токтой берип,
Араай онон түшкен турды.
Эттү одус ол арчымакты
Ээр, канжаадан бу түжүрди.
Аттын ээрин анда алып,
Аттын бойын соодып койды.
Арчымактарды жүктенип,
Айыл эжиги јаар басты.
Тутка тудуп ачарга турза,
Тыныда бала ўни угулды.
Кан-Кере эттү арчымактарын,
Кирип, эр јанына јерге салды.
Кайкап мында онын көргөни
Колында баланы Ай-Сурлай
Кабыра тудуп эмискени.
Коштой онын јанында
Ай-Тана кару энези,
Ай-Туулай карган эјези,

Айылдаш эмеендер болды.
"Айлаарда јок болороордо
Ай-Сурлай уул бала чыгарды!" –
Анайда Ай-Туулай сүүнди.
"Кан-Керенин ол чырайын
Канайып чике төзөгөн!" – деп,
Ай-Тана энези чокумдайт.
"Јарыкка чыккан уулымды
Јон јууп, јыргап не адабас" – деп,
Кан-Кере чокум айтты.
Канча јодонын тату јилигин
Анда уулына тойо јидирди.
Кайнаткан сыгыннын эдин
Кабайда уулына соордырды.
Алу киштердин терелерин
Арчымактан алып үйине берди.
Уулчакка јакшы чуу болор деп,
Учында Кан-Кере айтты.
Кабайда баланы адаза,
Калыкты јыргатпас дегенин
Качан ок келген Кан-Бүдей
Көгүстен тын јаратты.
Албаты башчызы Аткыр-Бөкө
Алтын-Айла база јөмөшти.
Ончо төрөгөндөр бу јуулып,
Он кирези ат адагылады.
Јииттери де, каргандары да
Јаратпай ла тургулады.
"Эр-Чаадак деп адаза,
Элге, биске јарагадый" – деп,
Арт учында бу мында
Ай-Туулай айдат ижемчилү.
"Бу адалган ат, Ай-Туулай,
Бастырабыска јарады!" – деп,
Кан-Бүдей карган каан бойы
Көгүстен тын сүүнип айтты.
Аткыр-Бөкө лө Алтын-Ай
Адалган атты јакшы дешти.
Эбире олор мында отурып,

Эр-Чаадактын адын адаганын
Аштын болзо татузын жип,
Аракынын бу ачузын ичип,
Анда сүүнчилү жыргай берди.
Албаты да олордон артпай
Алдынан Эр-Чаадактын чыкканын
Айлында темдектеп жыргады.
Узун чөрчөкти эске алып,
Учурын мен кыскартпадым.
Оморкоп уккан чөрчөк эди,
Ончозын бу бичип салдым.
Оп куруй! Ондый ла болзын!
Ондый ла болзын онон ары!

АЛТАЙ-БУУЧАЙ ЈЕР-КИНДИК ЭНЕНИН БААТЫР УУЛЫ

Эки кылду топшуурды
Эм јаныдан согодым.
Эски чөрчөк кай күүзин
Эр үниме келиштирдим.
Эмди јаткан јоныма
Энчилеп бу чөрчөкти
Эптү айдып артырарга
Эртен-энир сананып,
Эрикпей кайлап јадым.

Јебрен, јебрен ол өйлөрдө
Јер үстинде баатырлар
Алтайда, чын, көп болтыр.
Алтай калык ортодо
Алтай-Буучай бу баатыр
Амыр јуртап ол јаттыр.
Энчилеп јаткан ол јери
Элбегин элдер кайкаган.
Энеден арткан Алтайы,
Эрмек јок, өзүмле бай.
Алтын сүрлү Алтайы
Аны-кужыла јеткил бай.
Агын суулары, көлдөри
Алтан јүзүн балыкту агат.
Ай алдында агаштары
Алтын чүмдү јайканат.
Күнге чалыткан өзүмдери

Күмүш чилеп мызылдайт.
Койу өзүмдү аркада
Кожонду куштары учат.
Кобы-јиктү кырларда
Көлзөйт эжерлү аңдары.
Айлу түнде аркада
Ай канатту куштар учат.
Күн тийерден бу ажарга
Күүктер үни серибейт.
Јайдын јажыл агажы
Јажына онбос ол болтыр.
Јаан күчтү Алтай-Буучай
Јай Алтайда јайым јадат.
Алтан алты толықту
Алтыннан эткен өргөөзи
Айан јаан түс јаланда
Айга-күнге мызылдаган
Алтайында бек турды.
Өргөөнин эжик одоштой
Өрөги учы көк тенериге
Сапталып калган ат чакы
Солоныдый ол сүрленет.
Алтыгы учы эм терен
Анда јерге бадай кадалтыр.
Ол чакынын орто тужы
Омок бу Алтай-Буучайдын
Үч адын эмди буулайтан
Үч алтын үйелү эмтир.
Эн үстиги ол үйеге
Эрмек-сөсти бу билер
Кайчы-Јеерен ол ады
Кел бууладатан эмтир.
Кайчы-Јеерен ат болзо,
Канду јууга јүргенде,
Кызарып каны ол акпас,
Кыйылып тыны үзүлбес
Кудай јайаган ат болор.
Алтай-Буучайдын бойына
Антыгарлу најы эмтир.

Кулактары онын уккур,
Көстөри курч ла көргүр.
Јалы от јалбыжындый,
Јайылар эзинге улай.

Ол ло алтын чакынын
Ортон јараш үйезине
Албаты-јонын эбирер
Ак-Боро ады буулалат.
Эки онын сүүри кулагы
Эл сөзин јастыра укпас.
Јакшы санаалу эрмектешсе,
Јүрекке јылу ол томулар.
Јаман кичееп сөс айдышса,
Јетирер минген эзине.
Алтай-Буучай оны минзе,
Айлу-күндү Алтайында
Алтай јеринин эзиндий
Албатызына ол көрүнөт.

Эн алдына, алтын үйеге
Эрјине укту, баатыр күчтү
Кара-Күрен ат бууладат.
Алтайына андап јүрзе,
Алтай-Буучай оны минет.
Кара-Күреннин ала көстөри
Көк айаста тун јылдызындый
Агарып тан бу атканча
Алтайда ол мызылдап турар.
Алтан јоон аннын эдин
Арказына ады јеп-јенил
Алтын өргөө айылга бу
Арыбай экелетен эди.
Баатырдын ончо ады
Бой-бойына киленкей.
Бой-бойынын тилин билер,
Буудактарда болуш јүрер.
Көдүре көк өлөндөрди
Көрүп үзе озор јибес.

Кандыйы атка күч берер,
 Кажызы корондоп өлтүрер.
 Алтай-Буучайдын Кайчы-Јеерен,
 Ак-Боро, Кара-Күрен аттары
 Арка-бели сип-силү,
 Алтайында ла жүргүлейт.

Айыл иргеле аккан суу
 Ак малга јеткил суузын.
 Эжик јандай аккан суу
 Эл-јонго јажына суузын.
 Алтан башка тилдү јон
 Ала јаштан тил билижер.
 Јетен жүзүн эрмектү јон
 Јажына бирлик јуртаптыр.
 Ончо јоны бу жүрүмде
 Одыны јеткил јадыптыр.
 Оны јок көп малы
 Одоры бай, силү жүрет.
 Алтай-Буучай баатырдын
 Алтындап туткан өргөзи
 Алтан алты тўс толықту,
 Айга-кўнге улай мызылдап,
 Алтан каан ичин өйкөди.
 Јылдыс чылап суркураганы
 Јетен каанды күйүндирди.
 Јуулап, бузуп алайын дезе,
 Јендиртеринен коркыгылайт.
 Јөөгөн ончо ол јөөжозин
 Јөөп, тоноп болбостор.
 Коштоп үезин аларга
 Күчтери качан да јетпес.
 Кайчы-Јеерен јуучыл атту
 Күчи јаан Алтай-Буучай
 Канчын јиит јашту ла дежет,
 Каныркак, тонокчы каандар
 Каандыгында санангылайт.
 Саамайы, чачы буурайар,
 Санаазы да аймаар дејип,

Сүүнип тургандары да бар.
Сүүнгилеп те жүргүлезе,
Алтай-Буучай баатырдын,
Ада-энеден бу бүдерде,
Кызарып каны акпазын,
Кыйылып тыны үзүлбезин
Көдүре ончозы бу билер.
Эки жарын ортозына
Эки жүс жылкы тургадый.
Jaан онын ол төжине
Jүс уйлар чек баткадый.
Тегеримек килен мандайына
Төртөн кой отоп жүргедий.
Турган бойын эм көргөжин
Туудый jaан көгүс сынду
Телекейде jaан баатыр болды.
Эки көзи ол баатырдын
Энир чолмондый бу чокту.
Конжоорын бу көргөжин
Кырлан кырдый ол болды.
Jaактарын жазап аыктазан,
Jылым каскак кайадый,
Jунма аңдар жүргедий
Jaан, килен ол болды.
Jенүлерди жууда алып,
Jажы jaандап бу өзөлө,
Jaантайын үйде ол отурат.

Алтай-Буучай баатырдын
Албатыдан бу ла алган
Алтын-Ай деп абакайы
Ай тегерик бу чырайлу,
Кызыл марал качарлу,
Калын кара ол кабакту,
Көргөн кап-кара көстөри
Көк тенериде жылдыстый
Суркурап турар түн-түш.
Сабарында жүстүктери
Мызылдап, кижн көстөрн

Маказырап эмди улай ла
Кылбыктырып ол турар.
Кулактарда сыргалары
Күмүштелип суркураза,
Карануй түнде айдый,
Көкө түште ол күндий
Күйүп, чалып тургандый.
Кийген кийими болгожын
Көдүре килин ле торко.
Төш төмөн тагынган
Таналары үзе алтын.
Тулундарда жыламаштар
Түгезе мөнгүн ол болтыр.
Келиндер ого јолукса,
Көстөри талганча көргүлеер.
Кыстар кенерте туштаза,
Кайкап оосторын ачкылаар.
Алтын-Айдын сөстөри,
Айтса, алтындый ол јараш.
Эпшилерле эрмектешсе,
Эт-јүрекке ол торгулар.
Алтай-Буучай одус јаштан
Ашканы удабады дежет.
Эм ого Алтын-Ай качарда,
Эки јашка кичинек эмитир.
Булар биригип той эдерде,
Бастыра јон ол јараткан.
Бу бойлары омок-седен,
Бастыра јонго јарамыкту.

Алтын-Айдын јаныс сыйны
Ак-Чечек деп адалган.
Эјезинен эм болгожын
Эм төрт јашка ла мында
Кичинек, кеберкек болтыр.
Эјези кижиге барарда,
Эне-адазына ол артпай,
Алтай-Буучайдын јерине
Алтын-Айдан бир де ырабай,

Атанган эди азыйда.
 Атанарда, ада-энези
 Алтайында ыйлап арткандар.
 Агын суулары коолынан
 Ажынып, шуулап аккандар.
 Агаш-таштар кодорылып,
 Жер алтайы жеткерге түштир.
 Жонло кожо эне-адазы
 Жеткерден арай өлбөйтүр.
 Көп жылдарга өштүлөр бу
 Килемжи жок табарганын
 Канайып та арткан бир кул
 Куучындап береле, ол калтыр.
 Алтай-Буучай ол оны
 Абакайына айтты та жок.
 Алтын-Ай ла Ак-Чечек
 Амыр ла жүргүледи.
 Аланзулу сөстөрдү
 Айылда, жондо чыгарбайт.
 Алтай-Буучайдын жоны
 Амыр-энчү ле ол жатты.

Бир күн Алтай-Буучай,
 Бозорып тан адарда ла
 Бут кырына тура конуп,
 Булгайры өдүктөрүн кийди.
 Туткалу эжикти ачала,
 Тышкары чыгып өрө көрди.
 Тенери жылдызы суркурап,
 Тын чогы өчөмиктел бараат.
 Кырлай баштай агаштар
 Кайкамчылу шуулап турат.

Эбире өлөн, жыраалар
 Эл-жонынды, Алтай-Буучай,
 Эбирип көрөр керек дегендий,
 Энилижип, жайканыжат.
 «Эйе» ле деген бу баатыр
 Элбек одордо Ак-Борозын

Анылу сыгырышла кычырды.
Ак-Борозы аткан октый
Анда једип келген турды.
Ат чакыда алтын үйгенди
Адынын бажына ол сукты.
Арташ јараш ол ээрин
Ат сыртына чыт салды.
Алтын коргулу колондорды,
Алты айланып, ончолорын
Анда тыныда бек тартты.
Айлына кире бу коноло:
«Алтын-Ай, кару эжим!
Ак малысты айланып,
Албаты-јонды бу эбирип,
Көдүре көрүп, шиндейин.
Кайра түрген келерим!» – деди.
Айылдан чыгып адына минип,
Алтай-Буучай мантада берди.
Озолодо јонын он айланды,
Одыны јеткил јаткан эмтир.
Онон малын шиндеп көрди, –
Ончо одоры өлөндү эмтир.
Эжиктен ары озор суулу
Эскидеги чилеп јеткил болды.
Јон башкараачы улустар
Мөрлү, јолду, чын башкарып,
Иштеп турганын баатыр
Ирге, эжиктен баштап көргөн.
Ончо јонды јаантайын
Одынду јерге көчөрин,
Одорды улай јаныртып,
Ончо малды кабырзын деп,
Алтай-Буучай јакарала,
Айлы јаар Ак-Боро адын
Анда эмди бура тартты.
Анча-мынча јүрдим дезе,
Ай кирези малын, јонын
Айланып, ајыктап јүр калтыр.
Јылу, јылу эзин мында

Јарт јерден сого берди.
Јалан јердин чечектери
Јайканыжып турар болды.
Јаш өлөнди јайа баспай
Јараш јорго Ак-Боро
Јелип мында келеетти.
Көк өлөнди көмө баспай
Көнү јорго ат эмди
Көрөргө чүмдү өргөөгө
Келип, ат чакызына
Кенертен ле тура тўшти.
Ак-Боро аргымак адын
Ат чакызына бек буулап,
Алтай-Буучай үйге кирди.
Алты-јети эмеген улус
Айыл ичинде түймейт.
Айылга баатыр кирерде ле
Айткан сөстөри бу мындый:
«Баатыр уул биледе чыкты,
Байла, кудаы табы» – дешти.
Кабайга чуу јайганы
Капшай ла айтканы бу:
«Уул бала эм чыкканы
Улу баатыр угы улалар!»
Јажы јаан бир келин
Јажырбай айдат сүүнчизин:
«Каан биледе чыккан бала
Карын да баатыр, каан болор!»
Кабайга баланы салганы
Колын көдүрип, оморкоды:
«Алтай-Буучайдын ук-төзи
Албатыда качан да үзүлбес!»
Алтай-Буучай төрине өтти,
Айдары јок сүүнип, айтты:
«Ак јарыкка уул чыкканы –
Айтпаза да јаан сүүнчи!
Анду-кушту кырларыма,
Артык өйлөр эм өткүрбей,
Андап-куштап эм баратам.

Ай јаныда чыккан уулымды
Ан јилигиле азырайтам.
Ан терезиле чуулайтам». Алтай-Буучайдын чырайы
Ай чылап алтындалды,
Кўн чилеп кўмўштелди.
Кўлўмзиренген Алтын-Айдын
Кызыл качарын окомдоды.
Ак-Чечек ол сыйнынын
Алаканла јардын сыймады.
Айак чайдан бачым ичти,
Атанып эмди барарга
Ай саадак, јаазын алды,
Арка-белге туура салды.
Алтан алты курч кастакты
Саадакка быжулап сукты.
Санаазы жарык, сўнчилў
Айылдан тўрген ол чыкты.
Ак-Бородон ээрди алып,
Алтын ўйгенди бажынан
Анда суурып, силкиди.
Кулагы уккур, кўстўри курч
Кара-Кўрен эрјине ады
Качан ок кычыруны оңдоп,
Кўк айанда отогон јеринен
Канатту куштый бу учуп,
Келип чакы бу тўзине
Кўрўргў ол јеткелекте
Кап туура тура тўшти.
«Анду-кушту кырларыска
Андап тўрген баралык.
Кабайда јаткан уулчагыма
Капшайлап ан јиликтерин
Кўўни јеткенче јидирерим», –
Кўдўринилў ол ўниле
Алтай-Буучай бу айдала,
Анда адын тўрген ээртеп,
Атанардын кажы јанда
Алтын-Ай онын абакайы

Алтын өргөөдөн чык келип,
 Айыл ээзи эр кижиге
 Болчок курутла бу кожо
 Бир тажуур сүт берди.
 «Андап барар бу сеге
 Азык-түлүк белетебедим.
 Аштай берзен, курут жи,
 Ак сүттөн ээчий ич» – деп,
 Абакайы буруланды,
 Айлы жаар түргөн басты.
 «Ас та болзо, көпкө бодоп,
 Азыранып эм жүргейим» – деп,
 Алтай-Буучай анда айтты,
 Адына јеп-јенил минди.
 Ат оозын ары тартты,
 Атанып, андап жүре берди.
 Алтын чакы ол төзинде
 Аттын изи артып калды.
 Акту бойы Алтай-Буучай
 Анда ла эм көрүлбей калды.

Алтай-Буучай кырларына
 Андап ла барган соңында,
 Кабайдагы онын уулы
 Кайкамчылу түни-түжи
 Кыйгырып, ыйлап ла турды.
 Кан-Алтайда ончо каандар
 Кыйгыдан кандары кадат.
 Керек дезе јер алдынын
 Казыр кааны Эрлик-бий
 Казырланып, кекенет.
 Кемнин бу јаш балазы
 Келип учы-түбинде
 Коркушту түбек эдер деп,
 Коркып ажындыра сананды.
 Алтай үстиндеги каандар
 Айдары јок санааркадылар.
 Алынган тыны үзүлбес,
 Агатан каны төгүлбес

Алтай-Буучай ол баатыр
Ак жарыкта ада чакка
Алыста, иледе каандарга
Айдыш жок коркымчык дешти.
Чымалы чылап жон өссө,
Чын жаман чак болорын
Чыгара айтпай бойына ла
Чым тудуп санангылайт.
Каандыктарда жон көптөп,
Каандарга удур тур чыгар.
Кудайларга бөлинип,
Күнүн сайын түймежер.
Коронду аш, суу ичкилеп,
Коозолу жөөжө колго албай
Кожо талап, чачып өртөөр.
Жезелү байлыкты байлабай
Жер сайын мергедеп тепсеер.
Жан жок жүрүм төзөөргө
Жаба ончозы түймөп чыгар.
Килемжи жокко кан төгүжер,
Кысканыш жокко тын үзүжер.
Анайда алтан каан, жайзан
Айлында, жер сайын сананат.
Энчикпей жер алдында бу
Эрлик-бий шүүп отурат.
Жаныс ла тенери түбинде
Жайаачылар табыш чыгарбайт.
Жаш баланын жардак үни
Жакшыга жакшы, жаманга жаман
Жер үстинде жон-калыкка,
Жер алдында Эрлик-көрмөскө
Жап-жарт угулып турат,
Жалтанчыктар жалтанат.
Жалтанбастар кайда ла
Жаан күч-ийдени алынат.

Ала жаш уулчак адазы
Алтай-Буучай ол баатыр
Андап бу ла бараатса,

Ады улай бышкыр турат.
Адын јерле бу мантатса,
Ак буулар өрө чыгат,
Айдын көзи ол бөктөлөт.
Ады кейге бу көдүрилзе,
Акту бойлоры көрүлбей калат,
Айдын көзин обору бүркейт.
Кейге көдүрилип бараатса,
Кара-Күрен ле Алтай-Буучай
Күн көзин бөктөп турат.
Кушту, анду кырларына
Куйундый куйулып көндүгет.
Јабыс, јабыс кырларды
Јарын тушка тееп ажат.
Содон-содон сойокторды
Сүүри бажына тееп ажат.
Бийик-бийик тууларды
Бек ийнине тееп ажат.
Тайыс-тайыс сууларды
Түбине тееп ады кечет.
Терен, терен көлдөрди
Туйгактарын тийдирбей
Туудан тууга калып кечет.
Сүреен јаан талайларды
Сойоктон сойокко калыдып
Сунуп ады ол кечет.
Алтан јаан кыр-тайгаларды
Ады ажып ол арыбады.
Јетен суу-талайларды
Јеткерге түшпей кечеле,
Андары көп ол јерлерине
Алтай-Буучай једе конды.
Абакайы берген куруттан
Алты катап кемиктеп јиди.
Ак сүтти тажуурдан
Айакка уруп ичип алды.
Кара-Күрен ат амырап,
Көк-јажыл өлөннөн јиди.
Күчи кирип, силүденди,

Кодурланып бу чыкты.
Алтай-Буучай ол эмди
Адын көрүп оморкоды.
Эр бойы үделенип алды,
Эрјине ады соодуланды.
Алтай-Буучай бу эмди
Аңду-кушту тайгазына,
Бөрүгин баштан суурала,
Баш ла болзын деп бажырды.
Кара башка бөркин кийип,
Кара-Күрен адына минди.
Сыгын жүрер арттарды
Саадак-јаазын белетеп алып,
Одыра-тедире ол јортты,
Ондо сыгындар көрүлбеди.
Базып отоп жүрген бе деп,
Бастыра јерден ис кести.
Кезе баскан ол истери
Кечеги, бүгүңги ол эмес,
Канча ай мынан озо
Кара јерди казай тееп,
Күргүлип барганы билдирет.
Истей, истей келерде,
Истери чек јогол калды.
Андар жүрген ол јерлерле
Атту эки кижии бартыр.
Эки аттын туйгактары
Эм јаны такалу болтыр.
Каскак јерле баргылаза,
Кол-буттары тайкылбайтыр.
Кају јерлерде, эм көрзө,
Көп аттардын истери бар.
Кыр эдектей жүргендерден
Кара јалбак јолдор арттыр.
Каскак јерле эмди јарлу
Каан улус аңдаганы јарт.
Кају јерле баргандары
Каандардын болушчылары.
Кыр эдектей жүргендери

Кыргын черү болгоны чын.
Учы-учында бу жерде
Урданып кем де андаганын
Алтай-Буучай ол баатыр
Аланзу жок билип алды.
«Өчөп, өйкөп андаган» – деп,
Өзөк-буурдан чокум билди.
Анан ары Алтай-Буучай
Айулар жүретен аркага
Адын бура тартып барды.
Ары-бери бу мында
Ажыктап, ширтеп ол көрзө,
Айу дейтен аңдары
Анда база изи каттыр.
Ажыктанып ис истеди.
«Айуларды өскө жердин
Анчылары андаган» – деп,
Алтай-Буучай сезинди.
Адынын жалын сыймай согуп,
Анан ары киштер жүрер
Арка, тууга једип барды.
Киштерле бай ол јерин
Канча катап өрө-төмөн,
Кыйа, туура бу јортсо,
Кандый да киш көрүнбеди.
Кабайлу болгон үйине,
Кабайда јаткан уулына
Кара киштер терелери
Келишпези јарт болды.
Калганчыда баатыр
Колый-телий агашту
Буландар жүрер јерлерге
Бура согуп төмөн түшти.
Элбек тайганын өзөгиле
Эки, үч катап бу анда
Эбирип, ажарып јортты.
Эригип, чөкөп жүреле,
Эн јаан буланга туштап,
Эмди адалып ол јанды.

Ончо өткөн ол жерлерди
От-жалкындый өдө конды.
Элбек кеен јаланга келип,
Эмеш араай ол јелдирди.
Јаш өлөнди јалбара баспай
Јараш јорго ады келеет.
Көк өлөнди көмө баспай
Көнү јорго ол келеедет.

Анча-мынча өйлөр өтти,
Алтан алты түс толыкту
Алтын јараш өргөөнин
Ат буулайтан чакыга
Алтай-Буучай кел түшти.
Аткан јаныс булан эдин
Айлына эмди јүктен кирди.
Алтын-Ай јараш абакайы
Айры колына бала јайкап,
Алтай-Буучайды бу уткыды:
«Капшай јанып келгенине,
Кудайга баш, ого алкыш!
Кабайда јаткан уулын
Карыш ла бажында ол
Кыйгырып, чынырып јадар.
Кыйгызынан өргөө ичи
Күнүн сайын күнүрейт.
Күн чыканнан ол алала,
Кырдан ол сүрлү ашканча
Кижі јүрегін бу сыстадар».
Абакайынын коркымчылу
Айтканын Алтай-Буучай
Ичине тын да јаратпады.
Ирге јаар бир көрди,
Түндүк өрө ол ајарды.
Төмөн көрүп оноң айтты:
«Јаш бала ыйлап өссө,
Јараш үндү болор дежет.
Јүрүмде ол кожончы болор,
Јууда күчтү баатыр болор!»

Баатыр бойы Алтай-Буучай
Булан аннын јилигиле
Кабайда уулын азырады,
Кыйгызы онын ол токтоды.
«Кандый кўчтў јилик!» – деп,
Кайкап айтты Ак-Чечек.
Ак-Чечек Алтын-Айдын
Арай кичў сыйны ине.
Алтай-Буучай баштап ла
Ајару эдип оны кўрди.
Койу кара онын чачын
Кўп шанкы эдип ўрўптир.
Койу чичке ўскўн кабакту,
Кызыл марал ол качарлу,
Айдый тегерик чырайлу.
Айткан сўзи эрке, јымжак,
Кўстўри онын кап-кара,
Кижиге барар ўйи јеттир.
Кем оны јуук ўйлўрдў
Келип сўстўп алгай не?
Бу санаанын кийнинде
Булан эдиле Алтай-Буучай
Алтын-Ай ол абакайын,
Ак-Чечек онын сыйнын
Тойо азырап отурды.
Тойгон соондо Алтын-Ай
Алтай-Буучайга баштанды:
«Азыйда андап барала,
Канча-канча сыгындар,
Кўп-кўп кара киштер
Адып алып јанатан.
Андап эмди јўреле,
Карган булан адала,
Келип бисти азырадын.
Кыймыраган андарын
Кайдаар ончозы барган?»
Кару ўйинин сурагына
Капшай каруу ол бербей,
Та нени де санана берди.

Тапкаа онон ол үниле
Алтын-Айдын сурагына
Айткан сөстөри бу мындый:
«Кужы, аны көп јериске
Кемдер де андаган ол эмитир.
Эки аттын истери бар,
Эки кижии андаганы јарт.
Чын, көп аңдар эмди боос,
Чарбайган ичтү олорды
Тидинип канай адатан.
Талдап жоон иркек буланды
Уулчакка јилик јидирерге
Учында адып, јанганым бу».
Эки кижии ол андаганын
Эрмек этпеске ол сананган.
Канайып та билбей калып,
Көгүстен чыгара айт койды.
Анан ары эрмек айдышпай,
Анча-мынча отура бердилер.
Арт учында Алтай-Буучай
Ат адалбаган уулчагына
Ат сананып табаактар деди.
Кабайда уулчак кыйгырбай,
Калын уйкуда тым јатты.
Алтын-Ай үч ат адаарда,
Ак-Чечек эки ат берерде,
Алтай-Буучай бир ле атты
Анда уулчакка адады.
Абакайы ла онын сыйны
Анча-мынча санангылады,
Кожо ончозы шүүшкиледи.
Калганчыда јөпсиништи:
Кару адазы уулчагын
Кан-Шуру деп адап јат.
Алтай-Буучай күлүмзиренди,
Алаканын уужанды.
Айактарында чайды ичкилеп,
Амыр куучындажып отурды.
Алтай-Буучай эм үйде

Ачык-јарык отуларда,
Анча-мынча ой бажында
Ак-Чечек деген ол ло кыс
Айак изүү чай ичеле,
Айткан сөзи бу мындый:
"Ада-энемге жанадым,
Айдары жок өйлөр өтти.
Алтайыма эм жанарга
Аланзу жок бу ла менде".
Алтай-Буучай аланзыды,
Алтын-Айга бу ајарды,
Аланзый ла берди ошкош.
Ак-Чечектен сурады:
"Акту күүн-таптаң ба,
Айса, бисле андыжып па?"
Ачуун тартынып Ак-Чечек
"Ак-чек өзөк-буурдан" – деди.
Алтын-Ай сыйнын ајыктап,
Акту күүнинен ол айтты:
"Жанарым деген күүнинди
Јарадып јадым, Ак-Чечек.
Карган ада-энебис чи
Карын келеринди сакып јат.
Сен једип келзен, омор
Сүрекей тың сүүнер болор.
Сени Алтай-Буучай јестен
Сүрекей түрген јетирер.
Јолго азык-түлүкти мен
Јозоры белетеп берейин".
Бу сөстөрдү јылу айдып,
Бүткүл эки капка толо
Курсактарды белетеди,
Көндүгерге ончозы белен.

Көп тө өйлөр ол өтпөди,
Кайчы-Јеерен јуучыл адын
Калык баатыры Алтай-Буучай
Капшай ээртеп ол ийди.
Кааштарын болзо эм ээрдин

Ачык-јарык отуларда,
Анча-мынча ой бажында
Ак-Чечек деген ол ло кыс
Айак изүү чай ичеле,
Айткан сөзи бу мындый:
"Ада-энемге јанадым,
Айдары јок ойлөр өтти.
Алтайыма эм јанарга
Аланзу јок бу ла менде".
Алтай-Буучай аланзыды,
Алтын-Айга бу ајарды,
Аланзый ла берди ошкош.
Ак-Чечектен сурады:
"Акту күүн-таптан ба,
Айса, бисле андыжып па?"
Ачуун тартынып Ак-Чечек
"Ак-чек өзөк-буурдан" – деди.
Алтын-Ай сыйнын ајыктап,
Акту күүнинен ол айтты:
"Јанарым деген күүнинди
Јарадып јадым, Ак-Чечек.
Карган ада-энебис чи
Карын келеринди сакып јат.
Сен једип келзен, омор
Сүрекей тын сүүнер болор.
Сени Алтай-Буучай јестен
Сүрекей түрген јетирер.
Јолго азык-түлүкти мен
Јозоры белетеп берейин".
Бу сөстөрдү јылу айдып,
Бүткүл эки капка толо
Курсактарды белетеди,
Көндүгерге ончозы белен.

Көп тө ойлөр ол өтпөди,
Кайчы-Јеерен јуучыл адын
Калык баатыры Алтай-Буучай
Капшай ээртеп ол ийди.
Кааштарын болзо эм ээрдин

Күмүштеп жазаган бу болтыр.
Куйушканын жазап көрзөн,
Кеелегени тын ла чүмдү.
Колондорды лаптап аярза,
Коргулары ончозы јес.
Үйгенди кеелеп жазаганы
Үзези алтын чүм болтыр.
Анан ары көрүп ийзе,
Адынын төрт туйгагы
Анда болот ол такалу.
Ак-Чечекти үйдежерге
Алтай-Буучай белен болды.
Онын Ак-Сур јорго адын
Ондо ээртеп ийген турды.
Ээрдин актазы кап-кара.
Эртен турагы күнге бу
Эки көсти кылбыктырып,
Эбире улусты кайкадат.
Эмеш өйлөр ол өткөндө,
Эки толо ол каптарды
Экилезин Алтай-Буучай
Эрјине Ак-Сур бу атка
Экелип, бектеп эм артты.
Эн учында ла Ак-Чечек
Эјези Алтын-Айла бу экү
Эмди коштой базып келди.
Ак-Сур аргымак адына
Ак-Чечек чеп-чек бу минди.
Ала онын көстөринен
Анда јаштар мелтиредди.
Ала көстөринин јажын
Алтын-Ай да бу ычкынат.
Атты минген Ак-Чечекти
Алакан јанып үйдешти.
Анда-мында турган улус
Алтай-Буучайды бу көрүп,
Ак-Чечекти ајыктагылап,
Алакандарын көдүрет.
Калык Алтай-Буучайды көрзө,

Кеп-кийими јуучыл эмтир.
Эки будына кийгени
Эм чой таманду өдүктер.
Күчтүлөрле бу күрөшсө,
Килтир кыпту ол тонын
Көгүс, сынга эм чыгара
Кийип алган ол болтыр.
Алтын сүрлү ол бөрүгин
Ай кулакка кептей кийтир.
Сүреен курч болот үлдүзин
Сол јалмашка тагынтыр.
От-калапту кастак окторы
Он јалмашта ол саадакта
Ончозы ныкта салынтыр.
Онон ары бу көргөжин,
Тапту курч болот јыдазы
Такпыр тушта бек јазалган.
Ат чылбырын эм чакыдан
Алтай-Буучай чече тартты.
Туйук тискинди сол колго
Тен тудуп, јуучыл адына
Чой үзениге сол будыла
Чек тееп мине ле сокты.
Абакайын аттан јайылып
Алтай-Буучай окомдоды.
Анда мыны бу көрөлө,
Алтын-Айды Ак-Чечек
Аттан энилип окшоды.
Ат оозын эбире тартып,
Алтай-Буучай ары болды.
Ак-Сур мында ла адын
Ак-Чечек ээчий мантатты.
Ала көстөрлү Алтай-Ай
Ала ла јаш Кан-Шуруны
Анда кучактанган бу бойы
Ат чакынын ла јанында
Артып, ајыктап үйдешти.

Кеп-кийими јуучыл эмтир.
Эки будына кийгени
Эм чой таманду өдүктер.
Күчтүлөрле бу күрөшсө,
Килтир кыпту ол тонын
Көгүс, сынга эм чыгара
Кийип алган ол болтыр.
Алтын сүрлү ол бөрүгин
Ай кулакка кептей кийтир.
Сүреен курч болот үлдүзин
Сол јалмашка тагынтыр.
От-калапту кастак окторы
Он јалмашта ол саадакта
Ончозы ныкта салынтыр.
Онон ары бу көргөжин,
Тапту курч болот јыдазы
Такпыр тушта бек јазалган.
Ат чылбырын эм чакыдан
Алтай-Буучай чече тартты.
Туйук тискинди сол колго
Тен тудуп, јуучыл адына
Чой үзениге сол будыла
Чек тееп мине ле сокты.
Абакайын аттан јайылып
Алтай-Буучай окомдоды.
Анда мыны бу көрөлө,
Алтын-Айды Ак-Чечек
Аттан энилип окшоды.
Ат оозын эбире тартып,
Алтай-Буучай ары болды.
Ак-Сур мында ла адын
Ак-Чечек ээчий мантатты.
Ала көстөрлү Алтын-Ай
Ала ла јаш Кан-Шуруны
Анда кучактанган бу бойы
Ат чакынын ла јанында
Артып, ајыктап үйдешти.

Көп тө ойлөр ол өтпөди,
Көскө көрүлбей калдылар.
Алтай-Буучай эмеш озо,
Ак-Чечек дезе ээчиде
Көп кырларды эм ашкылап,
Көп суулар, талайлар кечип,
Амыраш јоктон баргылайт,
Арып-чылаганын сеспейт.
Эки аттын маны түней
Эзин-куйундый бараадат.
Эрјинелерде сооду јок,
Эм бойлорында амыр јок
Тутак јоктон олор экү
Түндү-түштү барып јадат.
Шуурганду тайгалар ажып,
Шуурмакту талайлар кечип,
Алтай-Буучай ла Ак-Чечек
Анда амыраш бу билбей
Сары-Кааннын ол јерине
Саат болбой бу ла јеткилеп,
Санаазы јарый ла бертир.
Ак малды јакалай өдүп,
Албаты ортолой барып,
Ат чакызына келгилеп,
Аттан јенил түшкүледі.
Аттарды эм буулаганча,
Айылдан кижі чыкпады.
Эскиде болгон эки ийт
Эмди мында јок болды.
Ак-Чечек јүгүр келеле,
Айыл эжигин ачып кирди.
Алтай-Буучай оны ээчий
Анда бачым база кирди.
Сары-Каан кызы келерде,
Соксойо орыннан өндөйтир.
"Ак-Чечек, Ак-Чечек!" – деп,
Анда тунгак үндү айдып,
Өрө јүк арайдан турды.
Өчөмик үниле ол үйин

Өрө турзан деп кыйгырат.
 Өндөйип үйи жүк арайдан
 “Өлөр алдыста келдин!” – деп,
 Өчөмик үнле айдып сүүнет.
 Ак-Чечек адага жапсып,
 Анда кабыра кучактап,
 “Адам, адам, адам!” – деп,
 Аайы жок кыйгырып турат.
 Анан энези тур келерде,
 Аайы жок “энем, энем!” – деди.
 Аданан энеге келип,
 Анда оны кучактай алды.
 “Кызым, кызым Ак-Чечек
 Кайра жанып келди!” – деп,
 Сары-Каан тын ол айдынып,
 Сүрекей, сүрекей бу сүүнет.
 “Адазы, Сары-Каан, уксан!
 Айланып кызыс жан келди!”
 “Јестези Алтай-Буучай бу
 Једип база келген туру не!
 Сүрекей жаан ырыс бу!” – деп,
 Сары-Каан Алтай-Буучайды
 Јаны көрүп тура жүгүрди.
 Јыгылып, таралжып келеле,
 Колдон тудуп эзендешти.
 Көстөринен јаш мелтиреп,
 Јаактары төмөн тоолонды,
 Јерге түшкени иле болды.
 “Калак, калак, адабыс!
 Кайра ширеегерге отурыгар” –
 Карган каанды ширееге
 Кайра мында Алтай-Буучай
 Колтуктап бу отургусты.
 Алтын-Айдын энезиле
 Алтай-Буучай эзендежип,
 Јакшы, јакшы деп айдала,
 Јаагынан оны окомдоды.
 Эбире соккон бойынча
 Эр јанына отура берди.

Көп тө өйлөр ол өтпөди,
 Көрүжип, көп ой өткүрбей
 Ак-Чечек изү ол курсақты
 Анда азып, бу чыгарды.
 Алтын-Ай эје белетеген
 Азык-түлүк бу ла деп,
 Ак-Чечек капта курсақты
 Алтын столго толо салды.
 Төртү стол эбире отурып,
 Ток курсақты жип баштады.
 Ачу арајан суузынды
 Анда Сары-Каан тургусты.
 Каанның, үйинин азыйда
 Кара чачтары кажайтыр.
 Кадык ончо ак тиштери
 Көдүре эмди саргартыр.
 Ал санааларын алгажын,
 Азыйдаадый ла ордында.
 Ажанып, озо ло тойгон
 Ак-Чечек мында айтты:
 "Алтын өргөөнин ол ичин
 Арутап, јунуп салайын".
 Көнөктү сууны алала,
 Көп кыптарды јунуп барды.

Сырай да көп өйлөр өтпөди,
 Солундарды көп билерге
 Сары-Каан Алтай-Буучайга
 Сурактар берип баштады:
 "Бала-барка, эл-јон, мал-куш –
 Бастыра эзен-амыр ба?
 Алтын-Айды алып, тойлойло,
 Айткан табыш угулбады.
 Кижилбиркеп уккадый
 Кандый солундар сенде бар?
 Кыстарынды биске бербей,
 Кысканган деп бу ла бисти
 Аранай, Шаранай каандар
 Аайы јок бурулагандар.

Көп ойгө жөөжөни тоноп,
 Калыкты улай олјолоп,
 Экилебисти тын баскан.
 Элчилерди сеге ийзеес,
 Эбирип кайра јанбайтан.
 Эн учында чөкөнгөнис.
 Анан угуп турар болзо,
 Аранай, Шаранай каандар
 Јолдордо олорды бу сеге
 Јолуктырбай, тозуп кырган”.
 “Айтканаар үзези чын – деп,
 Алтай-Буучай ого айтты. –
 Алкы бойлорыс эм болзо,
 Амыр ла јадыс јеристе.
 Чындап, улыбыс Кан-Шуру
 Чыдап ла јат, кабайда,
 Чырай-бүдүжи чек ле баатыр.
 Ак-Чечек кызыгар кенерте
 Ада-энеге јанатам деп,
 Анда бистен тын некеген.
 Ада-энеме јетир деп,
 Алтын-Ай меге јакарган.
 Айдарда, айбы бүткени бу”.
 База ла бир аяктан чай
 Бу тужында ол ичилди.
 Бир эмеш солун куучындар
 База ла тапкаанан өдөт.

Сүрекей де көп ой өтпөди,
 Сары-Каан Алтай-Буучайга
 Бир јаан ол ло суракты
 Бүдүрерге болуш деди.
 Каан бойы көп јаш јажаган,
 Кожо үйи де карыган.
 Качаннан эм Ак-Чечекти
 Каанга тударга сананган.
 Азыйда мойнош туратан,
 Айса, эм јөпсинип ийер.
 Карган кааннын бу сурагын

Күйү Алтай-Буучай жаратты.
 Ак-Чечекти эм алдырып,
 Айдар ла керек ол дешти.
 Айдый өргөөнин эм ичин
 Ак-Чечек јунала, бурулды.
 "Кару кызым, Ак-Чечек, ук.
 Каан ордыма каан эдип
 Көстөп сени тургузадыс.
 Көгүстен айт, јөп пө бойын?" –
 Сары-Каан эмди кызынан
 Сурактын каруузын сакыды.

Анча-мынча өйлөр өтти,
 Ак-Чечек учында айтты:
 "Азыйда да каан болзон деп
 Айткан өйлөрдөн көп јылдар
 Айдары јок бу өттилер.
 Күндий жарык иженчилер
 Көгүс-санаада арт калтыр.
 Кару адам, кару энем,
 Кандый каан менен болор?
 Калын калыкта бу эмди
 Каан болгодый ла киж
 Канайып сырай чыкпайтан?"
 Ак-Чечектин бу сөстөри
 Ада-энезине эмди
 Ачу болуп угул калды.
 Алтай-Буучай ол мында
 Аланзып ла арт калды.
 Ак-Чечек тымыкты билип,
 Анан ары шүүлте айтты:
 "Калыкта каан болгодый
 Киж чек јок болгожын,
 Ак жарыкта карындаш
 Аранай, Шаранай каандар бар.
 Шак ла каанга бу эмди
 Шаранай дегени јараар".
 Бу ла өйдө Сары-Кааннын
 Бүдүш,чырайы кубулды.

"Түүк! Шаранай, Аранайды,
 Тегин жерге адабай жүргер.
 Тонокчы ол оштүлөрди
 Тынду жүрзем адабазым".
 Айалганы јарт ондогон
 Алтай-Буучай бу буурдан
 Акту санаазын чыгара
 Анда чокум айткан турды.
 "Элдин, јоннын ортозында
 Эркин-Уул деп баатыр бар.
 Оны каан ордына каан этсе,
 Ончозына, чын, ол јараар".
 Сары-Каан бу шүүлтени
 Сүрекей тын эм јаратты.
 Тургуза ла јонды јуур деп,
 Тыныда айтты мында ол.
 Öрө түрген, бачым туруп,
 Öргөдөн чыкты Алтай-Буучай.
 Ары-бери, өрө-төмөн
 Анда эмди чокум көрди.
 Сары-Кааннын калык-јоны
 Сүреен элбек јерде јадат.
 "Ээ-ээй!.. Сары-Кааннын јоны!
 Элбек, јаан тепсенге јуулыгар!
 Сары-Каан алдынан бойы
 Сүрекей јаан солун айдар!"
 Јака јерден бу төс јерге
 Јетире јаткан калык-јон
 Алтан јылга кайкалду јар
 Албатыга эм болбогон деп,
 Коркушту бачым јуулдылар,
 Коркып, чочыгылап турдылар.

Көп тө өй мында өтпөди,
 Калык алдына Сары-Каан
 Коркойгон белдү бу чыгып,
 Колын көдүрип төп айтты:
 "Тоомјылу, агару јоным!
 Тын оорудан оорыйла,

"Түүк! Шаранай, Аранайды,
 Тегин јерге адабай јүргер.
 Тонокчы ол өштүлерди
 Тынду јүрзем адабазым".
 Айалганы јарт ондогон
 Алтай-Буучай бу буурдан
 Акту санаазын чыгара
 Анда чокум айткан турды.
 "Элдин, јоннын ортозында
 Эркин-Уул деп баатыр бар.
 Оны каан ордына каан этсе,
 Ончозына, чын, ол јараар".
 Сары-Каан бу шүүлтени
 Сүрекей тын эм јаратты.
 Тургуза ла јонды јуур деп,
 Тыныда айтты мында ол.
 Öрө түрген, бачым туруп,
 Öргөөдөн чыкты Алтай-Буучай.
 Ары-бери, öрө-төмөн
 Анда эмди чокум көрди.
 Сары-Кааннын калык-јоны
 Сүреен элбек јерде јадат.
 "Ээ-ээй!.. Сары-Кааннын јоны!
 Элбек, јаан тепсенге јуулыгар!
 Сары-Каан алдынан бойы
 Сүрекей јаан солун айдар!"
 Јака јерден бу төс јерге
 Јетире јаткан калык-јон
 Алтан јылга кайкалду јар
 Албатыга эм болбогон деп,
 Коркушту бачым јуулдылар,
 Коркып, чочыгылап турдылар.

Көп тө өй мында өтпөди,
 Калык алдына Сары-Каан
 Коркойгон белдү бу чыгып,
 Колын көдүрип төп айтты:
 "Тоомјылу, агару јоным!
 Тын оорудан оорыйла,

Слерле тушташаганым бу
Сүрекей удады ошкош.
Эм айдарга турганым бу.
Элдин-јоннын ортозында
Эркин-Уул деп баатыр бар.
Эр санаазы элбек ле терен.
Эркин-Уул баатыр ордыма
Эмди каан јамыга тудулат.
Кандый деп шүүп туругар?"
"Кичүү кызыгар Ак-Чечек
Каан ордына каан болорго
Кыйыжып турганы неде бу?"
Көп жылдар туркунына
Кайда Ак-Чечек жүргенин
Анда калык ачык-јарык
Айлап аларга ол сурайт.
Неден де улам јон ортодон
Кадалгак көп-көп сурактар
Каанга ол берилип турды.
Сары-Каан кызы јанынан
Солунды көп тө айтпады.
Ак-Чечек көп жылдарга
Алтын-Ай эјезинде эм
Јатканы ончозына јарт,
Чугулданыш бу јоктон
Чокум айдып ийген турды.
Узада өткөн куучыннын
Учында улус бир күүндү:
Эл-јоннын кааны ордына
Эркин-Уул каан болзын дешти.
Сурагымды јараткан учун
Сүрекей јаан быйаным деп,
Сары-Каан јон-калыкка
Сүүш, ырыс, амыр күүнзеди.
Каан кепти кийген Эркин-Уул
Калык алдына күндий чыкты.
Јалакай үнле ол айтты:
"Јажы јаан каан ордына
Јон башкарары јенил эмес.

Јүзүн малды көптөй тудар,
Јүрер одоры элбек болор.
Јуучыл черүни бек төзөөр.
Бистин башкы ижис ол” – деп,
Бого сөзин айткан турды.
Айдылган шүүлтени албаты
Ачык-јарык күүнле јаратты.

Көп тө өйлөр ол өтпөди,
Каан Эркин-Уулга бу дежип,
Калык јок јаны өргөөни
Качан ок јараштыра этти.
Ат буулаар алтын чакыны
Анда үч үйелеп тургусты.
Айылчылар күүнзеп келзе,
Аттарын сүүнип буулазын.
Өштүлер јуулу келгежин
Өчөп кодорып болбозын.
Калыктын күчтү баатыры
Каан болгоны калык күүни.
Карган Сары-Каан ордына
Канчын јиит јуучылды эмди
Каан эдип тургусканы
Кай чөрчөккө дө бу кирди.
Аранай, Шаранай эки каан
Амыр бербей Сары-Каанга
Јылдар сайын табаратан.
Јөөжөни тоноп турары,
Јонды кулга айдайтаны
Јанжыгу ол боло берген.
Эркин-Уул, ол каандарды
Эбирip, тонокко келгенде,
Кайра сүрер ченемелдү
Кайра баспас баатыр болгон.
Өскө кааннын јерине
Өнөтийин олор андаар,
Сары-Кааннын да ол јеринең,
Салдым болуп, өскө кааннын
Анду, кушту јерлерине

Акара-баш јоктон баратан.
Бу каршулу керектерди
Баатыр Эркин-Уул ол билер.
Эмди бу јеринин кааны,
Эл-јонынын бүткүл башчызы.
Анча-мынча конок өтти,
Алтай-Буучай баатыр эмди
Ак-Чечек ле Эркин-Уулды
Алыштырар күүни ол келди.
Азыйда оныла Ак-Чечек
Ас та болзо, таныш болтыр.
Айса оны ол санааркап,
Ада-энеме барарым деген.
Озо Ак-Чечекле ол эмди
Ого, Эркин-Уулга, бар деп,
Бастыра күүн-табынан
Бу эрмектешкен эмтир.
Барар ол күүни јогын
Бачым, кезе кыс айткан.
Эне-адамды көрүп алгам,
Эјеме кайра јанарым деп,
Эрјине адын бу бачым
Ээртеп ийген ол турды.
Кайчы-Јееренди Алтай-Буучай
Капшай база ээртеди.
Јаны, эски каандарды
Јакшы јадыгар бу дейле,
Атка минип јанып ийди.
Анча-мынча ой өткөндө,
Алтай-Буучай Ак-Чечекле
Алтайына јеткилеп келди.
Аттар ээрлерин бу алып,
Ак јаланга божоттылар.
Алкы бойлоры үйге кирип,
Азыйгы, јаны каандарды
Анда эске куучындайт,
Амырынча отургылайт.

Көп тө өйлөр бу өтпөди,
Көдүре үйде отурарда,
Түндүктеги эки мүркүт
Тудуш акшыылап баштады.
Төп көп жылдар туркунына
Табыжы жок отурлаган.
Акшыштарынан бу улам
Алтын өргөө жаңылан турды.
Эжиктеги эки тайгыл
Эгиштеп, ыркырап үрүжет.
Ийнек, бозулар ичкен суу
Иргеден ары жараттан ажат.
Айыл төринде эки айу
Алтын илжирмеде огурат.
Алтын өргөө бу болзо,
Андангандый сиркирейт.
Албатынын, ийттин, куштын
Аайы жок кыйгызы, үрүжи
Ай кулакты бу жаргадый
Айландыра жерден угулат.
Бозу, торбок, ийнектер
Бустап, огурып, мөөрөжөт.
Алтай-Буучайдын эм болзо,
Ак-Борозы анылу киштейт.
Кара-Күрен эрјине ады
Казыкка бодоп алтын чакыны
Кабыргазыла табарып,
Курч туйгактарыла жерди
Казалай тееп ачу киштейт.
Канду јууга анылап минер
Кайчы-Јеерен јуучыл ады,
Кара-Күрен ле Ак-Боро
Коштойына тура түшти.
Кулактары кайчы ошкош,
Көстөри чокум жылдыстый,
Канду јууны сескендий
Көдүре алтын өргөөдөн
Көстөрин албай бышкырат.
Алтай-Буучай ээзинин

Айылдан чыгарын сакыйт.
Айландыра албатынын
Айлап болбос кыйгызы,
Ак малдын жүзүн үнле
Аайы жок чуркурашканы
Анылап болбос айалганы
Анда темдектеп турды.
Алтай-Буучай өргөөдөн
Ай бодолду чыгып келди.
Күн чилеп ондо жонго
Күмүштелип көрүнди,
Тургуза ла эбуре көрди.
Түндүкте мүркүттердин
Шакшап акшыган жери жаар
Ширтеп көрүп ол турза,
Желбер түктү көк бука атту
Жер алдынын жеткири,
Эрлик-бийдин сөзинен
Эм кыйышпас күлүк
Желбеген келееткен эмтир.
Жууга келееткен черүзи
Жылан, бака, курт-конустар,
Жаба база сеек, томоноктор.
Өлгөн улустын көрмөс сүри
Өлбөс онын черүзи болтыр.
Бир ийт көрүп ле үрер,
Бир ийт көрбөй үрер дегендй,
Бирлик амыр албатызы
Бирлик түймегени ол эмтир.
Жүзүн укту малы-кужы
Жаманды сезип турган болтыр.
Жуу журтка ылтам кирбес,
Желбеген озо шиндеер деп,
Алтай-Буучай сезип ийди.
Айлына кайра ол кирип,
Алтын-Ай ол абакайына,
Ак-Чечек онын сыйнына
Айткан сөзи бу мындый:
«Амыр жаткан жонду жериме

Жер алдынан жуу келди.
Жонымды, жеримди корыырга
Желбеген жеткерле согушка
Жалтаныш жоктон кир жадым.
Кан-Шуру уулым чыгарда,
Камык каандар коркыды.
Эрлик-бий де эм энчикпей
Эр кемине жетпеген баланын
Кызыл тату канын ичерге
Кырлу жуу баштап жат.
Алтай-Буучай эзен тушта
Албатызын олжолоп болбос,
Айлы-журтын тоноп албас».

Алтай-Буучайдын аттары
Ала көстөри кийик отло
Анда мызылдап турдылар.
Баатыр кажы ла адынын
Бар чыдалын жакшы билер.
Кажызы кайда чыдалузын
Кажы ла өйдө ол ундыбайт.
Желбер түктү көк бука атту
Желбегенле согушса, олор
Алтай-Буучай ээзине
Аргазы чыкканча болужар.
Алтын өргөөнүн ич жаны
Айдары жок күүлеп турды.
Алтын үйгенди алала,
Алтай-Буучай үйден чыкты.
Кайчы-Жеерен ат бажына
Канду жууга кийдиретен
Көдүрө алтын үйгенди
Анда бачым ол сукты.
Арка-белине токум, кежимди
Арта эптү бу салып,
Арташ ээрди ээртеди.
Эдимдери јес куйушканды
Эптеп куйрук алдына сукты.
Алтан алты алтын коргуны

Ат ичиле бектеп тартты.
 Атты чүмдеп ол божодоло,
 Алтай-Буучай үйге кирди.
 Жуулажатан кеп-кийимди
 Жуунактап эмди ол кийинди.
 Куйактарды ол көгүске
 Кийип, бек бу топчыланды.
 Кара башка кумдус бөрүкти
 Кептей жазап ол кийди.
 Саадакка толо кастактарды
 Санаа жеткенче көп лө салды.
 Жаазыла кожо саадакты
 Жардына жазап жүктей кийди.
 Курч узун болот үлдүзин
 Келтегей сол жалмашка илди.
 Теменедий чичке курч учту
 Темирден эткен жыдазын
 Кийин жанында ол эптү
 Канжаага тургуза бу буулады.
 Канду жууга керектү чүмди
 Көдүре мында ол кийинди.
 Көдүре кийинген соңында,
 Көгүс-буурдан жакару берди:
 «Кан-Шуру уулчагысты,
 Калак, эжим, сен ыйлатпа.
 Тойу-ток тудуп, чуулап,
 Түни-түжи чыдат, кичее.
 Жууны жер үстинде өткүрзем,
 Жаан ла болзо одус жыл болор.
 Жескинчилү келген өштүлөр,
 Желбеген омордын бажында,
 Жуу элбеп, тын өткөжин,
 Женерге база одус жыл жедер.
 Андый да болзо, ажарулу
 Амыр, ырысту ла жадыгар.
 Жалбышту, косту ол отко
 Жалан канду буур тиштебегер.
 Жаан ла бийик туу бажына,
 Жакып жадым, слер чыкпагар.

Жаман, каршулу жеткерлер
Жүрүмде болордон айабас» –
Анайда айдып абакайын
Алтай-Буучай окомдоды.
Ак-Чечек онын ол сыйнын
Алаканла база жардын
Анда эмди сыймап койды.
Кабайда жаткан жаш уулын
Канча катап окомдоп салды.
Алтын өргөөнүн ол ичи
Алтындалып, шын артты.
Алтай-Буучай үйден чыгып,
Адын, Кайчы-Жееренди, жеп-женил
Анда мине соккон турды,
Ары болуп атанып ийди.
Ак малынын жаказыла,
Албатынын ортозыла
Өдө конуп барып жатты,
Өрө, төмөн, ичкери көрөт.
Түрген-түкей ол желиштен
Түрген манташка бу көчти.
Жаан элбек төрөл жеринен
Жаны чыгып ыраап барды.
Эр бойында амыраш жок,
Эржине адына сооду жок
Узун жолды көстөп алып,
Учуртып ла ол бараатты.
Канча жаан, бийик тайганы
Кайчы-Жеерен ажа конот.
Канча тайыс, терен сууны
Кече конот жуучыл ат.
Алтай-Буучай ажарулу
Анда барып ла жадат.
Анайда жүрүп отурганча,
Солун жерге кирип калтыр,
Сонуркап көрүп жүр ле турат.
Кенетийин агаш жакада
Кайчы-Жеерен жуучыл ат
Колдорун анда алынбай,

Кийин буттарын тартынбай
 Тура тўшкен турбайтты.
 Тургуза ла Алтай-Буучай
 Тын жардак ол ўниле
 “Тура тўшкенин не?” – деди.
 Кан-Јеерен јуучыл ат
 Каруузына чике айтты:
 “Јелбегенди кўрўргў болуп.
 Јаныс ичкери ајарадын.
 Туура да ајарар керек.
 Тын оштўлер бу ла јуукта
 Сенле соғужарга белен
 Сакыгылап јат он јанында”.
 Алтай-Буучай он јанына
 Аланзулу бу ајарды.
 Ыраак јок арка јакада,
 Ыжык кўлўткў бойында
 Ўч баатыр Алтай-Буучайды
 Ўттей кўргўлеп тургандый.
 Черўзи кийин јанында
 Чек јууга белен турдылар.
 Ичи јаан баатыр эм болзо,
 Ичкери јортуп, кыйгырды:
 “Кўлўк болзон, Алтай-Буучай,
 Кўрежип, соғужалы ба?”
 Андый суракка карууны
 Алтай-Буучай јандырбады.
 Талазак оборлу баатыр
 Тургуза ичкери јортты.
 “Аткыр болзон, адыжалы!
 Айт тўрген каруузын!” – деди.
 Угуп алган Алтай-Буучай
 Унчукпады бу да тарый.
 Ўчинчи анда ол баатыр
 Ўскедеп ичкери јортты.
 “Ўлдўле чаап болорын ба?
 Ўлдўден де ўлзў, јакшы!”
 Ўни жардак ол ло баатыр
 Ўчинчи болуп, кайра турды.

Алтай-Буучай аамай дежип,
Анда озор кыйгырышты.
Колдорын өрө көдүрип,
Корон-ачу сыгырышты.
Алтай-Буучай анайда ок
Алакан жайып сыгырды.
Анан лаптап көрүп турза,
Алдында баатырлар, черү
Айдары жок изү күнде
Анда үзе женил кийинтир.
Алтай-Буучай көк айаста
Ак-Буркан бу кудаыына
Жеримнин бир талазына
Жуулап өштү табарды деп,
Жаан комудал ол жетирди.

Көп тө өйлөр ол өтпөди,
Көк айастын бу ла түбин
Кара булут туй бүркеди,
Кызыган кей соой ло берди.
Кара туман кару жерден
Кейге бийик көдүрилди.
Күннин көзи чек бүркелди,
Корон соок тура берди.
Анда ла жер үсти эмди
Ак кыру, карла жабылды.
Аайы жок салкын сокты.
Агаш-таш көжүгендий,
Араай ла кыймыктап турды.
Баатыр Алтай-Буучай эмди
Баатыркаган бу черү жаар
Кайчы-Жееренди учуртты.
Көжүген ардак үч баатыр
Камык черүзин бу баштап,
Алтай-Буучайга удур
Анда жылар-жылбас келди.
Соокко көжүген үч баатыр
Согушты Алтай-Буучайла
Үч жандай үлдүлежип,

Үч коноктон чабыштылар.
Калганчыда үч баатыр
Каны агып бого өлди.
Арткан көп жуучылдары,
Ары өдүп тын үлдүлезе,
Алтан муннан бу өлөт.
Анан учына чыгала,
Бери өдүп үлдүлезе,
Бежен муннан кырылат.
Жаан шыркалу жаныс жуучыл
Жалаңда ол жада, айтты:
"Ака-ийиндү эки каан
Алтай-Буучайды жуулаарга
Үч баатырлу көп черүзин
Үйдеп ийген ол эди" – деп,
Араай айткан ол бойынча
Анда өлө берген эмей.
Андый эрмекти угала,
Карындаш каандар барын билип,
Керектебей, Алтай-Буучай
Желбегенди бу сананды.
Желбегеннин эм черүзи
Жалан курт-конус, аспандар,
Жыландар ла томоноктор.
Олорды бу жоголторго
От-жалбыш, өрт ол ло керек.
Карарып турган аркада
Кайын агаштар көп болгонын
Кайчы-Жеерен чокумдады:
«Кайын тостон көп сойоло,
Көп кармаксаптан кезип ал.
Кара чымыл, томонок, сеек
Карануй жердин черүзи болор.
Карануй түнде тосты өртөп,
Кармаксапка кадап тургусса,
Камык сеек, томонок, чымыл
Жарык отко жуулып чогулар.
Жалбышка канаттары күйер,
Күлүктөрдүн көп жаны

Кызыл јалбышка күйүп өлөр,
 Кара јерге түжүп кырылар».

Керектү бир јакылтаны
 Алтай-Буучайга ады
 Анда эмди чике айдала,
 Анан ары манын улалтты,
 Агаш аразы јаар ол ууланды.
 Арка ичинде көп кайын
 Агарып турат коп-коо.
 Алтай-Буучай көп тосты
 Анда сойып атка артты.
 Солун јерле Алтай-Буучай
 Сурт этире сала берди.
 Арка јакалай ат изи
 Анда чокум арт калды.
 Јелбегенле согужар болуп,
 Јүре ле берди Алтай-Буучай.

Анан ары алып-баатыр
 Алкы бойы амыр билбей,
 Адына эм сооду бербей
 Алдыгы орооннын өштүзиле, –
 Јелбегенле јер үстине
 Јендежер јууга барып јатты.
 Күмүштелип чыккан күн эм
 Күрееленип бу кырдан ашты.
 Карануй түн ол кирерде,
 Кайчы-Јеерен јуучыл ат
 Күчтү-чакту Алтай-Буучайга
 Куучындап турды мынайда:
 «Јаан удабай түн кирер.
 Јелбеген јеринен атанып,
 Јерге отурып амырабайтыр,
 Јетире тойо ажанбайтыр.
 Јелбер түктү көк бука ады
 Јеринен чыккалы сооду јок,
 Јемзеп өлөн отобойтыр.
 Јетире чагы чыгып калтыр.
 Карануй түн ортозында

Кызыл јалбышка күйүп өлөр,
Кара јерге түжүп кырылар». Керектү бир јакылтаны
Алтай-Буучайга ады
Анда эмди чике айдала,
Анан ары манын улалтты,
Агаш аразы јаар ол ууланды.
Арка ичинде көп кайын
Агарып турат коп-коо.
Алтай-Буучай көп тосты
Анда сойып атка артты.
Солун јерле Алтай-Буучай
Сурт этире сала берди.
Арка јакалай ат изи
Анда чокум арт калды.
Јелбегенле согужар болуп,
Јүре ле берди Алтай-Буучай.

Анан ары алып-баатыр
Алкы бойы амыр билбей,
Адына эм сооду бербей
Алдыгы орооннын өштүзиле, –
Јелбегенле јер үстине
Јендежер јууга барып јатты.
Күмүштелип чыккан күн эм
Күрееленип бу кырдан ашты.
Карануй түн ол кирерде,
Кайчы-Јеерен јуучыл ат
Күчтү-чакту Алтай-Буучайга
Куучындап турды мынайда:
«Јаан удабай түн кирер.
Јелбеген јеринен атанып,
Јерге отурып амырабайтыр,
Јетире тойо ажанбайтыр.
Јелбер түктү көк бука ады
Јеринен чыккалы сооду јок,
Јемзеп өлөн отобойтыр.
Јетире чагы чыгып калтыр.
Карануй түн ортозында

Кайын тосты эмештен
 Кармак сапка жапшырала,
 Канча јерге кадай тургус.
 Кайын тоско от камыссан,
 Канча чымыл, томонок, сеек
 Күйүп турган отко келер.
 Келип јууктаза, канаттары
 Күйүп јерге түшсе, ончозын
 Кыра базып өлтүр» – деп,
 Анда ады ээзине айтты.
 Алтай-Буучай адына
 Алкыш айдып, адылды:
 «Айткан эпти өй өткүрип,
 Катап тегин не айдар!»
 Кайчы-Јеерен унчукпады,
 «Калас не кизиреер» – деди.

Карануй түн јерден ала
 Көк тенериге јетире кирди.
 Кайчы-Јеерен јуучыл ат
 Кандый да јерге тура түшти.
 «Өлөр јерис мында ба?
 Өзөр јерис мынан ба?» – деп,
 Алтай-Буучай адынан
 Анда түжүп ол сурады.
 «Өлөргө бого келбедис,
 Өштүни јенерге келдис» – деп,
 Кайчы-Јеерен јуучыл ат
 Көксинен чыгара ол айтты.
 Алтай-Буучай бу адын
 Айлана базып, јалын сыймады.
 Арчымактан аш чыгарып,
 Айакча суланы адына берди.
 Алаканча курутты бойы јиди.
 Анайып эмеш амырайла,
 Алтай-Буучай кайын тосты
 Кармаксапка кескен агашка
 Кадап, жапшырып белетеди.

Көп јерге оморды тургузып,
Күйдүрип анда баштады.

Көп тө өйлөр ол өтпөди,
Кара чымыл, сеек, томоноктор
Күйүп баштаган бу отко
Күргүлип, күйбүреп бачым
Келгилегени кайкал болды.
Куйундалып келеле, отко
Күйгүлеп, өлгүлеп турдылар.
Карануй түнде бу ла от
Күндий жарык болгон оморго.
Эбире ыраак ол туулар
Эмди анда күүлеп турды.
Аркада агаш-таштар
Аайы јок шуулаштылар.
Анайып томонок, сеектер
Аайы јок анда кырылды.
Тын да көп өйлөр өтпөди,
Түн өт јаткан ол јерде
Туунын, суунын ээлери
Тудуш эбире күүлей берди.

База эмеш өй бажында
Боро туман бу борлоп,
Бийиктеп өрө ол чыкты.
База эмеш өй өткөндө
Күннин-айдын алдына
Кара-боро туман кайнап,
Төмөн јаткан бу јерге
Табынча түжүп јайылды.
Алтай мында силкинди,
Ак талайлар чайбалды,
Ак балыктары собурылды,
Анда-мында чачылышты.
Кайчы-Јеерен эрјине ат
Кандый айалгалар болорын
Ажындыра сезип ийтир.
Амырап алган Јелбеген

Жер жарыыр алдында
Жер силкеништен ойгонып,
Жер үстин эмди бүркеер
Жүзүн көп томонок, чымыл
Черүзи жок ол болгонын
Чүрче ле мында бу билди.
Тура жүгүрип, жоктозо,
Түмен томонок, сеек черүзи
Та кайда барган, билбес.
Тумчугыла кей жыткарды.
«Э-э, Алтай-Буучайдын
Эмеш жыды жытанат.
Эмди озор согушта
Эр бойы кул бодолду
Бажын болзо кестирип,
Буттарына салдырар.
Буттарын эмди томуртып,
Бажына ол чоктырар» –
Жүректен чыгара ол айдып,
Желбер түктү көк бука адына
Жеп-јенил чурап минди.
Жылан, бака, өскө дө черүзин
Жылгыр эмди ол жууга
Жылдырарга сананды.
Жыт соккон жер јаар
Жылыжып, калыжып черүзи
Желбегеннин кийнинен
Јенил, бачым ол барды.
Желбер көк бука атту
Желбеген кенертен чочыды.
Јарт јерден онын алдына
Јаан туудый Алтай-Буучай
Јылт эдип тура берди.
Көргөн онын көстөри
Көк тенери жылдызындый
Көрнөтөлип мызылдайт.
Көксинин жалбагы
Күннин көзин ол бөктөйт.
Кийин јанында кырларды

Кожо бөктөп турганы
Кан-Алтайда Алтай-Буучай
Качан да өлбөс тынду,
Кызарып каны акпас,
Өзөр онын жажы жок,
Өлөр онын жаны жок.
Желбеген онойдо сананды,
Же жууда женерине иженет.

Алтай-Буучай колында
Ай жаазын беленге туттыр.
Он колынын карызында
Оны жок курч болот үлдү
Чындык учун согушса,
Чабыжарга белен эмтир.
Желбер чачы жайылып,
Желбеген күчсинип кыйгырды:
«Кайдан келген кижиси сен?
Кайдаар барааткан сен?
Ады-жолун сенин кем?
Ада-энен кемдер болор?»
Алтай-Буучай жоон үниле
Айткан сөзи бу мындый:
«Жаткан жерим күндү Алтай,
Жер алдынын күлүгин көрөргө,
Жеримнен чыккан кижиси мен.
Алтай жеримде жон мени
Алтай-Буучай деп адайт.
Ада-энем эрте жажымда
Аайы жок оорып өлгөндөр.
Бийик көк ол тенериде
Буркан деп кудайым бар.
Жаткан чанкыр Алтайымда
Жер-Киндик-Эне ээлү мен.
Солоны сүрлү Кан-Алтайда
Суузап ичкен суум бар,
Сунуп жүрген жерим Алтай.
Сен кандый кижиси болорун?
Суузап ичкен суун кайда?»

Сунуп баскан јерин кайда?» –
Алтай-Буучай ол баатыр
Анайда өштүден сурады.
Јелбер түктү көк бука атту
Јелбеген күлүк бу айтты:
«Јер алдында Эрлик-бийдин
Јелбеген деп баатыры мен.
Јер алдында аккан суулар
Јажына суузыныс болгон.
Јарыгы јок јер алды
Јажына јаткан јер эмей.
Јелбер көк бука атту
Јелбеген баатыр бу мени
Алтай ўстинде јуртаган
Алтай-Буучай баатырды
Јуулазын деп мени ийген.
Јула-сўнезин экелзин деп
Јана баспас јакылтаны
Јакарарда мен келдим.
Је карын, акту бойын
Јолукканын меге ырыс.
Јуулажар јер бу элбек,
Јуу-чакты баштайлы» – деп,
Јелбеген јылан, бака черўзин
Јылгыр анда ичкери божотты.
Јана болбос Алтай-Буучай
Јарсылдада ол каткырды:
«Јаныскан келген кижиге
Јылан, бака черўзин салып,
Јуу ачкан бу баатырды
Јўрўмде јаны көр турум» – деп,
Алтай-Буучай айдала,
Ак кайын тозына отты
Анда кўйдўрип ол ийди,
Ачу-корон сыгырып ийди.
Јууктап келген јылан, бака
Јимекейленип оосторын ачты.
Алтай-Буучай тосто отты
Алдына келген озор ўстине

Аайы жок тыныда ўрди.
Ак жалбыштан изў кей
Жылан, бака ол ўстине
Жайыла соккон кийнинде
Терелери изўге алдырып,
Тургуза ла кўйе бербей.
Тырландажып турала,
Тыны ўзўлип, тымыйт.
Ээчий оройтып келгендери
Эмештен тирў ол арткан.
Жык өскөн жыраа, кулузында
Жылан, бака, келескендер,
Чымылдар ла томоноктор,
Чойлошкон ло жүзүн курттар
Канайып та арткылап, эмди
Кан-Алтайда өскөн дежет.
Кожо ло озо ол келген
Келескен, ончо жыландар
Анда изў оттон, кейден
Артпай ўзези өлгүлеген.
Арт-учында Желбеген
Жаныскан ла бу артты.
Жаман ўни анда чыгып,
Ок-жаазын ала койды,
Ондо атты Алтай-Буучайды.
Куйакка тийип ол октор
Кайра чарчап јерге тўжет.
Канча бар окторы ол
Калас эмди адылтыр.
Ўзе черўзин, окторын
Ўзе јоголткон Желбеген
Ўлдўзин кыннан чыгарып,
Ўзўги жок чынырып,
Алтай-Буучайдын ўстине
Анда чурап келбей кайтты.
Алтай ўстинин баатыры
Аланзыбай курч ўлдўзин
Кыннан мында ушта тартып,
Колында ўлдўлў өштўнин

Колын анда жалкын кептү
Кезе чаап ийбей кайтты.
Желбеген алгырып ийеле,
Желбер көк бука адыла
Жалкын кептү ары болды.
Жедижип оны өлтүрерге
Алтай-Буучай кийнинен
Аткан октый эм түрген
Јууктажып бу бараатты.
Јаазына окты салала,
Желбегеннин сыртына
Јетире шыкап ол атты.
Жалкын кептү учкан ок
Желбегеннин өкпөзин
Јарымдай тийип ол өттир.
Кенетийин анда Желбеген
Кара-Калтар эмди атту
Кандый да баатыр эм болуп
Кубула берген ол турды.
Карсылдада каткырып,
Кайа көрүп, ичкери барып,
Јердин оозы – тамыдөөн
Желбес эдип адыбыла
Калыдып ийген ол турды.
«Э-э!» – дейле, Алтай-Буучай
Эмди онын кийнинен
Кайчы-Јеерен јуучыл адын
Карануй төмөн калытты.
Јер оозынан бу төмөн
Јык карануй ол болтыр.
Кайчы-Јеерен јуучыл ат
Курч көстөри јылдыстый
Карануйды өткүре көрөт.
Кара-Калтар атту баатыр
Кара јерди манла өдүп,
Кайра болзо, бир ле көрүп,
Там ла там ырада бараат.
Тамы деген алдыгы ороон
Түн карануйы тын болтыр,

Түрген барарга күч эмтир.
Кайчы-Јеерен атты ээзи
Кенерте анда тур деди.
Кайчы-Јеерен тура түжерде,
Кастак окты Алтай-Буучай
Јаага јазап быжу салып,
Јүрүп отурган јери јаар
Кириштен анда бу божотты.
Курч кастак јалкын кептү
Карануйды јаара кезип,
Күн јаркынын ол јарыдып,
Капшай ичкери сунарга
Коркышту јаан арга берди.
Качкан баатырды истежип,
Камык јерди өдүп бараат.
Карануй јердин суулары
Кара талай ол эмтир.
Кырлары да бийик јерлер
Карануй јер бу алдында
Кан-Алтайдагы эм чилеп
Карануй јер түндүгине
Кадала түртүлген эмтир.
Кырлардын анда ортозында
Каргаа учуп учына јетпес
Кара кумакту чөл јадат.
Кускун учуп учына јетпес
Куу кумак чөлдөр чөйилет.
Канча талай, суулар кечип,
Калганчыда Алтай-Буучай
Куба чөлдин ол учында
Куу таш јаан өргөөни
Көстөриле чокум көрди.
Кайчы-Јеерен исле келип,
Кара туунун бажына чыгат.
Карап Алтай-Буучай көрзө,
Кара тайганы бу төмөн
Казалап ат түжүптир.
Куу таш јаан өргөөгө
Келип токтогоны јарт.

Кара-Калтар ат болзо,
Куу таш өргөөнөн ары
Көк өлөндү жаланда
Куйругыла шыйманып,
Отоп жүргени көрүнди.
Оны көргөн Алтай-Буучай
Кара тайга бажынан
Казалап түрген ол түшти.
Куу өргөөни эмди көстөп,
Кайчы-Јееренди мантатты.
Ат чакыга једе конуп,
Адын анда буулап ийди.
Эрлү бүткен Алтай-Буучай
Эжикти бачым ачала,
Куу таш ол өргөөгө
Катуун эмди бу тартынып,
Кирип келген ол турды.
Кирип келеле, көр турза,
Кара ширеенин үстинде
Камду төжөк төжөнгөн,
Кара киш жууркан жабынган
Кара сагалы барбандап,
Кижиге уйуктап ол жатты.
Эпши жанында үй кижиге
Эм унчукпай ол отурды.
Эзен-амырын сурашты,
Эмеш-умаш ой бажында
Эр бойы Алтай-Буучай
Эм бу кем деп јилбиркеди.
Айлу-күндү јерге жүрүп,
Айланып, жанып келеле,
Амырап јаткан кижиге деп,
Айылда отурган бу абакай
Айда салганын билбей калды.
Акту бойы үй кижиге
Ада Эрлик кызы болтыр.
Камду јылу төжөктө
Карамтыгып јаткан эр
Кара-Калтар ол атту

Кара-Бөкө баатыр туру.
Айлу-күндү алтайга жүрүп,
Алтай-Буучай баатырга ол
Аттыртып алып жанган деди.
Алган шырказын эмдеделе,
Ан терези ол төжөктө
Амырап јатканы ол болтыр.
«Амырагай, ойгонзо мени
Албаты ортодо жүрү дегер» –
Анайда анда айдала,
Айылдан чыкты Алтай-Буучай.

Кара-Бөкө амыраганча,
Калык-јоныла Алтай-Буучай
Көгүстен ол куучындажат.
Көрөр болзо, көп албаты
Күндү, айлу алтайдан
Кулга келген ол болтыр.
Калганчыда Кара-Бөкө
Күндү јерде Алтай-Буучай
Кан-Шуру деп уулду деезде,
Кара-Калтар ол адын
Јелбер түктү бука ат эделе,
Јелбеген болуп бойы кубулган.
Эрлик-бийдин ол эмди
Эрмек-сөзинен бу чыкпас
Эн күчтү күйүзи ол деп,
Эрмектешкен албаты
Анда ончозын айт берди.
Арт-учында Алтай-Буучай
Акту бойынын ол адын
Албатыга адап берди.
«Өлөргө слер бу јерге
Өнөтийин келдигер бе?» – деп,
Ондо јуулган ончо калык
Оосторын ачып кайкашты.
«Эмди ле слер бу ончогор
Эрмек-сөс ол јоктон
Эне болгон алтайаарга

Эбирip jakшы jаныгар» – деп,
Эл-јонго учында айтты.
Эне алтайга баштап барар
Башчыны анда таап алдылар.
Башчыла кожо ол ончозы
Ондо ло кӧндӱгип јандылар.
«Ончозы јерине јетсин» – деп,
Алтай-Буучай кӱӱнзеди.
Албан, олјодо јӱрген јон
Алтайын кӧстӧп јандылар.
Алтай-Буучай Кара-Бӧкӧнин
Айлы јаар амадап барды.
Кайчы-Јеерен јуучыл ады
Кичинек те онон айрылбайт.
Катап ла ээзи ӧргӧӧгӧ кирди,
Кайчы-Јеерен чакыда артып,
Кара-Калтар атты ајарат.

Куу таш јаан ӧргӧӧгӧ
Кирип келди Алтай-Буучай.
Киш тӧжӧктӧ ол јаткан
Кара-Бӧкӧ ол баатыр
Кенерте кыйгыра салды.
Курч ӱлдӱзин тудунганча
Тӧжӧгинен тура јӱгӱрди.
Кирип келген Алтай-Буучайды
Калып чыгала чабарга эмди
Кӧдӱрип алган ол эмей.
Алтай-Буучай ӱлдӱзин
Анда тӱрген колго алып,
Јер алдынын баатырыла
Јуулажарга белен турды.
Јер ӱстинин баатыры
Јеткерлӱ ол Кара-Бӧкӧни
ӱйден чыгарып алала,
ӱлдӱлежерге сананды.
Алтай-Буучай тескерлеп
Айылдан мында чыкты.
Кӱнӱр ӱндӱ Кара-Бӧкӧ

Кынай жууктап келерин
 Алтай-Буучай сакып турды.
 Арт-учында экү мында
 Жуучыл эпчилин алынып,
 Жууктажып, үлдүле чабышты.
 Үлдүлерле чабышканда,
 Үзүги жок чынкылдаш
 Үзе жерлерге жаңыланат.
 Үзе тындулар кайкажат.
 Жер алдынын шулмустары
 Жер сайын кыймырашты.
 Кайчы-Жеерен жуучыл ат
 Кара-Калтар өштү адын
 Көстөп, кырныкай турды.
 Кара-Бөкөгө оны жууктатпас,
 Кожулта күч берерден айабас.
 Келип, Алтай-Буучайды да ол
 Тееп, чапчыырдан болгой,
 Тиштеерден де маат жок.
 Кара-Бөкөнүн он колы
 Качан ок жазылган эмтир.
 Желбеген бүдүмдү болордо,
 Жетире кезе Алтай-Буучай
 Курч үлдүзиле ол чапкан,
 Кубулгазын учун, байла,
 Жагыдан колы ол өскөн,
 Жуулажарда колы күчтү.
 «Истеп мени келген болзон,
 Иргемде сени өлтүрерим» – деп,
 Ийиктелип, Кара-Бөкө
 Ичкерлеп, тескерлеп согужат.
 Кара болот ол үлдүзи
 Кап ортодон сына берди.
 Капшай ла узун бычагын
 Кыннан оны бу уштыйла,
 Алтай-Буучайга удур
 Анзырап согужа берди.
 Алтай-Буучайдын үлдүзи
 Алып өштүнүн бир өйдө

Алтын топчыларын түгезе
Анда сөгө чапкан турат.
Көп тө ой ол өткүрбей
Курын да кезе ол чабат.
Келе, келе куйактарын
Кийин, алды бу јанынан
Кыйа-тейе үлтүреде
Кезе чапканын Кара-Бөкө
Кезе билбей ол турды.
Кејегезин де кезе сокконун
Јаны ондоп ол јүрди.
Јаңы узун оның бычагы
Јарымдай база ол сынды.
Јаазын анда Кара-Бөкө
Кере тарткан бойынча
«Кастак октон өлөрин!» – деп,
Коронду огын ол божотты.
Коронду ок Алтай-Буучайга
Келип тийеле, тыгынбады,
Кара јерге түже берди.
Калганчыда Кара-Бөкө
Капшай алды јыдазын.
Канча бар эмди күчиле
Кара-Бөкө Алтай-Буучайдын
Куйакту ол төжине
Кадай мында сайарда,
Курч шибегейдий ол учы
Кырс этире сын калды.
Кара јерге чачылганы
Курч көскө дө көрүнбеди.
Калганчыда Кара-Бөкө
Кандый јуу-јепселле эм
Алтай-Буучай баатырла
Анда неле бу соғужарын
Тын манзаарып сананды.
Тон неме ол болбосто,
Табылгы сапту камчызыла
Талайып Алтай-Буучайды
Талдыра мында соғоло,

Тынын үзерим деп иженди.
Тын күчтү Алтай-Буучай
Табылгы сапту ол камчыны
Кара-Бөкөнин бу колынан
Капшай ушта соккон турды.
Калганчыда жер алдынын
Кара-Бөкө ол баатыры
Алтай-Буучайдын төжине
Анда чурап, бакпырлап,
Курт чылап тырландап,
Күчи чыгып бу согужат.
Эки баатырдын кабыжынан
Эрлик баатырынын жери
Эреми жок силкин турды.
Эн учында Алтай-Буучай
Эки будын кезе чапты,
Экилезин бажына салды.
Эн сонында мойнын кезип,
Эмди бажын будына салды.
Кара-Бөкөнин кара каны
Кара жерге шинибей
Көлдөлө жада ол берди.
Курт-конустар да жибей,
Качып анда баргылайт.
Калганчыда Кара-Бөкөнин
Кожо журтаган ол эмеени
Келип, ыйлап, Алтай-Буучайга
Капшай мени өлтүр деди.
Кайра алтам бир базала,
Алтай-Буучай бу айтты:
«Акту кижини качан да мен
Айлу-күндү Алтайда да
Качан да жууда өлтүрбеем.
Карануй жер де алдында
Каршузы жок акту кижини
Качан да тегин өлтүрбезим», –
Куучынын мында түгезип,
Кынына үлдүзүн ол сукты.
Сиркиреп турган жер алды

Силкинижи токтоп калды.
Кайчы-Јеерен јуучыл ады
Кара-Бөкөнин бу адыла
Келип бого согушпады.
Кайчы-Јеерен эрјине ат
Керек јокко табарбайтыр.
Кара-Калтар ат эмди
Кара-Бөкөнин үйине
Кару эрјине болуп артты.
Капшай ла јер алтайына
Көдүрилип эм чыгарга
Алтай-Буучай бачымдады.
Адына түрген минеле,
Атанып анда јер оозына
Аткан октый учуп ийди.
Алыс јердин бу алды
Аайы јок шуулап артты.
Анча-мынча өй бажында
Алтай үстине чык келди.
Ал санаазы јарый берди,
Арка-сыны јениле берди.

Ару кейди јетире тынып,
Арка-бели јенилдей берерде,
Алтай-Буучай јаан кырды
Анда кодоро ол алып,
Јердин оозын ол туула
Јазап бектеп јаап салды.
Үстинен оны кодорорго
Үстиги јерде баатыр јок.
Алдынан өрө ачарга
Алдыгы јерде алып јок.
Јаан кырдын төзине
Јаан, уур таштарды
Алтай-Буучай бу эмди
Айландыра анда ол чокты.
Јер оозынан ыраак јокто
Јаан суу агып јатты.
Једип келип Алтай-Буучай

Јүзин-оозын арулап јунды.
 Кайчы-Јеерен адына минип,
 Кайра айлы јаар бурыды.
 Көндүгип јортор алдында
 Коркойгон карганак јолукты.
 "Алтай-Буучай деп сени
 Алдынан бери билерим.
 Чым туруп, јазап ла ук.
 Чын, судур бичигинди
 Ада-энен, өлөр алдында,
 Апарып, ыраак куй ташка
 Жажырып суккан ол эди.
 Јон ортодо јаандап өстин,
 Јер үстинде өштүлеринди,
 Јер алдынын јелбистерин
 Јендеп, јонго ырыс экелдин.
 Салым керегинде бичикти
 Саат өй өткүрбей оны
 Таап алзан мөринг болор.
 Таап болбозон, шорын туру.
 Бу ла барып јада оны
 Бедреп, таап алар учурлу" –
 Онойдо айткан карганак
 Ол ло тарыйын јогол калды.
 Тогус чар ол терезинен
 Тын өрүген камчызыла
 Кайчы-Јеереннин сол јалмажына
 Кирелү тын согуп ийди.
 Кайчы-Јеерен аткан октый
 Кейге көдүрилип ол учты.
 Күүлей берди кей табыжы.
 Кей соогы Алтай-Буучайдын
 Көгүс-сынын сергидет.
 Көрүм, билгири эбелет.
 Өскөн төрөл бу ла јери
 Өзөктө ол көрүне берди.
 Сол јаны јаар ол ајарза,
 Сүүри бийик бу сойок
 Көс алдына тура берди.

Кара-кара кайа таштар
Курч көстөрине көрүнди.
Корчок бүдүмдү кайага
Чокумдап жууктай бу жортты.
Чак бу куй таш болор деп,
Алтай-Буучай ол сананды.
Анда оны эбире ајыктап,
Кайчы-Јееренди таш тектирге
Келип түжеле, бу тургусты.
Кодыр ташты колло ийдерде,
Күркүреп туура ол јылды.
Куй ташка Алтай-Буучай
Коркушту сүүнип, кире конды.
Бүткүл ичин тибире басты,
Бир чогул таштар көрүлди.
Чогул таштарды чачарда,
Чой кайырчак ол ло турды.
Ача тартып бу ајарза,
Торколо орогон экче таш
Томра анда салынтыр.
Оронтыны чечип көрзө,
Ондо жука экче ташка
Толотоло ойо, чийе тартып,
Темдектеп бичигени мындый:
"Јаштары јаан эне-адан
Јаан тымудан јада калар.
Озо алган үйингле, уулыс,
Онду јат болорын ба?
Санаалу деп бир көрүнөт,
Санаа булгазы база бар.
Таш судур бу бичигисти
Табылу бого ло арттыр.
Отту јууга барар алдында
Ойто келип кычырып тур.
Карыйла өлгөн эне-аданды,
Көк аястан Буркан јанды
Качан да слер ундыбагар,
Кудай, өбөкөни ундыбагар".
Судурды кычырып баатыр,

Сүрекей кайкап сананды:
"Алтын-Ай абакайымла
Амыр, өп-јөп лө јуртайдыс...
Кандый андый булгак санаалу?
Кандый база кижиде аларым?"
Таш судур ол бичикти
Торколо ойто ороп ийди.
Чой кайырчакка чек салып,
Чеберлеп какпагын ол јапты.
Козыр-козыр оок таштарды
Көдүре үстине јаап чокты.
Көк јаан ташты јылдырып,
Катап куйды јаап койды.
Кайчы-Јеерен адына минип,
Көнкөрө сойоктон ол түшти.
Кайра јанып ол келедип,
Кабайда уулын сананды.
Каткырар шылтак ол јокко
Каткырбас бойы каткырды.
Сүүнер учурал јок јерде
Сүүнбеген бойы ол сүүнди.
Келееткен јолдон туура барып,
Кырларга ол чыгара јортты.
Канча кобыларда болуп,
Көп суулар да кечти.
Кырлар ортодо јаландарда
Кызыл јараш түлкүлерди
Канча керек – адып алды.
Комдолгон јаан суулардан
Кара јараш кумдустарды
Канча керек – анчаны ла
Керектеп адып ла алды.
Канча айры ол мүүстү
Сыгындарды база адып,
Семис эттерди от салып,
Јыдыбас эдип кадырды.
Јазап јуунак артынып
Алтай-Буучай айлы јаар
Атанып ийбей бу мында.

Јелбеген эмес – Кара-Бөкөнүн
 Көп черүзин бу кыарда,
 Алтай-Буучай көп өйлөрди
 Анда өткүрген ол болтыр.
 Жолой андап бу жүрерде,
 Жылдар база ол короптыр.
 Алтай-Буучай көп өйгө
 Айлына эмди жанбаста,
 Алтын-Ай онын абакайы
 Ал санаага бастырды.
 Јер алдынын өштүзи
 Јелбегенле ол жуулажып,
 Јендиртип ол анда
 Јен јастанып өлгөн туру.
 Јаактары төмөн јаш акты,
 Јаантайын кунукту жүрди.
 Одус јылга жуудан јанарын
 Оны чыдажып сакыган ол.
 Ончо јонын амыр јадарга
 Ол јылдарда бу башкарган.
 Онон база ла одус јыл
 Ого-бого јетпей өткөн.
 Алтай-Буучай жанбас деп,
 Алтын-Ай учында сананды.
 Ак-Чечек бойынын сыйнына
 Анда мынайда ол айтты:
 «Јелбегенле жуулаш барарда,
 Јестен биске тын јакыган:
 Јалбышту, косту ол отко
 Јалан канду буур тиштебегер.
 Јаан ла бийик туу бажына,
 Јакып јадым, слер чыкпагар.
 Јаман, каршулу јеткерлер
 Јүрүмде болордон айабас». –
 Анайда ол сыйнына
 Айдып, кайкап турды.
 Алтай-Буучайдын бу эмди
 Ак-Боро адын чакыга
 Керектеп Алтын-Ай буулаптыр.

Кулагыла Ак-Боро бу ат
 Тындап турды куучынды.
 Алтын-Айдын айтканыла
 Алтай-Буучайдын уулчагы
 Аайы-теейи јок ыйлайтаны
 Ай кулакка амыр бербейт.
 Адазы онын өлгөн болзо,
 Азырап чыдадарга күч змей.
 Эмчек сүдине эм тойбос,
 Ээчий уй сүдиле умчылап,
 Мыны тойдырып турат.
 Мойнын койро толгойло,
 Мергедеп ийер күүни бар.
 Је эне кижии оны эт болбос,
 Јеткер эрге не де эмес.
 Ак-Чечек эјезинин бу
 Айткан сөстөринен јалтанат.
 Ак-Боро ат ол чакыда
 Алтын-Айдын сөстөрин ондооды.
 Алтай-Буучай ойинде бу
 Айлына јанып ол келбезе,
 Кабайда јаткан Кан-Шуруны
 Кандый да баатыр өлтүрер.
 Канайып ээзинин уулчагын
 Казыр ол керектен эмди
 Энезинен коруп алар.
 Эне уулын өлтүрерге јат,
 Кара-Күрен эрјине атка
 Канайып та айдар керек.
 Карын ырыска болуп
 Кара-Күрен бойы келип,
 Коштой бого тура берген.
 Ак-Боро иркиренип эм
 Алтын-Айдын јаман санаазын
 Кара-Күрен ол атка
 Капшай айдып ол койды.
 Анайып ла турганча,
 Алтын-Ай Ак-Чечек сыйнын
 Алдырып, јакылта берди:

«Алтай-Буучай јестеннин
Ак-Боро адын эм минип,
Јаан, бийик туу бажына
Јазап чыгала, эбире көр.
Нени көргөнинди үзе
Не де ундыбай меге айт».
Телекей үстин јарт көрөргө
Таш күскүни кайырчактын
Түбинен чыгарып берди.
«Түжүрбе» деп јакарды.
Ак-Чечек Алтай-Буучайдын
Ак-Борозын ээртеп минди,
Ары болуп јорто берди.
Өрө кырга чыгарга
Өкөрөктөдип мантатты.
Јаан ла бийик туу бажына
Јарымдай да ол чыккалакта
Ак-Боро ат тескерлеп турды.
Ат ачу-ачу бышкырып,
Карайлап, тескерлеп эмди
Кайра блаажып турды.
«Ак-Боро ат кыр өрө,
Ачу-корон ол бышкырып,
Канайып та чык болбоды» – деп
Кородоп, Ак-Чечек айтты.
«Кедери ары божот» – деп,
Калжуурып эјези айтты.
Кара-Күрен јесте адын
Коркыбай Ак-Чечек ээртеди.
Мине соккон ол бойынча
Мантада берди кыр јаар.
Кырдын тал-ортозын өдүп,
Кара-Күрен тескерледди.
Ачу-ачу бышкырып,
Айланып турды ол анда.
Ак-Чечек тын ачынды,
Айлы јаар бачым бурыды.
Алтын-Ай тын чуғулданды,
Арбанып, атка түкүрди.

Арт-учында мырындап,
 Ала-Сары адын экелип,
 Алдындагы бойынын ээрин
 Ала койып адын ээртеди.
 Ак-Чечек оны минеле,
 Ары болуп элес этти.
 Айыл түндүкте мүркүттөр
 Акшып, канаттар талбыды.
 Айыл төрдө эки айу
 Аайы жок огурышты.
 Эжикте эки тайгыл ийт
 Эмеш-умаш үргүледи,
 Элижип-селижип улыды,
 Эл-жонго кайкал болды.
 Эмди кандый ырым дежип,
 Эрмек-сөстөри көптөди.
 Алтай-Буучай кайтты не,
 Амыр-энчү жан келгей не?

Ала-Сары бийик тууга
 Анда түрген бу чыкты.
 Ак-Чечек жараш кыс
 Анда эбире көр турды.
 Алтын таш ол күскүле
 Айландыра жерди аыктайт.
 Алтай-Буучай жерине жуук
 Алтайда каандар жок болды.
 Таш күскүни күнге жанып,
 Там ыраада жерлерди
 Жууктада эм тартырды.
 Жилбиркеп көргөни эмди бу:
 Жер ле тенери бириккенинде
 Жерине жоны батпай барган,
 Ончо өскөн көп малына
 Одоры база ас болгон
 Каан кижжи журтаганы
 Күскүден иле көрүнди.
 Эки эр элбендешкени
 Эмди база көрүн турды.

Экүдин минген эрјине ады
Эм таныштый ол болды.
Эмди ончозын көрөлө,
Эбирип јанды Ак-Чечек.
Эјезине нени көргөнин
Эмеш кыскарта ол айтты:
«Кара јер ле көк тенери
Келип бириккен ол јерде
Калыгы јуртка батпас,
Канча малына одор јетпес
Каан кижі јуртаганы
Күскүге јарт көрүнди».
Алтын-Ай шүүй сокты:
«Алтай-Буучай бу јерине,
Айтпаза да, јуук эмтир».
Ак-Чечек сыйнына эмди
Айткан сөзи мындый болды:
«Јелбегенле согужып, јууда
Јендиртип Алтай-Буучай
Јер төжөнип јарт өлгөн,
Јал јастанып ады јыгылган.
Одус јылга ол јуулажарын
Озолоп айдып койгон эди.
Алтан јылга јанбаганы
Анда өлтүрткени эмди јарт.
Ол каанга элчи ийели,
Ол элчи болуп бойын бар.
Ого келип, угуза айт –
Одус јыл мынан озо
Алтай-Буучай јууга барган,
Атангалы алтан јыл өтти,
Айлына эмдиге јанбаган.
Айыл оды өчүп калды,
Ўйи, јоны, малы – ончозы
Ўргүлјиге ээзи јок артты.
Анайда ачык айдала,
Ак чаазында бичигемди,
Ачылбас эдип бөктөгөмди
Анда каандарга туда бер.

Артык сӱс айтпаска албадан,
Айлана согуп, бери јан».
Ак чаазынга мынайда
Алтын-Ай чокум бичиди:
«Аранай, Шаранай, бачым
Айлыска коркыбай келигер».
Ала-Сары атка минип,
Ак-Чечек сыйны атанды.
Ат изи јерде ле артты,
Акту бойы элес ле этти.

Алтын ӱргӱӱ ол ичин
Алтын-Ай арулап чӱмдеди.
Аш-тамакты кайнадып,
Айылчылар келерин сакыды.
Алтын кабайда уулчагаш
Аайы јок ыйлап баштады.
Эки эмчектин сӱдине
Эм де ол тойбоды, јарт.
Эки уйдын эки кӱнӱк
Эм сӱдиле де умчылайт.
Эмеш саат уйуктайла,
Эмчек эмерге багырат.

Элчиге барган Ак-Чечек
Элбирт эдип ӱскӱ каанга
Јалкын кептӱ јет бартыр.
Јараш јиит Ак-Чечек
Јерге аттан ол тӱшпей
Јакшылажала, бу айтты:
«Јестем менин Алтай-Буучай
Јуулажып барала, кайра,
Алтан јыл ажып, јанбады.
Абакайы Алтын-Ай эмди
Айалганы айтсын деп мени
Аткарган эди слерге» – дейле,
Ачпас дейтен ак чаазынды
Алдында турган эки эрге
Анда берип, кайра јанды.

Анан не болорын кыс
 Акту бойы сананбады.
 Какылта какшы бүүтти деп,
 Ланып келеле, эезине айтты.
 Элчиге жүрген эм сыйнын
 Эези Алтын-Ай мактады:
 «Эрлер келерин эмди бис
 Элбек белетенип сакыйлык.
 Кичүү сыйным эмес болзо,
 Карыгып бу өлөр эдим».
 Алтын-Ай ла Ак-Чечек
 Алтан жүзүн аш белетеди.
 Алтан тажуур ачу аш
 Артыгынча анда турды.
 Алтын өргөөнин ол ичи
 Алты катап алтындалды.
 Акту бойлоры болгожын
 Алтын таналу кийимин
 Ажарлу, чүмдүү кийгиледи.
 Бозогодон төргө жетире
 Бастыра алтынла кеелеген
 Кебистерин жайдылар.
 Келе, келе айылчылардын
 Келерин жүрексиреп экүү
 Коштой отурып сакыды.
 Санаалары жарык болды,
 Салым ырыс экелер дешти.

База да жаан удабады,
 Бозогодо ийттер бу үрди.
 Түндүктеги эки мүркүт
 Тумчуктарыла шатылдап,
 Тудуш акшып турдылар.
 Тышкары төрдө эки айу
 Тын огурып баштадылар.
 Алтай-Буучайдын аттары
 Алтын өргөөдөн ырабай
 Ай кулактарын сольй
 Анда тудуш туткулайт.

Жаан да база ой өтпөди,
Жарт жерден жалбырт эдип,
Энчү жерге элбирт эдип,
Эки солун каан келди.
Ак-Сары онын аттузы
Аранай деген каан болды.
Шодон онын аттузы
Шаранай каан ол болтыр.
Узактан озор көрүнерде,
Удура базып озорды
Алтын-Ай алакан жайып,
Ак-Чечек коштой базып,
Аранай ла Шаранайды
Анда уткып турдылар.
Аранай ла Шаранай
Алтын өргөө эжигинде
Алтын чүмдү чакыга
Аттарын эмди буулады.
Алтын өргөөнин эжигин
Ак-Чечек кыс ачты.
Онон Аранай ла Шаранайды
Ортозына туруп, колтуктап
Алтын-Ай бу кийдирди.
Аш-тамагы ол белен
Алтын элей-столго экүди
Анда жергелей отургусты.
Аш жакшызын жигиледи,
Аракы ачузын ичкиледи.
Аранай ла Шаранай
Арай эмеш калагылап,
Адазы жанынан айдыжат:
«Алтай-Буучай качан да
Агып каны төгүлбес,
Агару тыны үзүлбес
Алтай, кудайдан жайаанду
Алтайында бүткен баатыр деп,
Аайы жок оны мактап,
Адабыс бисти коркыткан.
Карып жажы жедип калган,

Кату эди үлтүреген
Карган кижини не угар.
Күүнигерди айтканаарга
Коркушту јаан алкыш слерге.
Күүнис слерге јок болзоос,
Күүнзеп бого келбес эдис.
Күүнзешкен бис катап ла
Көрүжип, јолугып калдыс,
Карып, өлгөнчө јуртаарыс».
Карындаш каандар анайда
Кару куучындажып отурды.
Кара-Күрен ле Ак-Боро
Кулактарын сергек тудуп,
Куучындарды јарт укты.
Кабайда јаткан уулчакты
Канайып олордон аргадап,
Кабайыла апарарын
Кожо шүүжип турганча,
Кан-Шуру ойгоно берди.
Кабайда бала ойгоноло,
Кижип кулагы тунгадый
Кыйгырып, чынырып баштады.
Келген каан айылчылар
Кыйа көрүп, уулчакты
Көрмөс, шайтан дешкиледи.
Алтын-Ай уулын эмизип,
Айылчылар айтканына санаазы
Анда кубулып баштады.
Анча-мынча эмизеле,
Эмчек баланы эмчекле
Эм тумчалаар ол дешти.
Алтын-Ай ла Аранай
Акара јок бала оозын,
Тумчугын јаба ол анда
Туй эмчекке тудуп баштады.
Кан-Шурунын бошпок колдоры
Канча кире сарбандаган.
Кичинек сабарлары эм
Көп катап чычандаган.

Боп-бошпок буттарын ол
Бачым, бачым көп тебинген.
Калганчыда мылтырт эделе,
Кыймыкташпай баргандар.
Кыскылтым онын жаактары
Кугарган он ол алынган.
Көстөринин алдында
Көгөртим темдектер бар.
Капшайлап энези уулчагын
Кабайына экелип ол салды.
Калын уйкуга бастырган деп,
Кенертен Шаранай унчукты.
Алтын-Ай айылчыларына
Аш-тамактан сал турды.
Ак-Чечек сыйны ологорго
Аракыдан улай бу урат.
Аранай ла Шаранай,
Алтын-Ай ла Ак-Чечек
Анан ары одош отурып,
Аайы жок жыргай бердилер.
Алтын өргөө табыштан
Ак айаска чыгара күүлейт.
Түндүкте эки ол мүркүт
Түбектен үндери чыкпайт.
Эжикте эки тайгыл ийт
Эдиске кире улып болбойт.
Тышкары төрдө эки айу
Тын огурып эм болбойт.
Кара-Күрен ле Ак-Боро ат
Киштеерге үндери чыкпайт.
Айыл төринде агаш ортодо
Аранай, Шаранай аттары
Келген өйдөн бу алала
Көлөтки серүүнде амырайт.
Көгүсте үни жардак жон
Канайып та тымык болды.
Камык малы одордо
Камалгазы чыккан немедий.
Көпшүп шуулаган суулар

Кожоны тунгак угулат.
 Јаныс ла алтын өргөөдө
 Јыргал, каткы, мактаныш.
 Јаш баланы өлтүреле,
 Јанды, кижиликти ундып,
 Кайткан эне, эрлер деп,
 Кудай алдында сананбайт.
 Күреште бөкө Алтай-Буучай,
 Кыс сөстөөрдө магы чыккан.
 Танма адар маргаанда
 Тын, чечен адышту дешкен.
 Ат јарышта онын ады
 Ала койор башкы јерди.
 Јойу маргаан јарышта
 Јүгүргендерди бу озолоп,
 База ла көрүп эм турзан,
 Баштапкы ла болуп чыгар.
 Јер-Киндик-Энелү деп оны
 Јер сайын улус айдыжат.
 Јүүлип карган адабыс та
 Јүрүми бек, каны акпас,
 Кудай бойынан анайда
 Кут, тын берип бычыганын
 Куучындап, бисти бүдүмчилеер.
 Көк төгүн ол ончозы деп,
 Аранай канча катап эм
 Анда маказырап айдат.
 Алтын-Ай јазап угала,
 Анайда ла бүтпей каткырат.
 Шаранай каан аказы ээчий
 Шак ла анайда шулулат.
 Ак-Чечек анда база ла
 Анаар ла каткызы шынкылдайт.

Алтай-Буучай өштүни јенип,
 Алтайын көстөп ичкери
 Анда көндүгип ол ийди.
 Чакпынду ончо сууларды
 Чек јенил кечип јүрди.

Бийик, жабыс тууларды
Бажына тееп аш келеетти.
Куу чөллө баатыр өдүп
Куу тоозынын көдүрбейт.
Јүзүн чечектү јаланла
Јортуп эмди келеетсе,
Эрлик јеринен эм чыккан
Эл-јон мында чубажып,
Јанып барааткан болтыр.
Јаныла олордын бу барып,
Јакшылажып ол өдөт.
Түн киргенин сезеле,
Түнөп алат бир јерде.
Түш келгенин ол билеле,
Токтомы јоктон ууланат.
Эргегиле бу шоорлойт,
Эриниле чөйө кожондойт.
Кату, ташту јолдорды
Карыкпай ла өдүп јадат.
Коомой, колосколу јерлерле
Коркыбай ла келип јадат.
Балалу аңдар балазын
Баатыр өткөн ол јерде
Бачым таштап ол ээчийт.
Уйалу куштар уйазын
Узакка эмди таштабай
Учуп эмеш ээчий барат.
Ады тын бышкырза,
Арка, тууларга јаныланат.
Алтай-Буучай чүчкүрзе,
Айландыра јерге торгылат.
Алтайда түн киргежин,
Ай јарыдып каткырат.
Күмүштелип тан атса,
Күн тийип, күлүмзиренет.
Келе, келе Алтай-Буучай
Калыгы јуртаган бу јерине
Јууктап келген ол болтыр.
Јүреги сүүнип келерде,

Сыбыскы деген ол кайды
Сыылада кайлап келеетти.
Күмүш кептү өргөөзи
Кичинек ле көрүнерде,
Каргыраа кайды бу чөйди.
Күлүк баатырдын тыныжы
Күн жылузыла биригип
Кейди там изидип ийди.
Кайчы-Јеерен јуучыл ат
Куш учушту келеедет.
Ак малдын ол јаказыла,
Албаты-јоннын ортозыла
Алтай-Буучай айлына
Анда там ла јууктады.
Албатызыла эзендежет,
Анча-мынча тура түжет.
Одын-суулу јаткан ба деп,
Ончо малы одорлу ба деп,
Ондо сурап, угуп турат,
Ончозыла оморкойт.
Ол ло тушта айлында
Онын келгенин ийт-кужы
Угуп, танып бу ийеле,
Улужып, үрүп чуркурашты,
Эки өгүс айу огурышты.
Элден озо Алтай-Буучайдын
Эмеени оны таныды.
Ээчиде болзо онын сыйны
«Эм канайдар?» – деп кыйгырды.
Алтын-Ай анда эки каанды
Аайлап төжөк алдында
Јаныртыктын кийнине
Јажынгар деп кыйгырды.
Јаныртыктын алдына ла
Јажынбазым деди Аранай.
Јаныртыктын кийнине ле
Јажынбазым деди Шаранай.
Артык аяк, калбакты
Ак-Чечек түрген јоголтты.

Аракызы јок тажуурды
Анда база ол сукты.
Аракылу јаны тажуурды
Алтын-Ай јазап тургусты.
Кабайда өлгөн ол бала
Көжүп ле калган јатты.
Јука бөслө јүс јанын
Јаап салган Алтын-Ай.
Андый ла анда керектер
Айланып тымый берди.

Ак јарыктын јарыгы бу
Алтай-Буучайдын санаазын
Арутай соккондый болды.
Ай-канатту шонкордый
Айлу-күндү јер алтайына
Ал санаазы эмди јарык
Куйун чылап кей куйултып,
Келип јатпай бурулып.
Кенетийин Кайчы-Јеерен
Кийин буттарын алынбай,
Алды колдорын казалатпай
Ак туунын ол эдегине
Тура түшпей эм кайтты,
Тындаланып бу турды.
Не боло бергенин эмди
Некеп сурады Алтай-Буучай:
«Өлөрести бу сестин бе?
Өзөрести ол билдин бе?»
Ады эрмек айткалакта,
Аттын чике алдында
Ак чачту карган киж
Алтай-Буучайга баштанды:
«Атту-чуулу Алтай-Буучай,
Алтайына јуу кийдирбей,
Албатыңды айдуга салбай,
Алдыгы орооннон ол келген
Кара-Бөкө ол баатырды
Күчин једип өлтүр койдын.

Айлына једип ол јанзан,
Абакайын ла онын сыйны
Аш јакшызыла сени азыраар,
Аракынын ачузын ичиртер.
Эзирзен, эки тажуур коронды
Эн алдына тургус берер.
Ээ, калак, оны ичпе,
Эр санаанды бош салба». –
Анайда өрөкөн айдала,
Анда ла јоголо берди.
Кайчы-Јеерен јуучыл ат
Кийин буттарын тартынды,
Алын колдорын ичкерлетти.
Анан ары азийгы чылап
Айлы јаар бу шунутты.
Алтай-Буучай мында јолой
Абакайы ла онын сыйнына
Айткан сөстөрдү сананып,
Алан кайкап келеетти:
«Албатыдан алган үйүм
Акту эр бу бойыма
Ачынып калды эмеш пе?
Бойым айылда јок тушта
Буур отко тиштебегер дегем,
Буур тиштеп, от өчти бе?
Бурулап јаман сананды ба?
Бийик тууга бу чыгала
Билбести билип алды ба?
Көрбөсти көрүп эмди
Көөрөп, кылыгы кубулды ба?
Јелбегенле јуулаш барала,
Јер де алдына ол түшкөм.
Кара-Бөкө кубулгазын баатырла
Канча јылга база јуулашкам.
Кулга айдаткан анда јонды
Кайра јандырарга өй корогон.
Кайра јер тамы оозына
Келерге де өйлөр өткөн.
Јер үстине мында чыгала,

Једеген тууны ол кодороло,
Тамы оозын жапканы кайда.
Тайга, кырларда ол болуп,
Сыгындар, алулар да аткам.
Суулардан кумдустарды
Сүүнип, база да өлтүргем». –
Анайда бу Алтай-Буучай
Айландыра санан келеетти.
Анча-мынча кел жадып
Арылык-берилик санаазын
Анан ары сананбай
Айлына бу жууктады.

Алтай-Буучай өргөөзине
Анда келип токтоголокто
Алтын-Ай ла Ак-Чечек
Айыл эжигине чыгып,
Алтай-Буучайды уткыырга
Ат чакызына жууктадылар.
Алтай-Буучай оморды көрүп,
Анда тың сүгүнген турды.
Адын чакыга бек буулап,
Абакайыла эзендешти,
Качарынан оком этти.
Коштойында Ак-Чечектин
Мандайына эрин тийдирди.
Мендеп аттан артынчакты
Мында түжүрип, айтты:
«Мында кара киштердин
Мандык ошкош терези бар.
Мында семис сыгындар эди,
Кадырып салгам, толтыра».
«Куда-ай, Алтай-Буучай, бис
Күнүн ле сени сакыганыс,
Келгенин биске жаан ырыс!
Биске, чындап, айылчылар
Бүгүн айылдап келгендер.
Байла, сен чи, оморды
Билер ле болор керек».

"Ат чакынын төзінде
 Аттар истерин эм көрзөм,
 Кемдер айылдап келгенин
 Кирзем ле үйге танып ийбей,
 Андый ла аттар истерин
 Анду, кушту кырларымда
 Азыйда андап жүреле,
 Ажыктап, танып мен жүргем" –
 Алтын-Айга Алтай-Буучай
 Анда түрген ол айтты.
 Тудунчактарын алганча
 Тургуза ла айылга кирдилер.
 "А-аа, Аранай ла Шаранай,
 Айылдап келгендер бе!?
 Эл-жоноор, эки бойоор
 Эзен-амыр жадаар ба?"
 "Эзен, эзен, Алтай-Буучай!
 Эзен-амыр жадаар ба?" – деп,
 Элден озо ол Аранай
 Эңчес эдип жакшылашты.
 Ээчиде анайда ла ок
 Эм Шаранай эзендешти.
 "Ат чакымнын төзінде
 Аттараардын изин таныдым.
 Алдында андап кырларыма
 Ал түмен черүле жүргенеер" –
 Алтай-Буучай айылчыларга
 Анда тапкаа ол айтты.
 "Каандар күүни бар тушта,
 Кайда ла андаар учуры бар" –
 Аранай каан Алтай-Буучайга
 Анайда кезе айткан турды.
 "Андай жан жок, Аранай.
 Албаты жанын не бузар!
 Айылдап келгенеерге алкыш,
 Аштан тойо ажангар" – деди.
 Куйак чүмдерин ончозын
 Көксинен уштыды баатыр.
 Үлдүни, саадакты, жыданы

Ўезин јерине чўм салды.
«Акыр, уулымды кўрўйин» – деп,
Алтай-Буучай анда айдып,
Кабай јаар ол басты.
«Калак, Кан-Шуру јаны ла
Карамтыгып уйуктаган.
Курсак-тамак бу белен.
Озо ажанып ол алзан,
Онон до баланы кўргўй» – деп,
Алтын-Ай бу айдарда,
Алтай-Буучай чын угуп,
Эбире согуп келеле,
Элей-столго отура берди.
Јўзўн тату ол аштан
Јип, тойо ажанып отурды.
Ачу аракыны, суузагандый,
Анда тарый-тарый ичет.
Келген ўштўле јер алдына
Канайда тўшкенин ологго
Куучындап, ажанып отурды.
Карануй јер алдына бу
Кара-Калтар эм атту
Кара-Бўкў ол баатырды
Канча јылга согушта онын
Кара канын јерге тўккўнин,
Калганчыда ўлтўргенин
Куучындап тўгести.
Кыйында, олјодо болгон јонды
Јер алтайга ончозын
Јандырганын ол айдат.
Тажуурда ачу аракыны
Тапкаанан ла ичип отурды.
Аранай айылчы баатырга
Аракы урза, астан ла ичет.
Куучын-эрмеги де болзо,
Кыска, тоолу ла болот.
Чўўчўйди Шаранайга урза,
Чек ичпей, кайра берет.
Алтын-Ай аракыны урбай

«Ачу аракыны бойын ла эм
Кемјү јокко уруп ич» – деп,
Катап-катап ол айдат.
Алтай-Буучай бу ла көрзө,
Ўйи эки бу тажуурды
Ўезин алдына тургустыр.
Ала көстөри јумулып,
Анан ары база ичерге
Абакайынан сурап турды.
Алтын-Ай анан ачуны
Анда уруп ич дейле,
Эки тажуур коронды
Эм алдына бу тургусты.
Бойы сыйныла бу кожо
Бачым ўйден чыккылады.
Јаан айылчы бу Аранай,
Јиит карындажы Шаранай
Бир тажуурдан аракыны
Бу отурганча ичкиледи.
Баатыр Алтай-Буучайдан
Бу көстөрин алгылабайт.
Алтай-Буучай бир тажуур
Анда коронды ачып ичти.
Өрө туруп базайын дейле,
Өнкөс эдип јыгыл калды.
Јаан күчтү Алтай-Буучай
Јаан туудый бу ла јатты.
Айланып ўйге бу кирген
Алтын-Ай ла Ак-Чечек
Айалганы јарт билдилер.
Алтай-Буучай тын эзирик
«Јалбайа экүгер мында
Јергелей не отурыгар!?
Јыгылганды јылгыр өлтүригер!
Јаба уулын кезигер!» – деп,
Јаны јаан јакылтаны
Алтын-Ай ол эки каанга
Анда түрген берген турды.
Јалбайа отурган јеринен

Жаан каан Аранай турды.
Оны ээчий карындаш каан
Онгон жүстү Шаранай турды.
Эмеш эзирик Аранай эм
Эрүүлип калганы јарт.
Ээчиде каланы Шаранай
Эм аракы ичпеендий
Эптү отурган јеринен
Эдер ишке белен турды.
Алтын-Ай тын манзаарып,
Армакчы, бууны јууп алып,
Аранайга мында берип,
Айткан сөзи бу мындый:
«Алтай-Буучай тын баатыр,
Армакчы, буула оны күлүп,
Арка-белин омурыгар.
Арай эмеш оройтызаар
Аайланып серий берер,
Акту бойыс өлтүртерис,
Айса јажына кул болорыс».
Андый сөсти бу угала,
Аранай бууны алала,
Алтай-Буучайдын эки колын
Кууй тартып ол күлүди.
Күлүк болгон Шаранай
Каткан бууны алган бойынча,
Күлүп ийди эки бутты.
Алтын-Ай айыл ичинде
Ары-бери жүгүр турды.
«Кой кыркыйтан ол кайчымды
Кайдан таап алайын» – деп,
Каршулу керек эм эдерге
Катуун эмди тартынды.
Казандар ла аяктар
Калырап анда јайканды.
Айаксалгышта аяктар
Ала көндөлөн јерге түжет.
Айылдын ичи бу актуга
Айдары јок селендейт.

Аранай ла Шаранай бу
Айдары јок оны кайкайт.
Ак-Чечек јаражай кыс
Алтын-Ай эјезиле анда
Кайчыны бедреп турды.
Кайдан да экү оны тапты.
Аранай ла Шаранай
Алтай-Буучайды бу экү
Кыймыктадып болбоды.
«Кыймыктадарга јарабас,
Кызыл канын төгүгер.
Кызыл тынын үзүгер!» – деп,
Алтын-Ай тын јакарат,
Анказы азып, кыйгырат.
Аранай была Шаранай
Алмыс мистү бычактарын
Кындарынан ушта согуп,
Күлүткен бу баатырдын
Көксин, ичин кезерге
Келип кылынарга турарда,
Ал-санаазы кире конды.
Аайы јок сары коронло
Аранайдын јүзи-бажына
Аттыра тын түкүрди.
Шаранай мыны көрөлө,
Шырада Алтай-Буучайга
Чырай-јүзин бычакла
Чийе согорго јууктады.
Алтай-Буучай оны да
Аттыра база төш-јүзине
Сары корон түкүрүкле
Санаазын энделте түкүрди.
Шаранай јүзин арчынып,
Шайтанды сени бис дейле,
Аранайла эмди бу экү
Арадап баатырдын анда
Күлүлү будына бычакту
Калып келип сайдылар.
“Көөркий эжим, Алтын-Ай!

Келип өлүмнөн айрызан!
Сыйнынла экү өштүден,
Сурап турум, коркыбагар!" – деп,
Алтай-Буучай ол жайнап,
Анда үйине баштанат.
Абакайы ол бойынча
Анда кайдан болушсын!
Курч кайчыла Алтын-Ай
Кенерте Алтай-Буучайдын
Жүрек алдына бар күчиле
Жалкын кептү кадай сокты.
Кадай сайган кайчыны
Кайра ушта ол тартты.
Кызыл изү ол ло кан
Кайчы сайган бу жерден
Шургуп, адылып ол акты.
Шак мында Алтай-Буучай
Алыстанып, эске алды.
Алтай-Буучай улу баатыр
Ас та болзо, малду болгон,
Ас та болзо, жонду жаткан.
Ада-энези ту качан
Ада-өбөкөлөр жерине
Атанып, чирип калтыр.
Жаныс эжези озор ээчий
Жада калганы база жарт.
Жаш уулчак Алтай-Буучай
Жон ортого бу ла жүрүп
Жаандап өскөн ол ло эмей.
Ыйлап-сыктап ол жүреле,
Ырысту болуп бу чыдаган.
Эне-аданын сөөгин таап,
Экүди тиргизерге санаптыр.
Эди-каны, сөөктөри чирип,
Эм тобрак болуп калтыр.
Эжезинин де сөөктөри
Эмди чирип, күлделтир.
Эмдү-тусту аржан суулар
Эм тиргизерге болушпады.

Каа-јаа калык ортодон
Карган эмеген јолугатан.
“Ас та болзо, албатын башкар,
Андап-куштап азыран” – деп,
Туу эдегинде ол тытка
Тегин эмес үч ле атты
Буулап, сыйлап ол береле,
Бу ла бойы јогол калган.
“Јер-Киндик-Энен ол” – деп,
Јажы јаан улус айдатан.
Јиит анчы Алтай-Буучайга
Јыгылып өлөргө ол јаткан
Јүс јашту карган өрөкөн
Јөдүлдеп айтканы бу мындый:
“Бийик туунын көксинде
Бу сенин судур бичигинди
Байлап, куй таш ол ичине
Бектеп, ада-энен суккан.
Эр кемине эм јеткежин,
Элден эшти кайдан аларын,
Энчейгенче канайда јадарын
Эмди оны таап кычырарын
Өнөтийин меге јакарала,
Өлгүлеп калган омор” – деп,
Карган айттыр ол тушта.
Качашкан чылап ол оны
Алтай-Буучай ундыптыр.
Арт-учында бу өлтүртип,
Аргазы јок мында јатты.
Арткан-калган онын каны
Шыйт эдип астан агат.
Шак мында энделген онын
Санаазы эмеш эзеле берди.
Сары-Каан качан да оны
Кыстар качырар јыргалга
Күүнзеп кычырган ол эди.
Күчтү баатыр јаан күреште
Келип бого турушсын деп.
Аттар јарыжар маргаанда

Акту адыла мантатсын.
Жаала чечен адарында
Жарт, чокум маргышсын.
Кыска кычыруны алала,
Кайчы-Жеерен адына минип,
Алтай-Буучай сүүнип атанган.
Алтан бийик тайгаларды
Аткан октый учуп ашкан.
Алтан жаан терен сууларды
Селт токтобой эмди кечкен.
Сары-Кааннын телкем јерине
Саат болбой једе конгон.
Јүзүн мал одорын өдүп,
Јон јуртын өдө коноло,
Сары-Кааннын өргөозине
Сурт эдип једип келген.
Кымыска чылап јон мында
Кыймыражып ол турган.
Албаты јүзи костый кызыл,
Аттар тыныжы чек туман
Анда эмди бу көрүнген.
Алтай-Буучай ат чакыга
Анда келип тура тўшкен.
Ак өргөөдөн чыккан киж
Сары-Каан бойы болгон.
Сүүнген каан эки колын
Сунуп келген кижиле
Санаазы јарык эзендешкен.
“Айттыруга келген бу киж
Алтай-Буучай баатыр бойы!
Кудалашту той-јыргалга
Кыйышпай эмди келген!” – деп,
Каан јонго тыныда айткан.
Кайчы-Жеерен онын адын
Ат чакыга буулап ийген.
Алтай-Буучайды колтуктап
Айылга кирген Сары-Каан,
Албатызы кайкап калган.

Ак өргөөгө кирген соондо,
 Анда отурган улусла
 Алтай-Буучай эзендешкен.
 Алтын кеп-кийимдү эмди
 Алыптар омок отургандар.
 Андый ок кептү баатырлар
 Мыкындарын бу тайанып,
 Мында иле көрүнген.
 Үйде отурган улустын
 Үзезине Сары-Каан айткан:
 “Кайчы-Јеерен чыйрак атту
 Келген кижии Алтай-Буучай.
 Куда, тойлу јыргалга
 Келип турушсын ол ло деп,
 Кычырып алгам бу бойым.
 Күрежетен маргаанда
 Күрежип күчин көргүссин.
 Кайчы-Јеерен јуучыл ады
 Аттар јарыжына турушсын.
 Алып-баатырлар ок-јаала
 Адар мөрөйгө бойы барзын”.
 Бу таныштыру кийинде
 Бастыра улус ажанган.
 Айландыра бу Алтай-Буучай
 Ајыктаза, Сары-Кааннын
 Эки кызын кудалаган
 Эрлер анда көп јуулыптыр.
 Эмеш аракы јуткандары
 Ээк-јаактары изиптир.
 Коројон аракы ичкендери
 Каткырыжып отурдылар.

Саат өйлөр анда өдөрдө
 Сары танла, калганчы деп,
 Сары-Каан кудаларга
 Сыранай јаны маргаан эткен:
 “Кудалардан сок јаныс кижии
 Канча болор ол маргаанды
 Ээчий-деечий алган болзо,

Эн јаан Алтын-Ай кызымды
Аланзу јоктон јон көзинче
Алзын деп угуза айдарым.
Эки јашка кичү кызымды
Эм артырып каан эдерим.
Кыс та болзо, Ак-Чечек
Калык башкарар каан болор!"
Каан айтканын үзе ондоп,
Кудалар бу тышкары чыккан.
Баштапкы маргаан – ол јарыш,
Башкы кудалар атка минген.
Каан аңылу ол јерине
Кудур отура бу түшкен.
Јарыш башкараачы колын
Јангый төмөн бу соккон.
Аңылу јарышка јалан
Анда чечегиле ол чүмдү.
Кудалаачылардын аттары
Куйундый ичкери сунган.
Канайып та Алтай-Буучай
Кийнинде артып калган.
Кериле чөйилген јалан
Аттардын тибирт-манынан
Анда түнүрдий тибиреген.
Албаты, каан бир ле көрзө,
Ак-Сары ла шодон аттар
Арткандарынан эм озо
Алдында сунуп келееткен.
Алтын-Айды ла Ак-Чечекти
Ай кирези түни-түжиле
Сөстөгөн эки карындаш
Сүрекей јиит каандар дешкен.
Кенерте оларды озолоп,
Кайчы-Јеерен ат маныла
Келип токтоор ол јерге
Кылбырт эдип тура түшкен.
Албаты, Сары-Каан да бойы
"Алтай-Буучай јенди!" – деп,
Ачык-јарык сүгүнгилеп,

Алакандарын чабышкан.
 Экинчи маргаанды бого
 Ээчий Сары-Каан жарлаган:
 "Бой-бойы карыштан ыраада
 Бек тургускан беш куйакты
 Бир окло үйттей адарга
 Бу кудалар маргышсын!" – деген.
 Күчтү үч-төрт баатырлар
 Үйттей бирүзи де ат болбогон.
 Эки карындаш ол каандар
 Эм тийгизе адаалбаган.
 Калганчыда Алтай-Буучайга
 Кирерге келишкен маргаанга.
 Эртен турадан ай жаазын
 Ээй кайра бу тарткан.
 Күн талтүштин кийнинде
 Кириштен кастакту окты
 Куйактарга чике божоткон.
 Кастакту ок беш куйакты
 Ойо тийип, өдүп чыккан.
 Ойто ло эр Алтай-Буучай
 Жеңүни адышта алган деп,
 Жон-калык, Сары-Каан сүүнген.
 База санаазы энделип,
 Баатыр Алтай-Буучай
 Бир учурлу маргаанды,
 Бу ла өлүмге бастырып,
 Мелиреп, база эске алган.
 "Маргаан эмди күрешле
 Мында божоп жадыры!" – деп,
 Мендеп жарлаган Сары-Каан.
 Баатырлар тын-сын күрежип,
 Быркада чачышкан эмей.
 Күрешкен көп күчтүлөрдөн
 Карындаш эки ол ло каан
 Келип Алтай-Буучайла эм
 Күн ажарга бу жетире
 Бирден де анда күрежип,
 Биригип те тудушкан.

Калганчыда Алтай-Буучай
 Карындаш эки каандарды
 Көс жетпес јалан үстинче
 Катуун алынып ол чачкан.
 Бу тушта Сары-Каан анда
 Бүткүл јон көзинче айткан:
 "Јаңыс јаан ол ороонын
 Јаба башкарган эки каан
 Кыстарымды экилезин
 Кожо сөстөп келгилеген.
 Је эки карындаш каандар
 Јендиртип салган ол учун,
 Алтын-Ай јаан кызымды
 Алтай-Буучай јенүчиге
 Акту бастыра күүнимнен
 Абакай эдип бер јадым.
 Кичинек кызым Ак-Чечек
 Карган биске артып калар!"
 Айткан сөс, аткан ок дегендий,
 Алтын-Айды бу адазы
 Анда түрген экелеле,
 Алтай-Буучайга туттурган.
 Анда јуулган камык калык
 Айдары јок сүүнгилеген.
 Анча-мынча өй өткөндө,
 Алышкан улустын ол тойы
 Башталып јат дешкилеген.
 Бир ле уунда ончо улус
 Сары-Кааннын јакылтазыла
 Семис малды түрген өлтүрип,
 Тогузан казанга кайнаткан.
 Түлүп салган ончо эттер
 Туу кирези чогулган болтыр.
 Тойлогон бастыра улуска
 Тен-туннан једишкен эмтир.
 Тойдо јииттердин кожоны
 Тууларга, тенериге торгулган.
 Јүзүндеп соккон комус үни
 Јаланда јүзүн чечектерди

Жараштыра жайкандырган.
Жаан-жаштар кайчылар кайын
Түндү-түштү уккулаган.
Тогузынчы күнде той божоп,
Жон, айылчылар ол жанган.
Жаңыс учында Алтай-Буучай
Жери-журтына Алтын- Айла
Сыранай түрген жанарга
Сары-Каанга айткан эмтир.
Ол ло тарыйын Ак-Чечек
Оны жок ыйлап, кыйгырган:
"Эне-адамла мен артпай,
Эжемле кожо бар жадым!"
Анайда Ак-Чечек айдала,
Алтын-Айла жаба атанган...
Ал санаазы чыгып, кирип,
Аранай, Шаранай экүди
Алтай-Буучай танып калып,
Ачык көзи ол жумулды.
Аккан каны эм түгенип,
Аргазы жок кыймык этти.
Шак ла мындый айалгада
Шаранай ла Аранай
Алтай-Буучайдын бу
Анда буттарын кезет.
Кескен, сайган жерлерден
Кан агып жерге шинийт.
Ак-Чечек онын көксине
Анда чыгып тепседди.
Алтай-Буучайдын чырайы
Агарып-кугарып бу онды.
Аранай ла ол Шаранай
Алтай-Буучайдын бажын
Башка томыра чабала,
Буттарына сал койды.
Буттарын эмди кезеле,
Баш ордына салдылар.
«Базылбаган ол бойын
Биске сен бастырдын» – деп,

Аранай маказырап айтты.
«Айтканынгла мен јөп» – деп,
Алтын-Ай анда јөмөди.
«Коркып јүрген баатырыс
Колыстан белен өлди» – деп,
Шокчыл кылыкту каан
Шаранай эмди мактанды.
«Најылык болуп јатсабыс,
Не де, кем де биске тыгынбас» –
Анайда Ак-Чечек кыс
Арткандарыла јөпсинип,
Айда салган ол турды.
Аранай ла Шаранай,
Алтын-Ай ла Ак-Чечек
Айдын, кўннин бу алдында
Ада-энеден бүткели
Ак санаалу деп сўүндилер.
Аранай каан ончозына
Айткан сөзи бу мындый:
«Алтай-Буучайды бу бис
Алыш јок этире кестибис.
Агаш аразына оны апарып,
Анда өртөп саларыс.
Ак кубалын ла кўлин
Алтайына ла чачарыс.
Кабайда өлгөн уулын
Кожо база өртөөрис,
Кўл, кубалын кейге сеерис».
Каан Аранайдын шўүлтезин
Баатырды кожо өлтүришкен
Бойынын бу нөкөрлөри
Буур ичинен јөп болды.
Бастыразы канду колдорын,
Бой-бойынын јўстерин
Болужып бого јунгулайт.
Баатырды ла јаш уулын
Бастыра кеп-кийимиле
Өргөө јанында аралда
Өртөп саларга јөптөшти.

Эм тургуза аралга
 Эки сөөкти апарала,
 Ёстине агаш, жырааны
 Ёзе белетеп салар дежип,
 Ёч жаан кижн баатыр сөөгн
 Сүүртеп эмдн бу апарды.
 Сыранай кийннде бала сөөгн
 Алтын-Ай бойы кабайыла
 Апарып јатты уурзынып.
 Анда озо јет келгендер
 Аткакту чырбаалды эм
 Чөрче ле јаныс јерге бу
 Чого јууп баштап ийтнр.
 Кан-Шуруны эм кабайыла
 Коштой адазына салдылар.
 Отты салып өртөйн деерде,
 Отыгын ёйде ундылаптыр.
 Эпјоксынып бу ончозы
 Эбирнп айлына јандылар.
 Алтай-Буучайды өлтүрерде,
 Аайы јок арыган олор
 Ажанып, амырап алар деп,
 Анда јөптөжнп алдылар.
 Аш јакшызын јнгилеп,
 Аракы ачузын ичкилеп,
 Јар-јаак куучындажып,
 Јанар ёй јеткенин каандар
 Јаныдан эске эм алдылар.
 Јанар тушта калыкты,
 Ак малды айдап апарар,
 Ар-јөөжөни ёезнн коштоп,
 Алтайыска јанарыс деп,
 Аранай ла Шаранай
 Ажанган ёйдө куучындажып,
 Ас эмес ёй өткүрднлер.

Алтай-Буучайдын бу эмдн
 Ак-Боро ло Кара-Күрен,
 Кайчы-Јеерн ол аттары

Калас ой өткүрбедилер.
Чокчойто салган жыраа алдынан
Чүрчө лө Алтай-Буучайды,
Кабайы-сула эм анда
Кан-Шуруны кодорып,
Кайа-ташту арка жаар
Канатту куштый учтылар.
Куй таш ичине оморды
Коштой кожо салдылар.
Курт-когысты кийдирбей
Корызын деп эки мүркүтти
Арттырар деп шүүштилер.
Ак-Боро ат өргөөгө жуук
Анда аыкту ол жүрөт.
Аранай ла Шаранай экү,
Алтын-Ай ла Ак-Чечек кожо
Кандый кылык кылынарын
Караннан көрөр ол болды.
Кайчы-Јеерен жуучыл ат
Кан-Алтай бу ичинен
Алтай-Буучай ла уулын
Аргадап тиргизер эпти,
Ары-бери анда жүрүп,
Аржан, тирү суу бедиреер.
Кара-Күрен ол болгожын
Казыр өштүлөр жангажын
Јүзүн-јүүр буудактарды
Јанар јолында тургузар.
Алтай-Буучайдын бир ийди
Адалу-уулды јажырган јерде
Эки мүркүт јанында болор.
Экинчи ийди эм анда
Алтын өргөөнөн ыраак
Ак-Боро аттын јанында
Айландыра аыктап турар,
Аргалу болужын ого јетирер.
Анайда ончозы шүүжеле,
Анда таркап бардылар.

Анча-мынча ой бажында
Аранай ла Шаранай,
Алтын-Ай ла Ак-Чечек
Алтын өргөөдөн чыгала,
Алтай-Буучайды, Кан-Шуруны
Аланзу јоктон өртөөргө
Арал јаар мендедилер.
Аранай отыкты чагала,
Ак јалбышту ол отты
Чоккон талдарга тутты.
Чедиргендү, јалбышту от
Чыдырап, күйүп көндүкти.
Чырайлары ончозынын
Чокту оттон кызыды.
Чоккон агаштар күйгенче
Чогулыжып алган турдылар.
Чоктор јоголгон сонында
Кубалды, күлди кейге
Келип ончозы чачтылар.
«Алтай-Буучай уулыла
Алтайда угы јоголды» – деп,
Аранай тын сүгүнди.
Анайда ок Шаранай
«Алтай-Буучайдын јонын
Айдап јериске апарарыс.
Абакайы Алтын-Ай эмди
Ак-Чечек бойынын сыйныла
Акту күүниле биске барып,
Ар-јөөжөзиле айлыска
Көп ойди эм јылытпай
Көндүгип барарга белен» – деп,
Көкип база эрмек айтты.
Алтын-Айды колтуктап,
Аранай өргөөгө ууланды.
Ак-Чечек ле Шаранай
Артпай база ичкери басты.
Алтай-Буучайды, уулын
Алтын-Ай өлтүргенин
Ак-Боро эрјине ат

Алан кайкап ол жүрет.
Айдар аргазы жок болды,
Алтын чакыны, өргөөни
Айланып, ыраакта базат.

Аранай ла Алтын-Ай
Азыйда алышкандый эм
Эптү-жөптү бу болды.
Ээчиде Шаранай каан бу
Эскиде алышкан чылап,
Эркеледип Ак-Чечекти
Эки колына да көдүрет,
Эки жаагын окомдоп ийет.
Ажанып, амырап олор
Атанар, жанар дежет.
Алтай-Буучайдын жөөжөзин
Аттарга коштоп ийгилейт.
Алтай-Буучайдын албатызын
Ала јаштан карганга јетире
Албанбыла олјого алды.
Ак малын айдуга јууды,
Атанарга баштанды.
Кайра болгон улустын
Кара бажын кезе чабат.
Ўүрден айрылган малды
Ўезин јыга аткылайт.
Ала-Сары атту Алтын-Ай
Албаты алдында бараадат.
Ак-Сары атту Аранай
Ачына эки көстөрин
Айдаткан ол албатыдан
Анда албай жүр отурат.
Шодон атту Шаранай
Шаай барааткан малдан
Көстөрин туура ол көрбөйт.
Кайра ўүрден јанган малды
Кастак окло адып салат.
Ак-Сур јараш эрјине атту
Ак-Чечек кеберкек кыс

Шаранайдан чек айрылбайт.
Шанкылары јардында
Јылдыс ошкош мызылдайт.
Јинјилери бу суркурап,
«Бараатканы албан эмес,
Бу ла эјезинин шылтузы.
Аранай ла Шаранай эм
Алтай-Буучайды јенбеген болзо,
Анда ла кыс бойым карып,
Алдыгы ороонго атанар эдим» –
Анай санан бар јатканча,
Агаш-ташту јер учурады.
Азыйда мынай келбегенис деп,
Анзаарып Аранай чочыды.
Анай ла анда бараадарда,
Аайы јок тенери этти.
Эмеш ле ой откөн соондо
Эм оны јок јааш јаады.
Ичкери барар арга јок,
Ичкери јанында јыш агаш.
Ургун јааш там тыныды,
Улустын барар јери јок.
Аранай ла Шаранай каандар,
Алтын-Ай ла Ак-Чечек
Јапашты түрген тургузып,
Јаштан аргаданып турдылар.
Јонды олор бу аргадабай
Јаныс ла бойлорын сананат.
Јутка алдырган кезек јон
Јана болуп, келген јолыла
Јүргүлөп ийди ол јерине.
Јанып отурала, көргүлезе,
Алдында Алтай-Буучайдын
Ак-Боро ады бараатты.
Ай карануй ол түнде
Айдый ол јол јарыдат.
Кийин јанын көргүлезе,
Казар ийт ол келеедет.
Кийнинен оштулер сүрүшсе,

Күчи жеткедий тиштериле
 Жара тартарга белен болды.
 Жерине жетирип ас улусты
 Арттырала, ойто кайра эм
 Аранай, Шаранай токтогон жерге
 Анда экү ойто бурылды.
 Аркага једип ле келерде,
 Айза берди ургун јаш.
 Аранай, Шаранайга билдирбей
 База ла алдына киреле,
 Барар јолды анылатты.
 Öштүлер туруп ажанала,
 Öрö дө көрбөй ичкери барды.
 Алтай-Буучайдын арткан јоны
 Анда база ла ичкери басты.
 Келедерде, көк тенери
 Катап булутла бүркелди.
 Катап ла ургун јаш
 Көнөктө суудый урулды.
 База ла ол öштүлер
 Байкан тургузып бөктөнди.
 База ла эмеш калык
 Башкаланып келген јолло
 Бура болуп јангылады.
 Көргүлезе, Ак-Боро ат
 Күндий јарып алдында бараат.
 Кийин јанында казар ийт
 Келип јатканы көрүлет.
 Жерине јеткен калык-јон
 Јаткан айлына бурылат.
 Учинчиде Ак-Боро ло ийт
 Уйдези јок кайра бурылды.
 Амадап ойто келгилезе,
 Аранай, Шаранай каандар
 Ак јаланга чыккылап,
 Айлы јаар ууланат.
 Ак-Боро ат көрүнбестен
 Аккан суудан бу ичеле,
 Ак ајаска быкырып ийди.

Андый јададан ойто ло
Аайы јок ургун јааш
Ак аястан јаап түшти.
Ак јаланга јапашты
Аранай, Шаранай бу тургусты.
Ырызына болуп ол анда
Ыжыктанып эки каан
Эмеендериле эптү-јөптү
Эртенге јетире отурып,
Амырап алган турдылар.
Айдуга барааткан ол јоннон
Ас улус ургун јаашта
Айрыла согуп алтайына
Эм јангылап ийген эмтир.
Эмди олардын бу алдында
Алтай-Буучай баатырдын
Ак-Боро ады бараадат.
Кайра көрүп таныза,
Казар деген онын ийди
Келип јадар ол болтыр.
Аранай каан эртезинде
Албатыны көрүп кайкады:
«Арбын албаты јарымызы
Акыр кайда барган?» – деди.
Озо барааткан калык-јон
«Оны кайдан билерис» – дешти.
Оорыйла, байла, өлгөн дежип,
Ондо каандар сананды.
Јарып алган эл-јонды
Јандырып алып Ак-Боро
Јерине једип келген турды.
Арткан-калган калыкка
Анда катап айланбады.
Качан бирде эм олар
Кайра јанар өй келер деп,
Казар деген ийт нөкөргө
Куучындап турды Ак-Боро.

Аранай, Шаранай эки каан,
Алтын-Ай ла Ак-Чечек кыс
Анда ончозы атанып,
Ас-мас арткан јонду
Айлы-јуртына эм једип,
Аттан тўшкен турдылар.
Адазы уткып келерде,
Айткан сөстөри эмди бу:
«Алтай үстин бек туткан
Алтай-Буучайды бастыбыс.
Кызыл тынын бу кыйып,
Кызыл канын төктибис.
Кугарган сөөк-тайагын
Кургак агашла өртөдис.
Кубал, күлин анда ла
Кей, эзинге сеей чачтыбыс.
Алтын-Ай ол абакайын
Акту бойым алып јадым.
Үйинин сыйны Ак-Чечекти
Үн јоктон Шаранай алар.
Азыйда күүн јеткенисти
Арт-учында једип алдыс.
Өлзөгөр, ада, слерди бис
Өмөлөжип јууп саларыс.
Акту бойыбыс ол калзаас,
Азыраган уулдарыс јуугай.
Тогус ла күннин бажында
Той-јыргалысты эдели!» – деп,
Аранай каан адазына
Анда ла чокум ол айтты.
«Эмди өлбөгөн бойымды
Эртелеп тегин не айдар.
Эмди чыкпаган балага
Эрте кабайды не јазаар?
Оттон калапту сөстөрдү
Озо тегин не ырымдаар?
Калак учында слерге ле
Кату некелте болбозын.
Алтай-Буучай ол ло баатыр

Ак јалбышка да күйбейтен,
 Аткан октон до өлбөйтөн
 Атту-чуулу баатыр эди.
 Сүрлү јакшы жүрерим деп,
 Сүүнип эм јыргабагар» – деп,
 Анда эки каан уулына
 Айдып койды ол адазы.
 Башка јаткан ол айлына
 Барып анда кире берди.

Кайчы-Јеерен јуучыл ат
 Канча јерди өдө конуп,
 Көп сууларды бу кечип,
 Камык кырларды ол ажып,
 Көк айаска сапталган
 Кайыр башту бу тууга
 Кенете анда ол јетти.
 Јер-Киндик-Энеге эмди
 Јолугарга бу сананды.
 Јылым кайа јызырт этти,
 Јарт јерден эжик ачылды.
 Күндий јарык ол ичине
 Кайчы-Јеерен јалт эдип,
 Кире конгон ол турды.
 Јалы јайылып мўргўди,
 Јаны солунды јетирди:
 «Алтай-Буучай баатырды
 Аранай, Шаранай каандар
 Арадап, кызыл бу тынын
 Алтын-Айла ол кыйгандар.
 Кызыл канын кара јерге,
 Кыйнап, озор агыскандар.
 Каан Аранай ла Алтын-Ай
 Эмчекле Кан-Шуруны тумалаган.
 Экилезин онон озор
 Коштой салала өртөөргө
 Кургак агаш чырбагалды
 Устине чогул, от јокто
 Уйге отык бедреп барган.

Ол ло тушта ончо аттар
От өртөштөн бу жайлаткан.
Ол өштүлөр чырбагалды
От тудуп анда өртөгөн.
Куруга күл, кубалын кейге
Каандар сееп чачкан эмей.
Алтай-Буучай куй ташта,
Ат, мүркүттөр каруулдайт.
Жер-Киндик-Эне, мен слерден
Жаан болуш сурап келдим.
Алтай-Буучайдын тынын
Аргадап канайда кийдирер?»
Кайчы-Жеереннин келгени
Коркушту жаан керек болды.
Куй таш айылдын ичи
Коркушту ол тымый берди.
Кайчы-Жеерен атты угала,
Кайкап Кин-Эне бу айтты:
«Алтай-Буучай жаңыс уулым
Акпас канду бүткен эди.
Кан-Алтайда чыккан соондо
Кызыл тыны үзүлбес эди.
Коронду арагы көп ичтир.
Кара-Бөккө казыр баатырла
Көп өйгө жуулашканы жарт.
Кожо журтаган абакайы
Коомой кылыктуу ол эди.
Кожо келген онын сыйны
Күүни Шаранайда болгоны чын.
Кожо төртү Алтай-Буучайды,
Кабайдагы Кан-Шуруны
Кинчектеп өлтүргени ол».
Анан Жер-Киндик-Эне
Арыскан жаан тайгада
Тенериге түртүлгөн кайанын
Төзинен чыккан аржан барын
Кайчы-Жееренге жартады.
Анан алган аржаннан
Адалууулду ол орныгар.

Алтай-Буучайга тынды эмди
Тенери-Кааннын болгожын
Темене-Коо кызы кийдирер.
Тынар тынышты Кан-Шуруга
Тенериде ок Ай-Кааннын
Ай-Чалын деген ол кызы
Анда түжүп база кийдирер.
Жер-Киндик-Энезиле эм
Жакшылажып ол алала,
Жылгыр барарга Кайчы-Жеерен
Жылым кайа куйдан чыкты.
Канатту куштан бу түрген
Көк айаска учуп ууланды.
Арыскан тууга көндүгөрдө,
Алтай ичи күүлей берди.
Жаш агаштар жайканышты,
Жаш бүрлери шуулашты.
Конок кире түрген барып,
Көккө сапталган кайага
Жедип келген ол турды.
Жер-Киндик-Эне айтканыла
Жылым кайа таш төзінде
Женес, өлөннин алдынан
Жымырап аккан аржан сууны
Оозына толо ууртап алып,
Алтай-Буучай жаткан жерге
Аткан октон бу түрген
Учуп келген турбайты.
Алтай-Буучайдын сөөктөрүн
Аттар түрген бириктирди.
Баш ордына баш салынды,
Бут тужына буттар салынды.
Аржан суула ончо бойына
Быкырып, эмдеп турдылар.
Баатыр эмди азыйгы чылап,
Бүткүлинче жада берди.
Качарына онын жаңыс ла
Кыскалтым кан түшпеди.
Кичинек арткан аржан суула

Кан-Шуруны јунуп ийдилер.
 Кугарган онын чырайы
 Кызылзымак өнлө тартылды.
 Олорды тындандырар эпти
 Онон ары бедреп барар.
 Јер-Киндик-Эне јакыган:
 Јети талай ол кечире,
 Јети сүмер ары јанында
 Јенес, тытпаалу аркада
 Өгүс јаан айу бар.
 Өгүс айу өдиле эм
 Өлгөн сөөктөрди јышса,
 Өнсүреш олорго кирер.
 Кайчы-Јеерен ат нөкөрин
 Јенес, тытпаалу аркага
 Јаба барарга кычырат.
 Казар ийттердин бирүзин
 Кожо алып баргылады.
 Куй ташта Алтай-Буучайды,
 Кан-Шуруны бу каруулдап,
 Ак-Боро ат ла бир ийт
 Анда эмди арткан турды.

Кайчы-Јеерен ле Кара-Күрен
 Казар ийтле үчү эмди
 Көк тенери бу түбиле
 Кожо јергелей уч бараадат.
 Коркыганы олордын билдирбейт,
 Күүлеп, шуулап шунуулайт.
 Көк көлдөр, талайлар
 Көбүрилип, айланып агат.
 Кырлар баштары эзинле
 Кайлап турат ичкери өзөктө.

Көп пө, ас па өйлөр өтти,
 Кайчы-Јеерен јуучыл ат,
 Кара-Күрен нөкөриле,
 Казар ийтле јык јенестү,
 Тытпаа јыраа агашту јерге

Түрген жеткилеп келдилер.
Чокту көстөриле үзе жерди
Чокумдап анда ајарат.
Алтай-Буучайдын ол ийди
Айу јыдын аларга кичеенет.
Онын омок чыдым аттары
Ончо јерлерди ширтеелейт.
Күн талтүште өгүс айу
Көрүнип келди койу тытпаадан.
Кайчы-Јеереннин айтканыла
Кара-Күрен ле казар ийт
Үчү айуга удура чыктылар.
Үч јанынан бу табардылар,
Ийт бир јанынан оны
Ичкерлеп торсуктан капты.
Эки ат кийин тужынан
Экилеп колдорыла чапчыды.
Айу кенерте кайра болордо
Аттар төбөзине чапчыдылар.
Тура калбай ийт анда
Торсуктан салбай ол турды.
Арт-учында өгүс айу
Анда эмди өлгөн јатты.
Кайчы-Јеерен ат онын
Корон ачу өдин алды.
Казар тайгыл айу эдин
Кејирге чыгара јип алды.
Экинчи казар најызын,
Эки мүркүтти ундыбады.
Айунын эттү сөөгинен
Анда көп тиштенди.
Өгүс айунын куу сөөгин
Өлгөн јерге чектеп салдылар.
Үстин тытпаала јабала,
Үчү анан салкын кептү
Учуп чыктылар бу өрө.
Учуштан тенери булуды
Кагылыжып арт калат.
Кайчы-Јеерен бу алдында,

Казар ийт эн учында
Келгилеп јатпай кайтты. .
Көп кырлар, суулар өдүп,
Куй ташка бурылдылар.
Алтай-Буучай бу ээзинин
Анда ончо үйелерин
Ол айунын ачу өдиле
Ондо јазап јыштылар.
Онгон үзе эди, үйезин
Ойто јазап көргүлезе,
Озогы кебине бу кириптир.
Онон анда арткан өтлө
Олор уулчактын үйелерин
База ла кичееп јыштылар.
Баланын үйе-сөөктөри
Ордына база бу кирди.
Ондо аттар, ийттер, мүркүттер
Аайы јок ол сүүндилер,
Анан арызын санандылар.
Алтай-Буучайдын эм тынын,
Ала јаш јанында уулчагын
Тиргизип алары эм артты.
Жер-Киндик-Эне айтканыла
Текши тенери бу түбинде
Тенери-Каан јуртап јат.
Темене-Коо онын кызы
Тегиндү эмес эмчи болор.
Кайчы-Јеерен ат айтты:
«Тенери-Кааннын кызына
Түрген атанып јадым мен.
Алтай-Буучай ла уулынан
Ала көзигерди эмди албай
Каруулдайтан эмтиригер».
Анайда айдып Кайчы-Јеерен
Ак айаска учуп чыкты.
Тенери өрө шунуй берди,
Турган изи јерде артты.

Аранай ла Шаранай
Алтайында ырысту жатты.
Аранай ла Алтын-Ай тойын
Айдын сегис бу жапызында
Эдерге шүүп алгандар.
Ээчиде Шаранай ла Ак-Чечек
Айдын тогус жапызында
Анда тойды ол улалта
Баштаарын бу жонго
База жарлап ол салган.
Бастыра бар ол малдан
Баспактый семистерди
Талдап тойго өлтүрерин
Ту качан жөптөжип алтыр.
Каандары кижип алганына
Калыгы тын ол сүүнет.
Ачу ашты тойлорго
Алтан күн ичкедий жууган.
Ак мал эдин кайнадып,
Ак јаланга кырдый чоккон.
Албатыда амыр јок,
Амыраар өйдө уйку јок
Анда иштеп турдылар.
Айылчылар ыраак јерден
Келип калык ол тоозын
Көптөдип, көлзөдип турат.
Јуук јерлердин айылчылары
Јонго кожулып биригет.
Айылчылар түжер јерлерге
Амырап, чайлап таныжат.
Кожончылар түштен бу ала
Кожондорын омок ол чөйөт.
Каандар болзо, баштарын
Канкайткан анда бир үөрле
Оморкогонду жүрдилер,
Ончозынан башкаланат.
Туурап кайнаткан эттерди
Туудый эдип ол чоктылар.
Тамзыктап жууган аракы

Талай бодолду ол эмтир.
Айдын сегис жарымызында
Аранай ла Алтын-Ай тойы
Анда элбеп бу башталды.
Ачу аштын жарымызын
Айылчылар ичип түгести.
Анда туудый чоккон эттин
Тал-ортозын жигиледи.
Эмди Шаранай ла Ак-Чечек
Ээчиде тойын баштады.
Эттин арткан жарымын
Эл-калык жип божотты.
Аракынын эмди учын
Анда база түгезе ичтилер.
Эзирик улус үйлерине
Элекке түжүп жандылар.
Каандар ол айылдарына
Каткыга калып бурылды.
Кул улус арагы ичеле,
Кудурып, каандый болгон.
Жалчы улус жаан эзирип,
Жайзан кирелү ол жүрген.
Күчүктен ала жоон ийттер
Куйругы чычайган үргүлейт.
Аранай, Шаранай каандар
Алтай-Буучайды өлтүрип,
Ак малын айдап экелеле,
Артырбай ончозын ол тойго
Анда өлтүрип жиген эмтир.
Аранай ла Алтын-Айдын
Алышкан эмди тойында,
Эм Шаранай ла Ак-Чечектин
Ээчиде болгон жыргалында
Аранай ла Шаранай каандардын
Адазы болзо оозына мында
Ачу аш та бу тутпайтыр,
Амзап курсак та жибейтир.
Кара чайдан ичип алып,
Кунугын улуска көргүспей,

Конуп, отуратан өргөөдө
Көп нургулай ол болот.
Каа-жаа калык ортодо
Көрүнүп калган бу турат.
Каан уулдары Алтай-Буучайды
Канын төгүп өлтүргенин,
Учы-түбинде бу келип
Угы үзүлерин бил турган.
Алтай-Буучай өртөлгөнүн
Аланзып уккан ол эди.
Арт-учында өчин алып,
Айланар деп ол сезинген.
Аранай была Шаранай
Абакайлу жаткылай берди.
Ар албатызы амыр жатты,
Акту бойлоры ырысту болды.

Кайчы-Жеерен жуучыл ат
Кан Алтайдан ок учушту
Көк тенери ол ло түбине
Көдүрилип бу ла чыктыр.
Көп жылдыстар ортозыла
Көрүнүп-көрүнбей бараадат.
Ай-Каан тенери жеринин
Алтынчы кадында ол жадат.
Ай-Чалын онын кызы
Ак-Боро атту болтыр.
Ай-Кааннын жаныс кызы
Ай-Чалын деп эм адалала,
Анда кижиге барбаган,
Ай чырайлу мында жүрди.
Алтай-Буучайдын ол уулын
Айса эм тындандыраарын
Ар көксинде сананды,
Анан ары көндүгө берди.
Айландыра эмди сананып,
Тенеринин түбине анда
Түргөн жеде конгон турды.
Тенери-Кааннын жеринде

Түни-түжи күн чалыйт.
Кайчы-Јеерен јуучыл ат
Көдүрезин билип аларга
Кижи де болуп кубулала,
Калык ортодо ол јүрет.
Канайып та Тенери-Кааннын
Кызы болгон Темене-Кооны
Көслө көрүп бу алар.
Канайып та ол оны,
Кемге де бого билдирбей,
Көнкөрө јерге апарар.
Алтай-Буучайды тиргизер,
Анан ойто бого экелер.
Анайда јүрүп, Кайчы-Јеерен
Алтын јажыт билип алды.
Ай-Кааннын баатыр уулы
Ай-Мерген эмди болгожын
Тенери-Кааннын эм болзо,
Темене-Коо ол ло кызын
Сөстөп алар күүндү јүрди.
Сөскө кирбес Темене-Коо
Ай-Кааннын јараш кызы
Ай-Чалынла најылык эmdir.
Ай-Чалын ла Темене-Коо
Ай јаныда үч катаптан
Аттарына озор мингилеп,
Айылдажып, ойноп јүргүлейт.
Ак-Боро атту Ай-Чалын
Айдын сегис бу јанызында
Тын оорып ол калган.
Тенери-Кааннын бу јерине
Үйдежер аказы үйде јок.
Үйден чыгып ол барбас.
Темене-Коо оны билбес,
Тегин јерге сакыыр туру.
Бу керекти Кайчы-Јеерен
Билип, ончозын сананала,
Айдын сегис јанызында
Ай-Чалын болуп кубулды.

Алтан айры шанкылары
Арка-белге согулышты.
Кабактарынын каразы
Карлагаш куштый учушта.
Темене-Коонон Ай-Чалын
Төрт лө јашка кичинек.
Ўнинин эрке күүзинен
Ўзе улус ого јалакай.
Тенери-Кааннын јерине
Тегиндү ол јүрбейтен.
Бүгүн не эрте келгенин
Бойы ла мында јартады:
«Јене болотон бу слерди
Једип келип көрөргө
Күнүн сайын амадайдым.
Келгениме слер ачынбагар.
Кан-Јеерен атка бүгүн
Кийнеерге мен учкажайын.
Белеерге бажымды ол салып,
Бойоорды кучактай алып,
Кожо болор күүним бар,
Коомой сананып сүрбегер» – деп,
Катап-катап айдала,
Келип учкажып ол ийди.
Темене-Коо күлүмзиренди,
Турган јеринен сыр јелишле
Кан-Јеерен ат кыймыктады.
Келе-келе Кан-Јеерен ат
Казалаш ол манташтан
Кастакту ок учкандый
Көнкөрө төмөн ол шунуды.
Темене-Коо санаазын
Тын да тутса, кезикте
Ычкынып ийгендий болды.
Ылтам бого Ай-Чалынды
Ундып ийгенге бодолду.
Уйкум келет бу дейле,
Айлынын јанына једип,
Аттан түшкен ошкош эди.

Је Кан-Јеерен онын ады
Јер јаар јалкын кептү
Учы-кыйузы эмди јок
Учуп ла келееткен болгон.

Көп пө, ас па өй бажында
Куй таштын эжигине
Келип тура ол түшти.
Кайчы-Јеерен јуучыл ат
Куй ташка бу кирип,
Куйак кийимдү эр болуп
Кубулып алып чыгып келди.
Кандый јерге бу келгенин
Кыс кижн Темене-Коо
Кайкап мында ол сурайт.
Куйак кептү кижн болгон
Кайчы-Јеерен айт турды:
«Алдыбыста Алтай-Буучай,
Аранай, Шаранай каандарга
Арададып ол өлгөн.
Ада уулы Кан-Шуру
Коштой ол база јадыры.
Кожо оморды тиргизерге
Слерди бис экелдис.
Согулбас омордын јүрегин
Согор эдип эмдеген болзогор.
Суй эди-канын кийдире
Эмдеп ијетен слер эмей».
Темене-Коо мында айтты:
«Тын удатпай ла анайда
Айдар керек өйлөр чөйбөй».
Арчуулды алган бойынча
Ары-бери баатыр үстинче
Амадулу јайкап ијди.
Алтай-Буучай бу анда
Ары-бери кыймыктанды.
Качарлары кызара берди,
Кара көстөри ачылды.
Каткырынып ол айтты:

«Кандый узак уйуктагам?
 Кандый түш көргөмди,
 Калак, көксиме тутпагам.
 Алтын-Ай үйим бу эмди
 Анда жүрек алдына сайган.
 Онын сыйны Ак-Чечек
 Оны жок төжимди тактаган.
 Онон ло ала нени де мен
 Ондобой барган ол эдим» –
 Анайда айдып, Алтай-Буучай
 Алакандарын бу жышты.
 Темене-Кооны мында көрөлө,
 Тургуза ла ого жууктай басты.
 Кыстын ай кеберлү чырайы
 Көксине онын тын жарады.
 Көдүре бойын бу тиргискен
 Көөркийдин колын ала койды.
 Көстөрине экү чике эмди
 Көрүшкилеп ийгиледи.
 Темене-Коо төмөн көрүп,
 Тенери өрө эмди чыгып,
 Түрген жанарым ол деди.
 Алтай-Буучай бу уулымды
 Аластап эмдezeер деп сурады.
 Андый сурактын ордына
 Айдып турды Темене-Коо:
 «Кан-Шуру уулчагаардын
 Кызыл тынын өскө кижини,
 Байла, кийдирер ол болор».
 Анайда Темене-Коо айдала,
 Ады Кан-Jeеренге минеле,
 Ак аястын бу түбине
 Жалкын кептү жалт эдип,
 Јана берген турбай кайтты.
 Јерде турган изи артты,
 Јелбис чилеп көрүлбей калды.

Алтай-Буучай мында артып,
 Ак аястан көзин алды.

Эбиреде көрүп тургажын,
Эрјине болгон үч аттары
Эмди алдында тургулады.
Эки казар јоон ийттери
Эки кулактары сертейген
Эмеш те кубулбаган турды.
Эки боро мүркүттери
Эки көстөрин ээзинен албайт.
Алтай-Буучай ончозын ајарып,
Айткан сөзи мындый болды:
«Антыгарлу менин аттарым,
Айыл эжигимди корыган
Ала көстөрин эм јумбас
Эки казар јоон ийттерим,
Эки боро бу мүркүттерим,
Эм јетүлегер бу ла меге
Эр јажына бүдүмчилү,
Эренис јоктон иженчилү
Најыларым слер эдигер,
Нөкөрлөрим бу эдигер.
Мени тиргизип алдыгар,
Мен слерле өлбөс эмтирим.
Јаныс ла Кан-Шурунын
Јылыбас болор соогон эди.
Ўзүлбес тыны ойто кирип,
Ўргүлјиге согулатан болзо,
Он үйенин туркунына
Ончобыс ырысту болор эдис».
Кайчы-Јеерен јуучыл ат
Кижичилеп бу эрмектенди:
«Кару Алтай-Буучай баатыр,
Кунукпагар, бис тирүде
Кан-Шуру тынданар!
Көгүстен бисле куучындажар!»
Кайчы-Јеерен ады база
Кан-Шуруны тиргизерис деп,
Алтай-Буучай ол ээзине
Акту күүнинен айт турды.
Ак-Боро мында бүдүмчилү

Кан-Шуру баатыр болор деп,
 Көгүс буурдан эмди айдат.
 Ээчиде бу ла бу аркада
 Эки ийт ле эки мүркүт
 Кан-Шуруны тиргизерис деп,
 Карындаштар ээчий айдыжат.
 Калганчыда Алтай-Буучай
 Кан-Шурунын мында ла
 Кызыл канын кандырат,
 Кызыл тынын кийдирер деп,
 Яны шүүлте бу чыгарды.
 Јаба ончозы анда јөпсинди.
 Јакшы керектер шүүжерге
 Куй ташка киргиледи.

Кан-Јеерен атту Темене-Коо
 Көк тенери түбине једип,
 Тенери-Каан адазы эжигине
 Токтой түжүп ат буулады.
 Эжикке анда јеткелекте
 Эне-адазы үйден чыккылап,
 Эрке болгон Темене-Кооны
 Эжикке јууктабазын дешти.
 Јөп сурабай төмөн түжүп,
 Јөөгөн јөөжөн кайда дежет.
 Јаман, кирлү јерге барып,
 Јаман југуш оору экелерге
 Салым сеге эм берилбеген.
 Салдым эмди сен болзон,
 Кайра төмөн ойто түш!
 Катап өрө биске чыкпа деп,
 Токунап болбой эне-адазы
 Темене-Кооны сүр турды.
 Көс јажын мында ычкынып,
 Кызы айдат бу ологорго:
 «Алтай јер арудан ару,
 Албатызы амыр-энчү.
 Алтай-Буучай өлгөн баатырды
 Аргадап мен тиргис койдым.

Тенери јеринен төмөн түшкен
Телекейге јарлу Јанар баатырдын
Уулынын уулынын уулы ол.
Улу јаан баатыр болтыр.
Эмеени онын Алтын-Ай,
Эмеенинин кичү сыйны
Ак-Чечек деп адалган.
Анда эжелү-сыйынду
Аранай, Шаранай каандарла
Алтай-Буучайды өмөлөп
Өлтүрип, өртөөргө умзангандар.
Өртөөрдөн озо анда аттар
Алтай-Буучайды аргадап,
Агаш-таш ортодо јажырган.
Арт учында Алтай-Буучайды
Аргадап мен эмдедим» – деп,
Темене-Коо бойлу кыс
Тенери-Каан ада-энезине
Ончозын ол анда куучындады.
Ончозын угуп, адазы айтты:
«Алтай-Буучайды билерим,
Алтын-Ай онын абакайы,
Ак-Чечек деген үйинин сыйны
Аранай, Шаранай каандарла
Ала јииттен таныш болгондор.
Арт учында Алтай-Буучайды
Арадап, кыйнап эмди олор
Төртү анда өлтүрген эмтир.
Тенериден төмөн сен түжүп,
Тиргис койдын Алтай-Буучайды.
Төмөн түжүп оныла јурта.
Тумалап өлтүрткен уулын
Түней ле тиргизер керек.
Түрген ле төмөн түш» – деп,
Темене-Коо кызын адазы
Тургуза ла анда ол сүрди.
Темене-Коо көзинин јажын
Төмөн көрүп бу ычкынды.
Тенери түбинде јылдыстар

Турган јеринен ол учужып,
 Туура барып, күйүп өчөт.
 Темене-Коо адына минип,
 Төмөн учуп Ай-Кааннын
 Алтайына чүрче ол келди.
 Ай-Чалын онын кызын көрүп,
 «Кандый узак көрүшпедис,
 Капшай меге учкаш» – деди.
 Ай-Чалын јаражай кызычак
 Анда түрген учкажып ийди.
 «Амырап эмеш мантадаак,
 Ат терин эмди чыгараак» –
 Анайда Темене-Коо анда
 Айткан турды јиит кыска.
 Анча-мынча манта турала,
 Адын төмөн алтай јерине
 Түрген-түкей калыдып ийди.
 Таш мөндүрдий төмөн учуп,
 Эскиде болгон ол јерине,
 Эбирип келип, тура түшти.
 Ай-Чалын јаны оңдонып келеле,
 Анда мынайда бу сурайт:
 «Темене-Коо, кандый јерге
 Түжүрип бого сен экелдин?
 Адам ла энем эмди мени
 Айылга келеримди бу сакыыр.
 Ай-Мерген акам, олор ончозы
 Ал санааларын ычкынар болор».
 Темене-Коо кыс айтты:
 «Тегин јерге сен комудаба.
 Бу өлгөн Кан-Шуру уулчакты
 Байлап сен тиргизер учурлу.
 Кан-Шуруны, угынан алза,
 Көк тенериден качан да түшкен
 Јанар баатыр ук-төзинен.
 Јазылып јүрүм јүрери
 Айдың, күннин бу алдында,
 Ай-Чалын, сенин колында» – деп,
 Темене-Коо акту күүнинен

Тын иженип ого айтты.
Ай-Кааннын ай чырайлу
Ай-Чалын деген кызы эмди
Ап-апагаш арчуулыла
Ары-бери уулчак ўстиле
Ўч катап жайкай сокты.
Ўч катап ўстине энилип,
Шыпшап нени де айт турды.
Шымыранып учында айтты:
«Кей тынбаган эмди бойын
Кейди тынып бу тындан.
Узак уйуктаган ол бойын
Узун тыныш алынып тур». –
Андый сөстөр кийнинде
Арчуулыла алты жаныды,
«Айды-күнди көр – деди. –
Тура жүгүрип эм бойын
Тууларыңды аяр – деди. –
Суна базып эмди барала,
Суу аржаннан ич» – деди.
Кенетийин Кан-Шуру
Кыймыктанып баштады.
Ары-бери алты аңданып,
Анда тура жүгүрди.
Коркушту шулмус бу уулчак
Кол, алаканын уужай сокты.
Кейди көгүске кен тынып,
Колдорын көдүрип керилди.
Күмүш күнди бу көрөлө,
Күрсүлдеде каткырып ийди.
Карузынду Кан-Алтайым
Кандый сүрлү, жараш деди.
Суна, чөйө базып барала,
Суу-аржаннан тынып ичти.
Сыным тын сериди деп,
Сүүнип турды кайра базып.
Алтай-Буучай жанына келип,
Алакан жайып эзендешти.
Одус жылга жуулаш барала,

Ончо ок өйгө удаганын,
Азыйда улус айдышкан.
Алтай-Буучай өлгөн дежип,
Амыр јок куучын болгонын
Эмчек эмген уулчак уккан.
Эмеш өзүп уйуктаганын
Элтертип айдат Кан-Шуру.
«Адам јууда эмди өлбөй
Айланып јанган турбай» – деп,
Анда эмеш эске алынып,
Айдып турды уулчак сүүнип.
Коомой керектер болгонын
Кан-Шуруга айтпас деп,
Калганчыда Алтай-Буучай
Көксинде кородоп сананды.
Арт учында адазы уулына
Айткан сөстөри бу мындый:
«Айылга јуудан келедип,
Адан да аркада уйуктаптыр.
Аттарыс мыны эмди билеле,
Айылдан бого сени экелип,
Јаныма салып уйуктаттыр.
Олјочы Аранай, Шаранай
Ороонысты јуулап келтир.
Албатысты олјолоп апарган,
Ак малысты олор айдаган.
Карын аттар ла мўркўттер,
Казар ийттерис олордон
Јўк арайдан бу айрылып,
Јараш төрөл алтайына
Јангылап келгени јарталды».

Темене-Коо ло Алтай-Буучай
Коштой мында ачык-јарык
Куучындажып турдылар.
«Сени, Кан-Шуру, биллип ал,
Сўрекей калын бу уйкудан
Ай-Кааннын бу ла кызы
Ай-Чалын јўк арайдан ойгосты.

Алкышты ого сен јетир,
Аймаганча быйанду јүр» – деп,
Темене-Коо айткан турды.
Турган јерден ичкери базып,
Алтай-Буучай бу баатыр
Ай-Чалын ла Темене-Кооны
Аттарыла таныштырды.
Аргымак, јуучыл Кайчы-Јееренди
Канду јууга минер адым деди.
Кан-Јеерен атты баатыр
Кырларда андаза минетен
Күчтү, чакту адым деди.
Ак-Боро јорго ол адын
Албаты көрүп бу јүрзе,
Арыбас, чылабас адым деп,
Анда оморды ол көргүсти.
Эжик бойында јадатан
Эш казар ийттерин адады.
Эжер эки айу барын
Эм оморды эске алды.
Эки боро мүркүттерин
Эн учында темдектеди.
Эм түндүкте отурып,
Эки көстөрин ол јумбай
Эбире шиндеерин бу айтты.
Таныштыру ол токтоордо,
Темене-Коо бу бачымду
Ай-Чалынды, Кан-Шуруны
Анда кабыра кучактады.
Јаактарын эм окомдоп,
Јакшы јүрүгер деп айтты.
Алтай-Буучайды бу эмди
Акту күүниле кучактап,
Амыр, ырысту јуртаарга
Айлыска эмди јанактар деди.

“Эмди мында не турар!” – деп,
Эр бүткен Алтай-Буучай
Эрјинелерди ээртеп ийди.

Эм айдан јерге түшкен
Ай-Чалын деген кысты
Ак-Боро атка миндирди.
Кара-Күрен анда атка
Кан-Шуру јаш баатыр
Калып јенил мине сокты.
Калганчыда Алтай-Буучай
Кайчы-Јееренди бу бойына
Капшай база ээртеп ийди.
Көгүс-белге куйак кийди,
Кастак окту ол јаазын
Кыйа салды арка-белге,
Курч учту ол јыдазын
Кап туура анда тудунды.
Ончо јуу-јепселин кийинди,
Ончозынан озо јортты.
Ээчиде Темене-Коо ло Ай-Чалын,
Эмеш кийнинде Кан-Шуру.
Онон олордын эки ийди,
Олор үстинче эки мүркүт
Алтай-Буучайдын айлы јаар
Анда келгилеп јатпайтты.
Аркадан эмди бу чыгала,
Ак јаланла келееткиледи.
Јаш өлөңди јайа баспай
Јараш јорго аттар јортот.
Көк өлөңдөр көп чечектерле
Көрөргө чүмдү көрүн јадат.

Ас па, көп пө өйлөр өтти,
Алтай-Буучай, Темене-Коо,
Ай-Чалын ла Кан-Шуру эмди
Азийгы өргөө турган јерге
Јеткилеп келип көр турза,
Јескинчилү болгон өштүлөр
Алтын өргөөни оодып, чачып,
Алтын, мөнгүнди јууй бертир.
Ат чакыны мында чайкап,
Антарып, оодып болбойтыр.

Алтай-Буучай ат чакыны
Арга күчле түзей тургусты.
Аттарын бу ончозын
Анда ла буулап ийдилер.
Алтай-Буучайды көргөн жон
Аайы жок сүүнгилеп чыкты.
Өргөөзин орныктырарга
Өнөтийин болушка келдилер.
Он до күн анда өтпөди,
Ончозын тудуп, чүмдедилер.
Ай-Чалын солун ол кыска
Алдынан кыпты жазадылар.
Кан-Шуруга да эм башка
Кыпты анылап койдылар.
Алтай-Буучай баатырга,
Ай кеберлү Темене-Коого
Алдынан алтын кып болды.
Эки боро мүркүттерди
Эм түндүкте каруул эдип
Алтай-Буучай отургусты.
Айыл эжигин кезе корыыр
Казар эки тайгыл ийтти
Кынжылап мында буулады.
Ак-Боро адын чакыдан
Алтай-Буучай чечип минди.
Ас-мас албаты ортозыла
Анда жортуп эбире көрди.
Одынду бастыра жерлерге
Онду айылдар туткар деди.
Ончо малдын сугады
Одорлуга жуугын некеди.
Жон-калыктын ортозында
Жуучылдар барын шиндеди.
Аранай ла Шаранай черүни
Айдай бергени жарталды.
Албатынын ас жарымызы
Анда артканы жарт болды.
Анайда эм Алтай-Буучай
Айлына ууланып бу сананды.

Керек дезе ыраак јокто
Күркүрөө суунун шуултын ол
Кулактарына јарт укпайт.
Качан да мыныла коштой
Јон јанары ол угулатан,
Је эмди ол чек тымыган.
Јанып келеле ончозына
Јартын айтты ол мынайда:
«Алдынан бери өштү болгон
Аранай, Шаранай каандар бар.
Јер алдынын эм өштүзиле
Јуулажып јүре береримде,
Јеримди, јонымды олор экү
Јуулап, тоноп апаргандар.
Кулга айдаган јонымды
Кайра экелер ой јетти.
Камык ак ол малымды
Күргүлте сүрүп экелерим.
Темене-Коо, мен јокто,
Тергеемди бу ончозын
Текши тен көр јатсын.
Кан-Шуру да үйде болуп,
Келишкедий болуш јетирзин.
Ай-Чалын да јеткил болушты
Айылда болуп јемешсин».
Мындый јакылта кийнинде
Мында ончозы ажангылады.
Ай-Чалыннын аскан ажы
Анда үзе јиилип калды.
Курсак јиген мында улус
Куучын чыгарбай отурат.
Кунукчылду санаа сананат,
Канайдарын билбей турат.
Кенерте Алтай-Буучай
Кара-Бөкө ол өштүле
Јер алдында јуулажарда,
Јүрүмде бу кемзинбей
Аранай, Шаранай каандар
Айлы-јуртыма табарган.

Абакайын ла калыгын,
Ак малын үзе айдаган.
Ончо јөөжөзін коштоп,
Оморкоп ол апаргандар.
“Бала-барканы уйалбай
Бүдүмчилеп, мекелеп
Апарганы учун не мен
Амыр, тегин бу отургам?” –
Анайда эм Алтай-Буучай
Анда ачу санан калтыр.
Бу ла отурган јеринен
Бут бажына тура јүгүрди.
Каалгалу эжикти бу кайра
Капшай ачып Алтай-Буучай
Кайчы-Јеерен мында адына
Келип коштой тура түшти.
Кеелеп чүмдеген алтын үйгенди
Колго алып адын үйгендеди.
Кендир болгон ол чылбырды
Кыл чылбырла эм солыды.
Көбөн јенил бу токумды
Кайчы-Јеерен сырт белине
Колго алып эптү јайды.
Калыны карыш кејимди
Катай үстине эм салды.
Кааштарын алтындап эткен
Күлер болгон арташ ээрди
Көдүрип кејим үстине салды.
Кеелеп чүмдеген куйушканды
Кайчы-Јеерен куйрук алдына
Каашту ээрден тартып сукты.
Коргузы алтын алтан колонды
Карын-ичле бек тартты.
Кайчы-Јееренди ол ээртейле,
Баатыр бу Алтай-Буучай
Бурулып ол өргөөзине кирди.
Ал камык јуучыл кебин
Анда алып кийине берди.
Озо ло баштап, калын капту

Ок тыгынбас темир куйакты
Көгүстешке ол катай кийди.
Көп темир таналарды ол
Кынай, кыпчый таналайт.
Кылыш, үлдү, жыда тыгынбас
Калын штанды база кийди.
Кончын болзо чой өдүк ичине
Кептей анда суккан турды.
Кара башка темир бөрүкти
Кептей кийип, буу, таназын
Капшай бириктире топчылады.
Айдары жок курч үлдүзин
Анда сол жанына тагынды.
Аранай ла Шаранайды ол
Анда чапса сынбас эмей,
Болот учту кастактарды
Бастыразын саадакка эм
Бектеп, жазап көп салды.
Бир кижги болуп өштүлөр
Биригип адышса, ок једер.
Башкаланып та адышса,
Бастыразына једип тийер,
Башказы анда жок эмтир.
Кийген куйактар үстине
Кыскылтым чекпен ол жабынды.
Кийнинен аткан бу октор
Келип ого кадалып токтоор.
Кайтса да жоон ол сапту
Курч учту сайар јыданы
Ээрдин он жанына бу
Эмди келип бек такты.
Калганчыда Алтай-Буучай
Кайчы-Јеерен адына минди.
Колдорын жанып бу анда
Кан-Шуру ла Ай-Чалын кыс,
Темене-Коо эжик жанында
Коштой бу тургулап калды.
Алтай-Буучай ары болды,
Анда артты ат истери.

Кайдаар баатыр барганын
Калык јарт эмди билер.

Алтай-Буучай ол баатыр
Ас та болзо албаты ортозыла,
Ак малынын јаказыла
Айлы-јуртынан ыраады.
Ары болуп ол барарда,
Агаш-таштар бу эзининен
Аайы јок шуулажа берди.
Јаан суулар чайбалыжып
Јарадынан ажындылар.
Бийик туулар баштары
Бери-ары кыймыктажат.
Бийиктен соккон эзинге
Бастыра өзүмдер чек мында
Багынбас кептү шуулажат,
Байла, бу ары јанынан.
Тошту соок кырлар ажат,
Тонор онын аргазы јок.
Төмөн изү јерле бараат,
Терлебей ле јүрүп отурат.
Тын корон аракы ичеле,
Тын тынын бир кыйдырган.
Коркыбас јүрегин, корон ичип,
Кайчыга сайдырып чын өлгөн.
Алтай-Буучай эмди болзо,
Азыйдаадан алты артык.
Озогызынан, бу бараадып,
Он катап күчтүзин сезет.
Күн чыгып изиде тийзе,
Көдүрилип бийикле учат.
Ай көрүнип, тун киргежин,
Арай јабыс түжүп көндүгет.
Эмди Алтай-Буучай келееткенин
Элден озо Алтын-Ай билди.
Јалбышту јаан отко күйбей
Јүрүмде канай ол артканын
Аранай, Шаранай ол каандар

Абакайларыла эмди кожо
Алан кайкап тургулайт.
«Алдырбас, бис төртүден
Алтай-Буучай өлөр!» – дешти.
Айландыра отурып шүүштилер,
Анда жууга белетене бердилер.
Аранай, Шаранай каандар
Ал камык казыр черүзин
Аткак башту окторло белетеп,
Алтан жылга чыдажар дешти.
Болот учту курч жыдалар
Бежен жылга мокобос дешти.
Аранай, Шаранай ол каандар
Ады чыккан баатырлар да эмей.
Алтын-Ай деген абакай база
Алдынан бери ойгор дешти.
Ак-Чечек болзо онын сыйны
Артканынан артпас дешти.
Аранай, Шаранай болор жууга
Анда белетенип эмди алдылар.

Кайчы-Jeерен канатту куштый
Кайа-ташту туулар ажыра,
Канча жаан, кичү сууларды
Кечире калып бу келеедет.
Келе, келе көрүп тургажын,
Кара туйук жыш болды.
Коштой оны өдүп жадарда,
Кара жыш кыймык этти.
Алтай-Буучай бу үстине
Аткан кастак октор урулды.
Жыш агаш деп онын көргөни
Жууга чыгып Алтай-Буучайды
Адып баштаган ол черүлер
Аранай, Шаранай каандардын
Каныркак, калык өлтүрөөчи
Казыр черүзи ол болуптыр.
Алтай-Буучай күн көзинен
Анда туура кыйыжарда,

Күннин изү, жаркынду чогы
Камык черүнин көзине мында
Кылбыктыра жалт тийди.
Катап кадалгак кастактарын
Алтай-Буучайга божотподылар.
Анан азийгы чылап күн
Чокторын киреледип тийерде,
Чочыган черү катап окторын
Шаранай, Аранай некегениле
Шоктоп Алтай-Буучайды
Аткылап тура бербейтти.
Аайы жок шуурган-салкын
Ак айастан төмөн сокты.
Арт учында кыргын черүнин
Аткан окторы отту болды.
Алтай-Буучайга отту октор
Арай жетпей жерге түжет.
Аркадагы агаш-таштар
Анда отко алдырып күйет.
Балалу аңдар балазын ээчидип,
Бачым чыгып анда качат.
Уйалу куштар уйазынан эм
Учуп балдарын оттон качырат.
«Ышка күлүк тумчаланар» деп,
Ырысту үнле черү кыйгырат.
Жалбыш, өрткө күйген жер
Жалан көмүр болуп калат.
Катап черү кайкап көрөт.
Күчтү болгон Алтай-Буучай
Өрттөн чыгып черүге жуук
Өрө бийиктен көрүнип келет.
Корондоп окторын ол черү
Катап Алтай-Буучайды адат.
Аткан октор Алтай-Буучайга
Арай жетпей туура учат.
Алтан катап атканы калас,
Алдында баатырга ол жетпейт.
Атту-чуулу бу ла баатыр
Аркада агаштый калын черүге

Арылык билбей јанына тўшти.
Алтай-Буучайды аткан октор
Албаданза да чек ого тыгынбас.
Адына атса, ок тайкылар,
Алыпка атса, ок кадалбас.
Бир ле көрзө, Алтай-Буучай
Болот курч үлдүзин чыгарды.
Черү үстине, онон көрзө,
Чурап келеле, чабыжа берди.
Сол јанынан чаап өткөжин
Сегизен мун јуучыл өлөт.
Сеелип чачылган оморды
Саныскан куштар тўжүп чокыйт.
Он јаар талайып чапса,
Одус муннан өштү кырылат.
Онон көрзөн кускун куштар
Ондо тўжүп көстөр чокыйт.
Ого-бого өйлөр јетпей
Ончо черүлер ондо кырылды.
Көк тенериде күнге көрүп,
Коркушту тын Алтай-Буучай
Күүледе кайлап, сыбыскылап,
Кара бажын энип бажырды.
Мандайын јерге бу түртүрип,
Мүргүп, бажырып айдынды:
«Тенериде болзом бу мени
Тенери јаар адып јадар.
Тўжүп јерге бу келзем,
Түней ле адып истежер.
Ал камык өштү черүни
Адып кырдым бу јерде.
Көк тенериде отту күн,
Кырган черүни өртөп ий!
Јыдыган јыды јерге јайылбазын,
Јаман ооруны эм јайбазын.
Көк тенериде отту күн!
Кырдырган черүни өртөп ий!»
Јайнап сураган кийнинде
Јылу күн кызыда тийди.

Жер бөктөгөн өлгөн черү
 Јаткан јерде јалбырап күйди.
 Күйүп божогон сонында
 Күлин, кубалын эзин-салкын
 Кейге көдүрип учуртты.
 Каршулу јаман бир керек
 Келижип анайда јенделди.
 Ол ончо королторды
 Ондо Аранай, Шаранай көрди.
 Күйген ончо черүлерине
 Кичинек те олор килебеди.
 «Алтай-Буучайды өлтүрбеенде,
 Андый керек олорго!» – дешти.
 Јуучылдардын ол аттары
 Јал јастанып отко күйди.
 Ээлериле кожо бир уунда
 Эзин, салкынга күлдери учты.
 Ээ болгон ачына каандарга
 Эм јенүлер болбооны јарт.

Онойтконнын сонында
 Омок-седен Аранай, Шаранай
 Оны јок ачу кыйгырыжып,
 Ондо мынайда айдышты:
 «Абакайына өлтүртеле,
 Ачууна бу јуулаш келген.
 Өртөдөлө, өлбөй артып,
 Өштөп келген сен болзон,
 Өлүмди бистен чын аларын.
 Өчинди бистен ал болбозын!» –
 Анайда Аранай чынырып,
 Алтай-Буучай эм үстине
 Арслан чылап калыгадый.
 Алты кулаш јетпей туруп,
 Алтын саадактан ок алып,
 Алтай-Буучайды аткылады.
 Аткан канча ол окторы
 Ак кайага эмди тийгендий,
 Алтай-Буучайдын куйагына

Тийген бойынча тайкыл тўжет.
 Тийдире аткан тўмен ок
 Жалан јерде обоолоно берди.
 Короп калды тегин калас.
 Јыдаларын алган бойынча
 Јыдалажып тура берди.
 Јыда эдине кадалбайт.
 Аранай, Шаранай јыдалары
 Алтан катап сайган тушта
 Тал ортозынан, кургаган
 Тал чылап, сынып калды.
 Арга јок боло берерде,
 Аранай, Шаранай бу эмди
 Ат ўстинен эмди мында
 Алтай-Буучайдын тўжинен
 Ала койып чиректедилер.
 Ар кўчтери мында чыгарда,
 Аттардан јерге тўже калып,
 Ала койыжып јакадан
 Јайа чиректеп арийла,
 Јарын туштан тудушты.
 Алтай-Буучай јарт билер –
 Аранай, Шаранай ол онон
 Алты-јети јашка кичинек.
 Алтай баатырлар соғужынан
 Туулар ичи тибиреп турды.
 Тенери де кўркўреп баштады.
 Тенери булуды јерге тўшти,
 Тоозын јерден тенериге чыкты.
 Тўс турган јерлер мында
 Текши казылып оролонды.
 Оролу јерлер тепсештен
 Ончозы суулу састар болды.
 Јаан оборлу Алтай-Буучай
 Јакалажып, олорло тудужарда,
 Јаан туулар јайкан турала,
 Јалбагына барып ол тўжет.
 Јарсылдажып кайалар јарылат,
 Јалбактарда корымдар болот.

Эң учында Алтай-Буучай
 Эңчейип келеле, Аранайды
 Агаш аразы јаар мергедеди.
 Аранай туруп анан келгенче
 Шаранай кичү каан эмди
 Шалырт эдип жыраа кийнинен
 Чыга конуп Алтай-Буучайга
 Чурап, жаказынан ол тутты.
 Чиректеп, тегелеп, бу јерге
 Чачарга күчин ол салат.
 Кара тайгага јөлөнижип,
 Колдомдожып согужат.
 Кара тайга агаш-тажыла
 Канча јерден ол јарылат.
 Кара ла сары бу балкаш
 Колына берген ол турат.
 Кадай базылган буттарды
 Кодоро тартарга күч болот.
 Көп күндерге олор согушты,
 Көнкөрө кемизи де базылбады.
 Жоон тыт агаштар кодорып,
 Јарын, башка бу сабашты.
 Јалбара кемизи де бой-бойын
 Јаш тыттарла согуп болбоды.
 Кобы-јиктер јарыларда,
 Корон соок суулар агып турат.
 Кенете катап ла Аранай
 Калып келип бу мында
 Алтай-Буучайла согужа берди.
 Алдындаазынан тын силкип,
 Ары-бери чачарга умзанат.
 Бу ла өйдө база кенерте
 Бут алдында кара јер
 Силкине бербей канайтты.
 Салкын эмес салкын сокты,
 Аранай каан тын чочыды,
 Анда мылтырап тыркырады.
 Кем де онын жоон мойнын
 Кезе тудуп кайра тартты.

Кандый да күчтү жиит баатыр
Кол балтырын былча тутты.
Алтай-Буучайдан бу мында
Айрып алала, согужа берди.
«Аранай каан, күчинди
Акту жерге кородып,
Актуга не согуш турун?
Ак жарыкта ат-нерелү
Алтай-Буучайды өлтүрөргө бе?
Кызыл тынын үзеле,
Кызыл канын ичерге бе?
Жажы онын жаан дейле,
Жиидиркеп, күчүркеп жадын ба?» –
Кан-Шуру чыдаган баатыр
Күнүр үндү айткан турды.
Күлүк Аранайга анайда
Кан-Шуру кату айдала,
Аранайдын арка-сыртын
Анда камчыла сабай берди.
Жарын эдин жара сокты,
Жайылып каны жерге акты.
Кабырга эдин кезе сабады,
Каны көптөн чачыл турды.
Аранайдын огурып алгырганы
Алдыгы ороондо Эрликке угулат.
Анайып ла турганча,
Алтан туунын ары жанында
Ак айаска ол түртүлгөн
Айдары жок жаан туунын
Кара бажы ачыла берди.
Кызыл жалбыш, костор онон
Күүлөп, күзүрөп ол адылды.
Кайнап ажынган кызыл балкаш
Кырды төмөн жылыжып акты.
Кан-Шуру ол жердин оозы деп
Көксинде терен бу сананды.
Ак сөөккө жетире соктырган
Аранайды Кан-Шуру баатыр
Алты айландырып келеле,

Отло күйген тамы оозына
Оңдо мергедеп ийген турды.
Ак жарыктан Аранай каан
Анайда ла тамыда күйди.
Азыраган балдары да жок,
Ак жарыкта жүрген та жок.
Кан-Шурунын баатыр ады
Канду жууда анайда чыкты.
Каан кижини бу женгени
Кан-Алтайга жайыла берди.
Калыгын, жерин корыйтаны
Канчын жиитте жарталды.
Кан-Шуру Аранай каанды
Косло, отло, жалбышла
Кайнаган жер оозы тамыга
Кок то артпай күйзин деп,
Көстөп чачкан кийнинде,
Шаранай кичү каан мында
Шайт этире жерге түкүрди.
Алтай-Буучайдын эр күчин
Анда эркидеп ийерге шүүди.
Алмыс мистү курч үлдүзиле
Арка-белин кезе чабарга
Бар-жок күчиле сокты.
Бажын кезип тоолодорго
Мойнына талайып бу чапты,
Мынан не де ол болбоды.
Калганчыда Шаранай каан
Кылыш бычагын кыннан уштып,
Кардына баатырдын ол сайды.
Кылыжы анда сына берди,
Күчи тегин, калас калды.
Катап ла Шаранай
Калып баатыр кежиринен
Кезе тударга сананды.
Колдорун онын Алтай-Буучай
Тамагына жууктатпады.
Тыңыда онын эки колын
Эптү жазап кабыра тудуп,

Эбирте алты айландырды.
Кызу отло, жалбышла күйген
Кыр бажында жер оозына
Алтай-Буучай Шаранайды
Аланзыш жоктон мергедеди.
Шак анайда бу согушта
Шаранай каан жендиртти.
Жер тамынын анда оозы
Жалбыш отло үрүп ле жатты.
Аранай, Шаранай эки каан
Анайып отко күйгүледи.
Алтай-Буучай алакан жыжып,
«Адан ла эдин жи!» – дейле,
Ары-бери бу көргөжин,
Анда өштүнүн аттарыла
Кайчы-Жеерен жуучыл ады
Күчи жеткенче согуш турды.
Аранайдын Ак-Сары ады
Аайы жок бу окранып,
Арт учында Шодон атла
Кайчы-Жеерен атты арадап,
Күчин астадып бараатты.
Ак-Сары жоон ат болгожын
Аранайдын жожоны эмей.
Шодон атты бу көргөжин,
Шаранай минген ат эмей.
Алтай-Буучай узун камчыла
Ак-Сары ла Шодон атты
Орой соккон ол бойынча,
Оозы отту ыраак кыр жаар
Мергедеп ийген мында турды.
Мергедеткен аттар ол отко
Чике барып анда түжеле,
Чымчым артпай күйдилер.
Жалбышла чачылган оттон
Жалбырап күйгени жарт эмей.
Жаан кыр оозын ачканча ла,
Жалбыш, косты, изү балкашты
Чыгара чачып, үрүп ле жатты.

Алтай-Буучай Кан-Шурунын
Анда баатыр күчин кайкады.
Адалу-уулду бу туштажып,
Айдары жок сүүндилер.
Алтай-Буучай ырыска бугунып,
Кан-Шуру баатыр уулына
Күүнзеп айтканы ол мындый:
«Көрөр-угарга бу жетпей
Күчтү баатыр болуп өстин.
Аранай каанды тамыга,
Айландырып, көмө чачтын.
Эмди эткен бу керегинди
Энчиге калык ундыбас.
Өштү үй улусты бу мында
Өлтүрерге сеге жарабас.
Уур жаман керекти мен
Учына жетирип жендеп салайын.
Кан-Шуру, баатыр уулым,
Кайра жанзан, артык болор.
Айылда эмди Темене-Коо,
Ай-Чалын жараш, эрке кыс.
Жаныстыра оморды, жонды
Жаныс та күнге не артырар».
Көгүстен айткан ада сөзүн
Кан-Шуру ондоп, жанды.
Аранай, Шаранай эки каан
Анда анайда базылып калды.
Албаты айткан кай чөрчөк
Анан ары база улалат.
Алтай-Буучай бу баатыр,
Ачап каандар базыларда,
Ак-Сары ла Шодон аттарды
Анда жоголткон ло өйдө,
Ыраак эмес жалан жерден
Ыйы, кыйгы угула берди.
Алтай-Буучай кайкап көрзө,
Ала-Сары жорго атту
Алтын-Ай абакай была
Ак-Сур атту онын сыйны

Ак-Чечек көрүнүп келдилер.
«Аранай албанла мени алып,
Арай ла өлтүрбей журтаган.
Шаранай ла Ак-Чечек журтап,
Шыраны сыйным көп лө көргөн.
Калганчыда эки ол каанды,
Казыр черүзүн кожо кырдын.
Капшай ла бисти ол айлына
Кожо ырысту эмди јадарга
Апарзан» – деп, Алтын-Ай
Алтай-Буучайга айдып турды.
Алтай-Буучай турган јер
Анда-мында тибирт этти.
Тенери онын ол үстинде
Тизиреп, шынырап калды.
Оны уккан Алтын-Ай мында
Оны јок чочып, коркыды.
Ак-Чечек онын сыйны
Арай ла јерге бар түшпеди.
Алтай-Буучайдын ол чырайы
Ай-карануй боло берди.
«Эки бойыстын эрке уулысты
Эмчекле тумчалап, Аранайла
Өлтүргенди ундыдын ба?
Өлгөн оны кабайга салып,
Јууктаба деп төгүндеген.
Өштүни јууда јенеле,
Өлбөй јанып келеримде,
Артыктап курсакла азыраган.
Аранай, Шаранай каандар
Айылдап келгениле колбой,
Айтпаза да аракыны
Арай көп ичий калгам.
Анан тын мен ичеле,
Ачу корон до ичтирим.
Анан билинбей каларымда,
Јүрегим алдына кайчыла
Јүректен сүүнүп сен сайган.
Сагыжым кириш-чыгыш

Саат јаткан ол болорым.
Сыйнын Ак-Чечек анда
Сыранай үстиме бу чыгып,
Сүрекей узак ол ойгө
Санаа јеткенче тепсеген.
Аранай, Шаранай айылчылар
Армакчы бууларла анда
Кол-буттарымды күлүүрде,
Курч бычактарла јүзимди
Чийе тартып кескендер.
Чын, байла, өлгөним ол болор.
Анан ары не болгонын
Аттарым ла јакшы билер.
Өштүлерле бисти өлтүрип,
Өчөп эмди суран тураар ба?» –
Кату айдып, Алтай-Буучай
Кайыш камчызын ала койды.
Алдында эм төгүндөп турган
Алтын-Ай үйин, онын сыйнын
Камчыла бирден орой сокты.
Багырыш эмес багырыш
Бастыра јерге јаныланды.
“Одус јылга јууга барала,
Ончо јыл үстине удадын!
Алтан јыл ажып барадарда,
Алтай-Буучай эжим, байла,
Өскө талада јуу тужында
Өлгөн болор деп санандым.
Бойына бойын эм озо
Буспас сөс берип бустын.
Бала азырап бу баштаган
Бойыма бузар сөс айтпагам.
Бек болот очокто отко
Буур тиштеп бу јибедис.
Күйген одыс сен келгенче
Күйген ле бойы ол күйген.
Кородолду бир санаа
Көксиме амыр бербеген.
Јуулашкан сенин ол өштүүн

Јууда сени јенген болор.
Јаан удабай бу јеринди
Јуулап, бисти олјого алар.
Чыкпас деген сенин кырына
Чыгып јүрген Ак-Чечек.
Аранай, Шаранай каандар
Амыр јатканын билгенис.
Капшай эмди коруланарга
Кычырып алганыс, онызы чын”.
Алтын-Айдын сөзин угуп,
Алтай-Буучай ол сурады:
“Кабайда јаш Кан-Шуруны
Канайып тегин өлтүрдөөр?
Төрөлин, јонын, билезин
Табарган өштүден коруп,
Түгезе јенген бу ла менде
Кандый буру, јаман бар!?
Келдирген өштүлерле озо
Кан-Шуруны бу өлтүрдөөр.
Сен, Алтын-Ай, алган үйим,
Сыйнын Ак-Чечекле экү
Аранай, Шаранайла кожо,
Айлыма јенүлү келеримде,
Арадап төртү өлтүрдөөр.
Өлтүрөөчилерле эм јаба
Өзөк-буурдан мени бу
Өлтүреле, ологго бардаар.
Өскүрген ада-энегерди
Бир де кичинек сананбай,
Буруны көп эттигер.
Бар ончо мал-кужысты,
Бар ончо јөөжөбисти
Бойын ла каршу өштүлерге
Берип, ологго багындаар”.
Кату айдып Алтай-Буучай
Кайыш камчызын ала койды.
Алдында эм төгүндөп турган
Азийгы үйин, онын сыйнын
Камчыла үч орой сокты.

Косло кайнаган ол кырга
 Канча күчиле мергедеди.
 Эжелү-сыйынду экилези
 Эзин, салкыннан бу түрген
 Уча берди јенилден јенил.
 Учы-кыйузы јок кайнаган
 Отко учуп олор түшти.
 Олордын ончо барын-јогын
 Ондо кем де эмди сурабас,
 Ончо јоннын түжине де кирбес.
 Тенери түби тизиреп јатты,
 Төмөңги јер тибиреп турат.
 Јердин тоозыны кейге чыгып,
 Јенил эзинге таркап калат.
 Јуу өткөн ол ло јерлерде
 Јылу эзин согуп ла турды.
 Јарылган, оодылган ол кырлар
 Јадып калды анайда ла.
 Суу, балкашту ол јерлер
 Серүүн эзинге кургај берди.
 Јалан ончо ол јерлерде
 Јүзүн чечектер јайылып өсти.
 Јүс башка көп куштар
 Јыргап, кайда ла учушты.

Көп пө, ас па өйлөр өтти.
 Кайчы-Јеерен јуучыл адына
 Калык баатыры Алтай-Буучай
 Калып чыгып мине сокты.
 Калапту јуу-согуш, эм көрзө,
 Аранай, Шаранай каандардын
 Айыл-јуртынын јанында өттир.
 Эмеш ле јортуп ол келгежин,
 Эки өштүнин өргөөзи
 Ыраак јок турган болтыр.
 Ырысту болуп эки каан
 Ыксыжып мында бу салдым
 Ырымы јок јаткылаган.
 Айландыра баатыр көрзө,

Албатызы көп јер эмтир.
Анча-мынча өй бажында
Аныланган улус көрүнди.
Алтай-Буучайга олор јууктап,
Айдышкан сөстөри бу мындый:
«Алтай-Буучай, бис слердин
Албатыгардын бир бөлүги.
Јети башту ол Јелбегенле
Јуулажып барала, удаганаар.
Ол ло тушта бу бисти
Олјолоп Аранай, Шаранай
Алтайына айдап экелген,
Айдары јок кулданган.
Слерге айдадыс: бу ла каандар
Сары-Каанды өштөөлөп,
Алтын-Айды абакай эдип,
Айлаарга јанараарда,
“Кыстарынды биске бербей
Кысканган” – деп айдыжала,
Калыгынын көбин олјолоп,
Көп малынан көп мал јарып,
Јоксырада тоноолойло,
Јанып келгендер ол эмей.
Алтай-Буучайга Сары-Кааннын
Аткарган элчилерин олор
Јолдо тозуп өлтүретен.
Јаан күчтү Алтай-Буучай
Сөс јоктон болужар деп,
Сары-Каан тын иженген.
Арт учында каан бойы
Анан улам өлгөн дежетен.
Алтай-Буучай, слерле кожо
Айланып јанарга бис белен».
Алтай-Буучай олорды көрүп,
Айдары јок сүгүне берди.
Алаканын өрө көдүрип,
Албатызыла эзендешти.
Ол ло тушта баатыр алдына
Ойгор карган эр киж

Ондо базып келген турды.
Онын айтканы бу мындый:
«Улу баатыр, Алтай-Буучай!
Ук-төзөөрди бу ла мен
Узак өйдөн јарт билерим.
Улу Јанар баатырдын
Уулынын уулынын уулы слер
Улу энегер Јер-Киндик-Эне
Улай улу керекке слерди
Ууламјылап башкарып јат.
Эмди эки уулым керегинде
Эмеш айдып бу берейин.
Аранай, Шаранай уулдарымды
Алтай-Буучайга тийбегер деп
Айдып, токтодып болбогом.
Озо баштап олор экү
Ончо јереердин ан-кужын,
Өнөтий черү ээчидип,
Өштөп андаган ол эди.
Бастыра аттарын такалап,
Бийик кырлар бу бажынан
Тен јортуп өзөккө түжүре
Тынду ан артырбай аткандар.
Көп-көп сыгындарды олор
Килемји этпей кыргандар.
Кызыл эттерин черүзи
Кайнадып, тиштеп јигендер.
Камдулар, киштер терезин
Каптар-каптарла экелгендер.
Артыгын өскө ороондорго
Алтын-мөңүнге солойтан.
Аайы јок бу байыгылап,
Адазын керектебестер...
Абакайаарды, онын сыйнын
Алгылап алып, јет келген.
Алтай-Буучайды өртөдис,
Актуга не коркорыс дешкен.
Өштөш кылыкту болгондо,
Өлтүрткендерин эм канайдар.

Кабайдан ала калык-јондо
Кан-Шыкай деп адаткам.
Азыраган менин уулдарым
Айабай журтын бускан учун
Өлтүрер болзон эмди өлтүр.
Өткүрө карып нени эдерим.
Артырар болзон, арттыр кой,
Аймап, јүүлип өл калгайым».
Анайда айтты Кан-Шыкай.
Алтай-Буучай айт турды:
«Эт-канаарла тудуш уулдараар
Энчү јериме табарып,
Элимди экелип кулданган.
Элбек одорлу малымды
Экелип үезин оло јиген.
Экилези меге өштү болгон.
Экилезин өлтүргеним ол.
Экүди көрнөлү јер оозына
Эм чике чөнгүрө чачкам.
Эмеенимди, онын сыйнын да
Эпши јанды бускан учун,
Эренис, килеш ол јогынан
Экилезин кату кезеткем.
Јаман керектер эткен учун
Јаба уулдараар эм болзо
Чак баштаган ол бойлоры
Чокту күйген јер оозына
Чачтырып анда өлгүледи.
Чын, бу керекти эм слерге
Чоктоп катап айтпай јадым.
Чочыду олордон биске болбос.
Карыдым деп кунукагар,
Калык-јонды башкарып јадыгар.
Је уулдараардын ол каршу,
Јаман, ончо керектерин
Јүректен бу айтканаарга
Јаныс сөслө слерге – алкыш!
Олоордын јеткер, јажытту
Ончо куурмакту санаазын

Озолондыра бу ла мен
Ондоп, чокум билген болзом,
Он јок көп кыргын черүни
Ортолой ло кырар эдим.
Жажыгар јаан бу ла слерге
Жарымын артыр ол койбой...
Качан болуш керек болзо,
Капшай меге элчи ийигер.
Күч јеткенче болужарым» – деп,
Калганчыда Алтай-Буучай
Карганга килеп ол айтты.
Кайчы-Јееренди јери јаар
Тискин тартып ол буруды.
Тын кулга бастырган јоны
Алтай-Буучайды эм ээчиде
Анда ончозы бу атанды.
Кан-Шыкай ол ло карган
Колын јанып јоныла артты.
Эбире јер кеен ле артып,
Эмеш јенил тынгандый болды.
Кайчы-Јеерен јуучыл ат
Калык алдына тын барбай
Көндүгип эски ол јолло
Кайра јерине бараат деп,
Калык анда көр бараадат.
Анда узада јан јадып,
Алтай-Буучай калыгына
Алтындый сөс бу айтты:
"Мынан ары бойыгар
Мендебей ле бу јаныгар.
Јер-Киндик-Энеме мен
Јолугып ээчий јанарым".

Кайчы-Јеерен ат эмди
Кайра көрүш бу јоктон
Кезикте кайыр кыр ажат,
Карайлап аккан суулар кечет,
Көдүре кумакту јерлер өдөт.
Көлзөгөн анду-кушту кырлар

Кийнинде ле бу артат.
Келе, келе Алтай-Буучай
Калын агашту ол аркага
Кире конгон ол ло бойынча
Кайа ташту јерге токтоп,
Кайкамчылу сөстөр айдып,
Алкап-үлкеп, мүргүп ийди.
Айландыра жүзүн агаштар
Јайканыжып шуулашты.
Јылым кайа тын кыјырап
Кайра анда ачыла берди.
Кара чачы кажайган
Чырыш чырайлу карганак
Чыгып келип, тын сүгүнди:
«Алтай-Буучай, узак өйгө
Алкы бойынды бу көрбөй
Ал сагышка мен алдырттым.
Амыр, ырысту жүргенине
Аайы јок сүүнип јадым.
Алдынан бери јууда јенүлер
Калык-јонынды сүүндиртир.
Көксинде санаан ойгор болтыр.
Амыр јаткан эл-јонынды
Айдап өштүлер кулдантыр.
Ак малынды үзе айдап,
Азыранган ачап-сыйап
Аранай, Шаранай базылган.
Алтын-Ай ла сыйны Ак-Чечек
Эпшилер јанын эмди бузуп,
Эм өлтүрткени ол болор.
Тенери-Кааннын јакшынак
Темене-Коо деген кызы,
Јажына сеге эш болор.
Ай-Кааннын јаражай
Ай-Чалын деген ол кызы
Кан-Шуру деген уулына
Коркушту чындык эш болор.
Озо бойыннын тойынды эт,
Онон уулынды ол тойлот,

Ончо јон алкыш айдар” .
Анайда Јер-Киндик-Эне
Алтай-Буучайга јакарды.
Күлүмзиренип колын берди,
Күлүрт эткен кайа эжигине
Көрүнбей калды кару энези.
Кайчы-Јеерен јуучыл атту
Алтай-Буучай айлы јаар
Анда эмди ууланып јанды.

Көп тө өйлөр анда өтпөди,
Көндүрө эмди Алтай-Буучай
Айлына чике бу јанбай,
Айландыра көрүп бараатты.
Тогус чардын терезинен
Тилип, толгоп бойы эткен
Камчызын бу ала койып,
Кейге эмеш өрө көдүрип,
Камчы-Јеереннин јалмажына
Кирелү мында согуп ийди.
Кайчы-Јеерен аткан октый
Кейге көдүрилип бу учты.
Кей табыжы күүлей берди,
Көк тенеринин серүүни
Көгүс санааны сергидет.
Көрүм, билгири ол элбейт.
Өскөн төрөл бу ла јери
Өзөктө ол көрүне берди.
Сол јаны јаар ајарза,
Содон бийик ол ло сойок
Көрүне бербей канайтты.
Кара-кара кайа таштар
Курч көстөрине көрүнди.
Корчок бүдүмдү кайага
Чокумдап јууктай јортты.
Чак бу куй таш болор деп,
Алтай-Буучай ол сананды.
Ајыктап, шиндеп көр турды.
Кайчы-Јееренди таш тектирге,

Келип тўжеле, бу тургусты.
Козыр ташты колло ийдерде,
Кўркўреп туура ол жылды.
Куй таш деп Алтай-Буучай,
Коркушту сўўнип, кире конды.
Карануй, соок онын ичин
Кўн жарыгы, чогы жылытты.
Алтай-Буучай таш кыпты
Айландыра шиндеп кўрди.
Чогум таштар алдынан
Чой кайырчагаш ол тапты.
Сонуркап ўстин ачарда,
Судур бичиги анда јатты.
Ача тартып кычыргажын,
Акту јўрўми бичилтир.
Башкарган јоны да ўзўр,
Башка-башка укту малы
Одорлуда ўзўп кўптўўр.
Оны билип Алтай-Буучай
Оморкой до берген турды,
Ондый ла болзын деп шўўди.
Анан ары тын јилбиркеп
Алтай-Буучай бўк ачты.
Солун! Аранай, Шаранай
Сары-Каанды ўштўўлўгўн.
«Кыстарынды биске бербей
Кысканган» – деп тоноологон.
Алтай-Буучайды болушсын деп,
Аткарган ончо элчилерин
Аранай, Шаранай ол тозуп,
Аткылап ўлтўретен болтыр.
Кўдўре оны јарт билеле,
Катап ол судур бичикти
Алтай-Буучай бек сукты.
Анда чой ол кайырчакты
Амадап бек ле јапты.
Айландыра козыр таштарды
Ойто ўстине чога салды.
“Ойгор болгон ада-энем

Судур бичикти сукканы
Сўрекей меге јарайт” – деп,
Баатыр мында ла баштап
Бу јўрўминде сананды.
Куй таштан чыга базып,
Кайчы-Јеерен ол адына
Капшай анда јууктай базып,
Калып чыгып мине сокты.
Ак ајасты анда ајыктап,
Айлы јаар адын бурыды.

Анча-мынча ойлор отти,
Алтай-Буучай арка јерден
Ачык, јалан эм јерлерге
Аткан октый учуп чыкты.
Алтан јўзўн чечектў јер
Алдында чўмдў керилтир.
Аттын јараш јоргозынан
Анда јерлер јайкан турды.
Баатыр эмди эрегиле
Беш јўзўн шоорлоп ијет.
Бастыра јыраа- кулузын
Башка, башка чечек алат.
Сыр јелишле ат келеетсе,
Сыбыскы кайды сыыладат.
Чол јерлерле ол јанарда,
Чойо кожоны јаныланат.
Јууга кийген кеп-кийими
Јарын, когўсте ол болды.
Курч мистў болот ўлдўзи
Кайыш курдын он јанында.
Кастак башту окторы
Коробойтыр ол саадактан.
Курч учту узун јыдазы
Кийин јанында бек бууда.
Куйушканнын јазалдары
Кынкылдажат јараштыра.
Ўйгеннин ўзе монўндери
Ўзўги јок шынкылданат.

Кайчы-Јеерен јуучыл аттын
Келееткенин элден ле озо
Кара-Күрен ол ло ады
Кенертен ле мында таныды.
Ээчиде анда болгожын
Эл-јонды эбирзе минетен
Ак-Боро јаркынду ады
Анда база танып ийди.
Куйрук-јалдары јайылып,
Киштежип удурат учтылар.
Түндүкте түн-түш отурар
Түней эки эмди мүркүттөр
Алтай-Буучай баатыр ээзине
Аткан октой шунудылар.
Эжик бойын каруулдаар
Эки казар жоон ийттер
Ээзине эрке јалканчып
Эзин кептү чике бардылар.
Алтай-Буучай ортозында
Ак-Боро ло Кара-Күрен
Он ло сол јандарында
Ондо коштой келеедет.
Эмеш өрө, ийин киреде,
Эки мүркүт кайыт учушта.
Олор алдында коштой была
Озолоп эки ийт келеедет.
Олорды мында калык көрүп,
Ончозы уткуп ичкери басты.
Айыл эжигинде Темене-Коо,
Ай-Чалын кыс ла Кан-Шуру
Ат чакызына ол јууктай
Алтай-Буучайды јүрексиреп
Анда сакылап турдылар.
Јылу-јылу јыбар анда
Јон јүзине удурат сокты.
Јүзүн чечектер өлөнбиле
Јараш јайканып, тына берди.
Јон-калык көгүстен чөйө
Јанар кожонун чөйүп келди.

Јанып келееткен Алтай-Буучай
Јаан да удабай ат чакыга
Келип тура ол тўшти.
Кайчы-Јееренди буулап салып,
Айлы јаар ичкери басты.
«Адам, адам!» – деп, Кан-Шуру
Удура жүгүрип келбейти.
Учуп келген уулын адазы
Кучактай согуп окомдоды.
«Кандый јаандап өстин!» – деп,
Кара бажын эрке сыймады,
Кайра јерге оны божотты.
Түрген-түкей бу бачым
Темене-Коо базып келди.
Колдон тудуп эзендешти,
«Кандый јаткан?» – деп сурады.
«Јакшы» - деп, Темене-Коо
Јаныс сөслө айткан турды.
«Ай-Чалын кандый јаандаган» – деп,
Алтай-Буучай ол сўўнди.
Эркелеп бажын бу сыймайла,
Эжик ачып үйге кирдилер.
Элден озо Алтай-Буучай
Элей-стол турганын көрди.
Ўстине чоккон јийтен аш
Ўстү-јуулу жүзүн ле болды.
Јууга кийген ончо кебин
Чўрче суурды Алтай-Буучай.
Ўлдүзин аңылу јерге илип,
Јыдазын коштой ол јөлөди.
Јаазын анда саадакбыла
Јазап илбекке илип салды.
Элей-столды олор төртү
Эбире отурып ажана берди.
Эмеш-умаш анда ажанала,
Эрмектенди Алтай-Буучай:
«Аранай, Шаранай каандарды,
Абакайларын эмди кожо
Алтайымды јуулаган учун,

Албатымды олјологон учун,
Ак малымды ончозын айдап,
Апарып ўзе јигилеген учун
Ада-чакка мен јоголттым,
Албаты санаазында јок болзын.
Ас ла улус ол јонымнан
Айрылып јолой јерине јанган.
Артканы удабас ол келер» – деп,
Алтай-Буучай айдып отурды.
Онын айткан ончо сөстөрүн
Отурган уулы, Темене-Коо,
Ай-Чалын јиит, јараш кыс
Айдары јок солун уктылар.

Анайтканнын ол соңында
Алтай-Буучай айылдан чыкты.
Кайчы-Јеереннин ээрин алып,
Кејим-токумды күнге јайып,
Кейге соктырган ол турды.
Кара-Күрен ле Ак-Боро аттар
Кайчы-Јееренге јуулган эмтир.
Кажызын ла бу Алтай-Буучай
Арка-белин эркелеп сыймады.
Аргымак менин аттарым деп,
Олорло улай јүрүминде
Оморкоп турганы көрүнди.
Онон Ак-Боро адын ээртеп,
Ончо јоным көрөтөм деп,
Ары болуп түрген јортты.
Албаты ортозыла өтти,
Ак малынын јаказыла барды.
Ак малы одорлу эмтир,
Албатызынын айлы-јурты
Арай уян, коомой болтыр.
«Алтайыс агаш-ташла
Алдынан бери улай бай.
Ай кире өйди слерге мен
Анылап, чокумдап јадым.
Јаныдан јаны, јараш эмди

Јурт, айыл, өргөө тудугар.
Эскидеезинен эки катап
Эм артык јадар керек.
Озогызынан болзо он катап
Онду, ырысту јадарыс!» – деп,
Анайда бүдүмдеп айдала,
Айлы јаар бачым јанды.
Јендирткен Аранай, Шаранай
Јемирген, тоногон өргөөзин,
Аттар буулаар алтын чакыны
Анда јазап јаныдан эдер
Ондый јакылта ол берген.
Ол өйлөр өткөн сонында
Алтай-Буучай јон ортозыла
Айткан амадузы бүткенин
Ајыктап көрөргө бу јорткон.
Аранай, Шаранай јеринен
Айдуга јүрген арткан јон
Анда келеле, айыл-јуртты
Озо келген калык-јонло
Ондо тутканы эм көрүнди.
Айыл-јурттар јанызын
Анда көрүп ол оморкогон.
«Амадуум бүткүл бүткен» – деп,
Айлына сүүнип јаып келди.
Алтай-Буучайдын сүүнчизи
Албатызынын сүүнчизи деп,
Темене-Коо оноң улам
Тегиндү эмес ол сүүнет.
Түндүкте отурган мүркүттер
Талбып канаттарын јайат.
Эжиктеги казар ийттер
Эрке үнле, јараткан чылап,
Куйруктарыла эм јалкып,
Кынзып иьет канча катап.
Алтай-Буучайдын сүүнчизин
Анда јарадып ол тургандый.
Алтай-Буучай каандыгында
Амыр-энчү, ырыс, сүүнчи

Жажын-чакка болор дежет.
Жажы јаандар айдыжат:
«Тенери түби качан да
Текши айас ол турбас.
Телекейдин санаазы
Текши јаныс бу болбос».
Кеп-табышкак сөс учурын
Кан-Шуру билерге турат.
Кара бажы чек кажайган
Карган өрөкөн ол јартайт:
“Тенери түби бир јерде
Туйук булутту бу туруп,
Бирде јаш, мөндүр јар,
Бирде айас, күндеп јат.
Телекейде албатыны алза,
Текши амыр ол јатпас.
Бир јерде јуулажып јадар,
Бир јерде амыр-энчү јадар».
Кан-Шуру албаты ойгорын
Көп јииттерле кожо ондоды.
Је Кан-Шуру, адазы чылап,
Јуу јепсели јок бу јатпас.
Кайдан-кайдан јуу келер,
Калык-јонды корыыр керек.
Кастак октор эм саадакта
Качан да белен толо јадар.
Канду јууны бойы баштабас,
Келип јуулашканды оодо чабар.
Кан-Шуру јиит баатыр
Карганнын сөзин көгүске салды.
Карганга алкыш-быйан айтты.
Калык лаптап көрүп турза,
Кан-Шуру кижилерге
Качан ок једип ле калтыр.
Кемди ого алып берер дејип,
Кемзи ле јондо шүүп турат.
Эрмек-сөстөри ол токтозо,
Эбире агаш-таш шуулажат:

«Јаш бала јиит тушка јеткен,
Јараш кысты алдырыгар».

Јаан да узак бу болбоды,
Јаан-јаш улус сүүнчиде.
Алтай-Буучай улу баатыр,
Ай чырайлу Темене-Коо
Кан-Шуру ла Ай-Чалынды
Күүндери јеткениле алыштырат.
Калык оозында ол солун
Күүлеп, јалбырап торгулат.
Алтай-Буучай јакарузыла
Албаты анда мал семизин
Ала таннан ол өлтүрет.
Ай казандарга эт кайнадып,
Анда чыгарып, кырдый чогот.
Ак сүтти чегендеп ачыдала,
Аракызын талай кире ол јууды.
Алтан јүзүн јиир ашты
Тойго тургуза белетеп салды.
Тандакталып тан эртезинде
Адарда ла Алтай-Буучай
Албатыга јарт јар салды:
«Кан-Шурунын ла Ай-Чалыннын
Күүнзеп алышкан ол тойы
Башталып јатканы эмди чын.
Бастырагар јыргагар!» – деп,
Калганчыда ол күүнзеди.
Коштой турган Темене-Коо
Тыныда айтты кўлўмзиренип:
«Тўни-тўжи амыр билбей
Тойдо јыргап, ойногор.
Тургускан аштан тойо јигер,
Талайдый арајанды ўзе ичигер.
Кем де тойдо ачынбазын!
Кемјў билбей јизин, јыргазын!»
Ондый күүнзештен бу мында
Ончозы сүүнип ырысту болды.
Тенериде Ай-Кааннын ол кызы

Токус шанкылу бу Ай-Чалын
 Торко көжөгө ары жанында
 Кебиске отура ла түжерде,
 Келип токус келин шанкыны
 Жаскылап, тарап ийдилер.
 Линжи, таналу эки тулунды
 Тургуза ла чүмдү өрдилер.
 Тургуза өйдөн ала сен
 Кан-Шурунын үйи дешти,
 Карыганча оныла журта дешти.
 Казан-айакла уруш дешти,
 Келген улусты күндүлө дешти.

Канча-канча жаан келиндер
 Калыктан арай жажытту
 Темене-Коонын торко чачын
 Түней ле тулундап өрдилер.
 Алтай-Буучай ол баатырла
 Артабай ырысту журтагар деди.
 Онойтконнын ол соында
 Ойынду той көндүгө берди.
 Бу тойго келген бийлер
 Бежен муннан ол койлорды
 Кан-Шуру ла Ай-Чалынга
 Кадык, ырысты, сүүнчини
 Күүнзеп анда сыйлагылайт.
 Каандар тойго келгилеп,
 Алтай-Буучай ла Темене-Коого
 Алтан муннан жылкыны
 Анда күүнзеп сыйга берет.
 «Амыр-энчү жадалык» – деп,
 Амадап омор айдыжат.
 Анда бирде көргүлезе,
 Алтай-Буучайдын калык-јоны
 Анда үзе тойдо туружып,
 Алтайды торгулта кожондоп,
 Аайлу-башту жыргаалайт.
 Јокту да бир эмеш улус
 Тудужа берип кол колдон,

Туружа берди кожондожып.
Калыктын ойын-жыргалы
Калынжып, элбеп көндүкти.
Кокыр айдыжып каткырдылар,
Кезиги каткырып тоолондылар.
Куйругы чычайган ийттер
Көрүп мыны үре бердилер.
Туу кирелү чоккон эттер
Тогус жылга түгезе жиилди.
Талай кептү ачу аракы
Түгезе ичилип калган турды.
Тогус жылга тойлодылар,
Тогус жылга ойнодылар.
Тогус жылга тойдо каандар
Таныжып, жуук ол билишти.
Кандый укту калыктарды
Кажызы ла айтты башкарганым.
Одын-суула ороондо жоны
Озодон ончозы жеткил эмтир.
Оок то, жаан да мал-кужы
Одорлоры жеткил, тойу-ток.
Бой-бойлорыла ол каандар
Бодолгонло жуулашпас дешти.
Аранай, Шаранай эки каан
Алтай-Буучайдын бу калас
Журтына кирип жуулашкан деп,
Жуулашканын олор жаратпайт.
Тойго, жыргалга туружып,
Төп-жөп жадар шүүлтени
Тен-туннан санандылар.
Алтай-Буучайла жуулашпас деп,
Ачык-жарык анда айдышты.
Кайдан ла келген каандар
Калганчыда жанар дешти.
Жолго азык эмди алгылап,
Жер сайын ырысту жандылар.
Бий, жайзандар олорды ээчий
База бачым таркадылар.
Алтай-Буучай ончозын анда

Аткарып, амыр-энчү күүнзейт.
Эн учында жангандары
Эмеш жуук жаткандар болды.
Арткан кыймыраган калык
Алтай-Буучайдын ол эмтир.
Айдышкан олордын сөстөри
Агаш-ташка жаңыланат.
Күндүлү ойгор кайчылар
Калык чөрчөгин кайлагылайт.
Эн артык ол кайлагандар
Ээрлү аттарла сыйладат.
Калыкта күчтү бөкөлөр
Күч этире чачыжып, кыйгырат:
«Менен баатыр кижиге жок!» – деп,
Меес, аркада үни томурлат.
Чечен улустар чечеркежип,
Чек жеңдирип чиректежет.
Карын каандар, бийлер олорды
Көрбөгөн, укпаган ол болтыр.
Тойдо турушкан ончо жон
Тенери-Кааннын ол кызы
Темене-Коо Алтайга түжүп,
Алтай-Буучайла журтай бергенин
Акту күүнинен жараттылар.
Ай-Кааннын Ай-Чалын кызы
Айдан база жерге түжүп,
Кан-Шурула журтай бергенин
Калык жарадып, тойлоп койды.
Алтай-Буучай баатырдын
Алтын чүмдү ол өргөөзи
Айдый, күндий чалып турды.
Албаты тудуп, бойы көрзө,
Ыраак жокто күмүш өргөө
Ырыска жараш тудултыр.
Анда Кан-Шуру ла Ай-Чалын
Ада жашка жадар дежет.
Айыл иргезиле аккан суу
Ак малга жеткил суузын.
Эжик жандай аккан суу

Эл-јонго јажына суузын.
Ончо јоны бу јүрүмде
Одыны јеткил јада берди.
Оны јок јүзүн малы
Одоры бай, силү өзөт.
Алтын өргөөдөн ыраак јок
Ак-Боро эрјине ат,
Коштойында эм болзо,
Кара-Күрен ат отойт.
Канду јууга барза минетен
Кайчы-Јеерен јуучыл ат
Эки аттын ортозында
Эки көзи энир чолмондый
Анда суркуражып турат.
Анда ок Темене-Коонын
Кан-Јеерен мызылду ады
Кожо олорло отоп јүрет.
Кайчы-Јеерен јуучыл атты
Катап ла ээзи Алтай-Буучай
Кайдаар ла барза ол минет.
Кара-Күрен ат болгожын,
Кан-Шурунын минер ады.
Калык ортого, андап барза,
Каандарга јүрзе,улай минет.
Ак-Боро јаркынду атты
Ай-Чалын минер болды.

Алтай үстинде алтан каан
Алтай-Буучай баатырдын
Алтайына бу табарбайт.
Азыйда да јуулажып барбас
Алтай-Буучай эм бойына
Качан да јуулар божотпос
Күчи јаан баатыр болды.
Ады-чуузы эм элбеде
Анда күчи ончозына угулып,
Амыр-энчү јуртай берди.

Аланзыбай айдып јадым:
«Ака Бөдөс кайлаган чөрчөк
Кай өйдө кыскарылбады,
Көпшип ол узундалбады.
Улу јонго кайлап койдым,
Укканымча бичип салдым».

БАЖАЛЫКТАР

Кан-Бүдей каан ла Кан-Кере баатыр.....	4
Алтай-Буучай Јер-Киндик-Эненин баатыр уулы.....	135

Таныспай ШИНЖИН

Алтай-Буучай ла Кан-Кере баатырлар

Из эпического репертуара
Народного сказителя Республики Алтай
Таныспая ШИНЖИНА

Составитель Э. И. Шинжин

ИЗДАТЕЛЬСТВО ПОЛИГРАФИКА
649000, г. Горно-Алтайск, пр. Коммунистический, 21.
Тел.: 8 983 584-92-29, 8 (38822) 5-92-29.

Подписано в печать 06.04.2020.

Формат 60x84 $\frac{1}{16}$

Печать офсетная.

Объем 18,2 п.л.

Тираж 200 экз. Заказ № 95.

280,00

